

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**CARİ İŞLEMLER VE BÜTÇE AÇIĞI ARASINDAKİ
NEDENSELLİK İLİŞKİSİ: TEORİ VE UYGULAMA**

**Tezi Hazırlayan
Yasemin TİMUR**

**Tezi Yöneten
Doç.Dr. Emine BİLGİLİ**

**Anabilim Dalı ve Programı
İktisat Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi**

**Ağustos 2005
KAYSERİ**

CARİ İŞLEMLER VE BÜTÇE AÇIĞI ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİ: TEORİ VE UYGULAMA

ÖZET

Bu çalışma ile literatürde yoğun bir tartışma konusu teşkil eden bütçe açıkları ile cari işlemler açıkları arasındaki ilişki Geleneksel ve Ricardocu yaklaşımlar bakımından ortaya konulmaya çalışılmıştır. Uygulama yapılan ülke Türkiye'dir. Bu amaçla, bu tezde Türk ekonomisinde bütçe açığı cari işlemler açığının nedenidir hipotezi ileri sürülmüştür. Bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasındaki ilişki Granger nedensellik testi kullanılarak ampirik olarak test edilmiştir. Çalışmada kullanılan veriler 1985-2003 yıllarını kapsamaktadır.

Araştırma bütçe açığı ile cari işlemler açığının birbiriyle bağlantılı olduğunu gösterdi. İlişkinin yönünü belirlemek amacıyla yapılan nedensellik test sonuçlarına göre bütçe açıklarından cari işlemler açığına yönelik anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu sonuç geleneksel yaklaşımı desteklemektedir.

Sonuç olarak, cari işlemler açığında azalma; mali ayarlamaları gerektirir, özellikle bütçe açığındaki azalma cari işlemler açığını yok etmek için gerekli bir koşuldur. Dolayısıyla Türk ekonomisindeki temel problem iç dengesizliklerden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle ekonomik istikrar programlarında başlangıç noktası iç dengeyi sağlamak olmalıdır. İç dengede bir gelişme dış denge üzerinde pozitif bir etkiye sahip olacaktır.

Anahtar Kelimeler: İkiz Açıklar Hipotezi, Granger Nedensellik Testi, Cari İşlemler Açığı, Bütçe Açığı

**THE CAUSALITY RELATIONSHIP BETWEEN CURRENT ACCOUNT AND
BUDGET DEFICITS: THEORY AND EMPIRICAL EVIDENCE**

ABSTRACT

In this study, it was tried to determine the relationship between the budget deficits and current account deficits, which are much discussed in the literature, in relation to traditional and Ricardian approaches. The economy of Turkish is taken as an example. I hypothesize that budget deficits are a cause of current account deficits in Turkey. The relation between the budget deficits and the current account deficit is tested empirically by employing Granger causality test. The data cover the period from 1985 to 2003.

Investigation showed that budget deficits and current account deficits are cointegrated in the Turkish case for the study period. According to the causality tests in order to held the direction of relation, a relation from the budget deficits towards the current account deficits was found. The evidence seems to support the traditional approach.

As a conclusion, reduction in current account deficit will require fiscal adjustment, in particular, reduction in budget deficit is a necessary condition for elimination of current account deficit. An important implication of this study is that the fundamental problem of Turkish economy stems from internal imbalances. For this reason, a stabilization program should begin with correcting the internal aspect of the issue. An improvement in internal balance would have a positive effect on the external balance as well.

Keywords: Twin Deficits Hypothesis, Granger Causality Test, Current Account Deficit, Budget Deficit.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
İÇİNDEKİLER	III
KISALTMALAR DİZİNİ	VII
TABLolar VE ŞEKİLLER DİZİNİ	VIII
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM : CARİ İŞLEMLER VE BÜTÇE AÇIĞI İLE İLGİLİ KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE	4
1.1. CARİ İŞLEMLER AÇIĞI İLE İLGİLİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE	4
1.1.1. Cari İşlemler Açığının Nedenleri	5
1.1.1.1. Yurtiçi Yatırımda Büyük Bir Artışın Neden Olduğu Cari İşlemler Açığı	6
1.1.1.2. Ulusal Tasarruflarda Bir Düşmenin Neden Olduğu Cari İşlemler Açığı	7
1.1.2. Cari İşlemler Hesabına Teorik Yaklaşımlar	8
1.1.2.1. Esneklikler Yaklaşımı	9
1.1.2.2. Toplam Harcama (Massetme) Yaklaşımı	10
1.1.2.3. Mundell-Fleming Modeli	11
1.1.3. Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği	12
1.2. BÜTÇE AÇIĞI İLE İLGİLİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE	16
1.2.1. Bütçe Açığının Alternatif Tanımları	18
1.2.1.1. Geleneksel Açık	19
1.2.1.2. Birincil Açık	20
1.2.1.3. Cari Açık-Sermaye Açığı	22
1.2.1.4. İşlemsel Açık	23

1.2.1.5. Yurtiçi Açık-Yurtdışı Açık	25
1.2.1.6. Nakit Açık Kavramı.....	26
1.2.2. Bütçe Açığının Nedenleri	27
1.2.2.1. Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açığının Nedenleri	27
1.2.2.2. Gelişmiş Ülkelerde Bütçe Açığının Nedenleri.....	31
1.2.3. Bütçe Açığının Sürdürülebilirliği.....	34
İKİNCİ BÖLÜM: CARİ İŞLEMLER VE BÜTÇE AÇIĞI İLİŞKİSİ İLE İLGİLİ TEORİK YAKLAŞIMLAR.....	36
2.1. İKİZ AÇIKLAR HİPOTEZİNİN TEORİK ÇERÇEVESİ.....	36
2.1.1. Cari İşlemler Ve Bütçe Açığı İle İlgili Geleneksel Yaklaşım.....	43
2.1.1.1. Geleneksel Yaklaşımında Bütçe Açığının Dış Ticaret Açığı Üzerindeki Doğrudan Etkisi	47
2.1.1.2. Geleneksel Yaklaşımında Bütçe Açığının Dış Ticaret Açığı Üzerindeki Dolaylı Etkisi	47
2.1.2. Cari İşlemler Ve Bütçe Açığı İle İlgili Ricardocu Yaklaşım.....	53
2.2. İKİZ AÇIKLAR HİPOTEZİNİN ELEŞTİRİSİ.....	56
2.3. CARİ İŞLEMLER VE BÜTÇE AÇIĞI İLİŞKİSİ İLE İLGİLİ OLARAK YAPILAN AMPİRİK ÇALIŞMALAR	59
2.3.1. Geleneksel Yaklaşımı Destekleyen Çalışmalar	59
2.3.1.1. Bernheim'in Uygulaması	59
2.3.1.2. Bahmani-Oskooee'nin Uygulaması.....	60
2.3.1.3. Zietz ve Pemberton'un Uygulaması	61
2.3.1.4. Latif-Zaran ve Dacosto'nun Uygulaması.....	62
2.3.1.5. Rosenweig ve Tallman'ın Uygulaması.....	63
2.3.1.6. Bachman'ın Uygulaması.....	63
2.3.1.7. Mohammadi ve Skaggs'ın Uygulaması.....	64

2.3.1.8. Dibooğlu'nun Uygulaması.....	65
2.3.1.9. Eroğlu'nun Uygulaması.....	65
2.3.1.10. Vamvoukas'ın Uygulaması.....	66
2.3.1.11. Vyshnyak'ın Uygulaması.....	67
2.3.1.12. Zengin'in Uygulaması	68
2.3.1.13. Kutlar ve Şimşek'in Uygulaması.....	69
2.3.1.14. Akbostancı ve Tunç'un Uygulaması	70
2.3.1.15. Ata ve Yücel'in Uygulaması.....	70
2.3.1.16. Ghebreselassie ve Burger'in Uygulaması	71
2.3.2. Ricardocu Yaklaşımı Destekleyen Çalışmalar.....	72
2.3.2.1. Enders ve Lee'nin Uygulaması	72
2.3.2.2. Dewald ve Ulan'ın Uygulaması	73
2.3.2.3. Bilgili ve Bilgili'nin Uygulaması	74
2.3.3. Diğer Çalışmalar	74
2.3.3.1. Darrat'ın Uygulaması	75
2.3.3.2. Kearney ve Monadjemi'nin Uygulaması.....	77
2.3.3.3. Abell'in Uygulaması.....	77
2.3.3.4. Yılmaz'ın Uygulaması.....	78
2.3.3.5. Anoruo ve Ramchander'in Uygulaması	78
2.3.3.6. Islam'ın Uygulaması.....	79
2.3.3.7. Khalid ve Guan'ın Uygulaması.....	79
2.3.3.8. Alkswani'nin Uygulaması.....	80
2.3.3.9. Kulkarni ve Erickson'un Uygulaması	81
2.3.3.10. Kim ve Roubini'nin Uygulaması.....	81

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: 1980 SONRASI TÜRKİYE EKONOMİSİNDE CARİ İŞLEMLER VE BÜTÇE AÇIĞININ GELİŞİMİ	83
---	-----------

3.1. 1980 SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE'DE CARİ İŞLEMLER AÇIĞININ GELİŞİMİ	83
3.1.1. 1980'li Yıllarda Cari İşlemler Açığının Gelişimi.....	85
3.1.2. 1990'lı Yıllarda Cari İşlemler Açığının Gelişimi	87
3.1.3. 2000'li Yıllarda Cari İşlemler Açığının Gelişimi	92
3.2. 1980 SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE'DE BÜTÇE AÇIĞININ GELİŞİMİ	94
3.2.1. 1980'li Yıllarda Bütçe Açıklarının Gelişimi.....	96
3.2.2. 1990'lı Yıllarda Bütçe Açıklarının Gelişimi.....	98
3.2.3. 2000'li Yıllarda Bütçe Açıklarının Gelişimi.....	100
3.3. 1980 SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE'DE CARİ İŞLEMLER VE BÜTÇE AÇIĞI İLİŞKİSİNİN SEYRİ	103
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: TÜRKİYE EKONOMİSİNDE CARİ İŞLEMLER VE BÜTÇE AÇIĞI İLİŞKİSİNİN ANALİZİ	106
4.1. VERİLER	106
4.2. YÖNTEM	107
4.2.1. Birim Kök Testi	107
4.2.2. Granger Nedensellik Testi	109
4.3. TAHMİN SONUÇLARI	112
4.3.1. Birim Kök Testi Sonuçları	113
4.3.2. Granger Nedensellik Testi Sonuçları	113
SONUÇ	116
YARARLANILAN KAYNAKLAR	118
ÖZGEÇMİŞ	127

KISALTMALAR VE SİMGELER

KKBG	Kamu Kesimi Borçlanma Gereği
KKFG	Kamu Kesimi Finansman Gereği
IMF	Uluslararası Para Fonu
GSMH	Gayri Safi Millî Hâsıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
AB	Avrupa Birliği
OLS	Sıradan En Küçük Kareler Yöntemi
2SLS	İki Aşamalı En Küçük Kareler Yöntemi
VAR	Vektör Otoregresif Model
ECM	Hata Düzeltme Modeli
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
EVDS	Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (TCMB)
TL	Türk Lirası
IFS	Uluslararası Finansal İstatistikler
BD	Bütçe Açığı
CD	Cari İşlemler Açığı

TABLolar VE ŞEKİLLER DİZİNİ

TABLolar DİZİNİ

Tablo 2.1: İkiiz Açıklar Hipotezine Klasik Yaklaşım	49
Tablo 2.2: İkiiz Açıklar Hipotezine Daha Detaylı Bir Yaklaşım	52
Tablo 3.1: Cari İşlemler Dengesi Ana Kalemlerindeki Gelişmeler (1980-2003, Milyon Dolar).....	88
Tablo 3.2: Bütçe Türlerine Göre KKBG/GSMH Oranları (1980-2003, %).....	100
Tablo 3.3: Türkiye Ekonomisinde Cari İşlemler ve Bütçe Açıklarının İşleyişi.....	109
Tablo 4.1: Uygulama Verileri ve Kodları	112
Tablo 4.2: ADF Birim Kök Test İstatistikleri (Level)	119

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1: Tam Sermaye Hareketleri ve Esnek Döviz Kuru Rejiminde IS-LM Modeli.....	44
Şekil 2.2: Tam Sermaye Hareketleri ve Sabit Döviz Kuru Rejiminde IS-LM Modeli	45

GİRİŞ

Cari işlemler açığı ve bütçe açığı gelişmekte olan ülkelerde olduğu kadar gelişmiş ülkelerde de makro ekonomik açıdan olumsuz sonuçlar yaratmaktadır. Her ülkenin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik koşullara bağlı olarak, uygulanan iktisadi ve mali politikalar sonucu bu açıkların hacmi genişlemektedir.

Kalkınma sürecinde devletin büyük görevler yüklendiği gelişmekte olan ülkelerde; işsizlik, iç tasarrufların yetersizliği kamu harcamalarının disipline edilememesi ve yüksek enflasyon gibi yapısal sorunların varlığı nedeniyle bütçe açıklarının etkisi çok daha ağır bir şekilde hissedilmektedir. Devletin bu yapısal sorunlarını çözecek sağlıklı kaynaklarını milli gelirden karşılayamaması, bütçe açıklarının ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bunun yanı sıra kamu gelirlerinin kamu harcamalarındaki artışlara paralel olarak arttırılamaması, kaynakların yetersizliği ya da etkin bir şekilde kullanılamaması nedeniyle harcama-gelir dengesizliği ortaya çıkmakta ve kamu kesimi borçlanma gereğinin her geçen yıl daha fazla artmasına yol açmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde ise, dış ticaret dengesinin genelde pozitif olması, sermaye bileşiminin yüksekliği ve enflasyon oranının düşük olması gibi nedenlerle bütçe açıkları, makroekonomik dengeler üzerinde pek fazla olumsuz sonuçlara yol açmamaktadır. Öte yandan gelişmiş ülkeler bütçe açıklarını kontrol etmede iç ve dış dengeleri daha rahat harekete geçirip bu açıkların ekonomik ve mali dengeler üzerindeki etkilerini kontrol edebilme gücüne sahip oldukları halde, gelişmekte olan ülkeler bu konuda daha sınırlı olanaklara sahiptirler.

Ödemeler bilançosunda meydana gelen bir dengesizlik ülke ekonomisi üzerinde oldukça geniş kapsamlı etkilere yol açmaktadır. Ülke milli geliri, döviz kurları, gelir dağılımı, dış borçlar gibi değişkenler ödemeler bilançosuyla yakından ilişkilidir. Cari işlemler

açığının sürdürülemez boyutlara ulaşması ödemeler bilançosu krizlerinin temel nedenini oluşturmaktadır. Dolayısıyla, ülkenin dış ekonomik ilişkilerinin sağlıklı bir şekilde ilerleyip ilerlemediğinin belirlenmesi, bir sorun varsa gerekli önlemlerin zamanında alınması ve politika düzenlemelerinin yapılması için, cari işlemler hesabı sürekli olarak takip edilmelidir.

İktisat literatüründe, bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasındaki ilişkiyi açıklayan “ikiz açıklar hipotezi”ne göre, bu açıklar arasında pozitif yönlü bir ilişki söz konusudur. Bu hipotezi tartışan iki farklı görüş mevcuttur. Bu görüşler, Geleneksel Yaklaşım ve Ricardocu Denklik Hipotezi’dir. Geleneksel Yaklaşım IS-LM modelinden hareketle cari işlemler ve bütçe açıkları arasında kuvvetli bir korelasyon olduğunu ileri sürmektedir. Bu yaklaşım, bütçe açığındaki bir artışın cari işlemler açığını da artıracaklarını ifade etmektedir. Diğer taraftan Ricardocu Denklik Hipotezi ise, bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasında bir korelasyon olmadığını dolayısıyla da ikiz açıklar hipotezinin geçersiz olduğunu öne sürmektedir. Bu çalışmada literatürdeki tartışma esas alınarak, bütçe ve cari işlemler açıkları arasında bir ilişki olup olmadığı şayet ilişki varsa bu ilişkinin yönü ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasındaki ilişki 1980’li yılların başlarında ABD’de ortaya çıkan bütçe ve cari işlemler açıkları sonrasında önem kazanmış, daha sonra ABD dışındaki ülkeler için de önemli bir konu haline gelmiştir. Türk ekonomisi için ise durum şudur: Türk ekonomisinde kamu sektörü hem tüketici hem de üretici olarak 1930’lu yıllardan beri önemli bir yere sahiptir. 1980’deki özelleştirme programı ile ekonomideki kamu sektörünün payını azaltarak gayri safi milli hasıladaki bütçe açığının payını azaltmak ve enflasyonu düşürmek için önemli bir girişimde bulunulmuştur. Bütün tedbirlere rağmen Türk ekonomisinde uzun dönemde yüksek bütçe açıkları ticaret açıkları ile başa baş seyretmeye devam etmektedir. Böylece Türkiye verileri ikiz açık hipotezi için iyi bir test alanı sağlamaktadır.

Bu çalışmada kronik bir bütçe açığı ülkesi konumunda olan ve aynı zamanda cari işlemler açığı oldukça yüksek bir seyir izleyen Türkiye’de bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasındaki ilişki inceleme konusu yapılmıştır.

Bu çalışmanın planı şu şekilde hazırlanmıştır. Birinci bölümde, ikiz açık hipotezine değinilmeden önce cari işlemler açığı ile bütçe açığına ilişkin teorik temelli genel bir değerlendirmeye yer verilmiştir. Bu çerçevede iki açık ayrı ayrı ele alınmış, bu açıklara ilişkin tanımlar, teorik yaklaşımlar, bu açıkların nedenleri ve sürdürülebilirlik koşulları açıklanmıştır.

İkinci bölümde, bütçe ve cari işlemler açığı ilişkisi teorik çerçevede ele alınmış iki karşıt teori olan Geleneksel yaklaşım ve Ricardocu Denklik Hipotezi açıklanmıştır. Ayrıca bu ilişkinin var olup olmadığını inceleyen çeşitli çalışmalar metodoloji ve sonuç açısından incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, 1980 sonrası dönemde Türkiye’de bu iki açığın gelişimi ve etkileşimi incelenmiştir. Dördüncü bölümde çalışmada kullanılan ekonometrik yöntem tanıtılmıştır. 1985:01-2003:04 dönemine ait üç aylık veriler kullanılarak “Türkiye’de bütçe açığı cari işlemler açığının nedenidir.” ya da “Türkiye’de ikiz açıklar hipotezi geçerlidir.” hipotezi test edilmiştir ve test sonuçlarına yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

CARİ İŞLEMLER VE BÜTÇE AÇIĞI İLE İLGİLİ KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

Bu bölümde, cari işlemler ve bütçe açığı arasındaki ilişki incelenmeden önce cari işlemler ve bütçe açığı ayrı ayrı ele alınacak ve bu kavramlarla ilgili temel teorik bilgiler verilecektir.

1.1. CARİ İŞLEMLER AÇIĞI İLE İLGİLİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Cari işlemler dengesi üç şekilde tanımlanabilmektedir. Cari işlemler dengesinin elde edilmesindeki ilk yöntem milli gelir hesaplarının kullanılmasıdır. Cari işlemler açığı milli gelir muhasebe sisteminde yurtiçinde gerçekleşen tasarruf-yatırım açığı olarak ifade edilmektedir. Başka bir ifadeyle, yurtiçi yatırımlar yurtiçi özel tasarruflarla karşılanamıyorsa ve kamu harcamaları vergi gelirlerini aşırıyorsa ülkenin cari işlemler hesabı açık vermektedir.

Böyle bir tanımlama şekli, yurtiçi özel tasarrufların ve yatırımların birbirine eşit veya en azından birbirine yakın miktarlarda olması halinde, cari işlemler ve bütçe açıklarının aynı yönde hareket edeceği ve hemen hemen aynı boyuta ulaşacağı için ikiz olacaklarını ifade etmektedir. Nitekim ABD’de olaylar 1980’lerde bu şekilde gerçekleşmiştir. 1983’den 1989’a özel tasarruflar ve yatırımlar aritmetik olarak birlikte hareket etmiştir. Benzer şekilde cari işlemler ve bütçe açıkları da birlikte hareket etmiştir. 1980’den 1986’ya federal bütçe açıklarının GSYİH’ye oranı %2,7’den %5’e yükselmiş ve cari açığın GSYİH’ye oranı %0’dan %3,5’a çıkmıştır. Bu iki açık, sadece aynı boyutta artmalarından dolayı değil aynı zamanda benzer politika temellerinden çıkarıldığı için ikiz açıklar olarak isimlendirilir. 1980’lerde büyük çaplı bütçe açıkları vasıtasıyla

uygulanan genişletici maliye politikaları, artan ithalat ve Birleşik Devletler GSYİH'sinin büyümesi ile desteklenen büyük çaplı yurtiçi harcamalarla sonuçlanacaktır. Bütçe açığı sermaye piyasasındaki talebi artırmış ve para politikası yüksek faiz oranlarında zayıflamıştır. Yüksek faiz oranları yabancı yatırımları cazip hale getirmiş dolar değer kazanmıştır. Değerli hale gelen dolar ABD'nin ihracatını pahalılaştırmış ve ABD'nin ithalatını ucuzlatmıştır. Bu yüzden mali politikalar nedeniyle 1980'lerde genişleyen cari işlemler açığı ABD'nin ekonomik büyümesine ve doların değer kazanmasına neden olmuştur. Açıklar, bütçe açığından, GSYİH büyümesine, yüksek faiz oranına, yüksek ithalata, değerlendirilmiş dolar kuruna ve cari işlemler açığına doğru oluşan bir mekanizma ile ikiz açık şeklinde belirecektir (Mann 2002, 135).

Cari işlemler dengesi üzerine ikinci bakış açısı mal ve hizmetlerin ithalatına ve ihracatına ilişkin akımların altında yatan faktörler üzerine kurulmuştur. Cari işlemler dengesinin negatif olması, ülkenin mal ve hizmet ithalatının ihracatından daha büyük olduğu anlamına gelmektedir.

Cari hesap açığı üzerindeki üçüncü görüş finansal varlıkların uluslararası akımları üzerine odaklanır. Bu perspektif getiri oranlarındaki farklılaşmanın finansal akımları ve doların değişim değerini ve de refahın arzu edilen portföy tahsisini nasıl etkilediğini göz önünde tutar (Mann 2002, 140).

Her üç tanım da cari işlemler dengesine farklı açılardan bakılmasına imkan sağlar. Her üç bakış açısı da belirli durum ve zamanlarda kullanılabilir. Bu tanımlamalar, ekonomik ilişkinin açıklanabilmesi için belirli değişkenlerin kullanılmasını ve bu ilişkilerin geçerliliği için de bir takım değişkenlerin ve ilişkilerin ihmal edilmesini gerektirmektedir.

1.1.1. Cari İşlemler Açığının Nedenleri

Cari işlemler dengesinin elde edilmesinde kullanılan birinci yöntem olan milli gelir özdeşliğinin kullanılmasından hareket edilerek cari işlemler açığının iki temel nedeni

vardır. Bunlar; ulusal yatırımda meydana gelen bir artış ile özel tasarruflarda bir azalmadan kaynaklanan ulusal tasarruflarda bir azalmadır.

1.1.1.1. Yurtiçi Yatırımda Büyük Bir Artışın Neden Olduğu Cari İşlemler Açığı

Yurtiçi yatırımda büyük bir artışın olması başka bir ifadeyle bir yatırım patlaması yaşanmasının çeşitli sebepleri olabilir: ülkede yeni doğal kaynakların bulunması (petrol, madenler gibi), yeni ürün geliştirme ve üretime elverişli teknolojilerin geliştirilmesi, ticaret ve sermaye piyasası liberalizasyonu gibi yapısal ekonomik reformlar, enflasyonda düşüş, gelir ve sermaye üzerindeki bozucu etkisi olan bir vergide indirim ve bütçe açıklarında azalma gibi makro ekonomik istikrar politikaları gelecekte yüksek oranlı bir ekonomik büyüme ve yeni yatırımlarda yüksek karlılık beklentisinin olması gibidir (Roubini; Backus 2003, 18). Bu durumda ülkenin kamu ve özel tasarrufları toplamına eşit olan ulusal tasarruflar, bütün karlı yeni yatırım projelerini finanse etmekte yetersiz kalmaktadır. Sonuç olarak cari işlemler hesabı açık vermektedir.

Yatırımların ulusal tasarrufları aşan kısmını finanse etmek için ülkenin yabancı tasarruflara başvurması optimal bir seçimdir. Şöyle ki, uluslar arası ticarete konu olan, uzun dönemde net döviz girdisi sağlayan alanlara yapılan kamu veya özel sektör yatırımları kısa vadede cari işlemler açığı yaratabilirken, orta ve uzun vadede yeni sermaye ile üretilen mallar bir süre sonra ülke ihracatını artırarak dış borç anapara ve faiz geri ödemeleri için gerekli olan cari fazla yaratarak cari açığın sürdürülebilirliğine katkıda bulunmaktadır. Bu durumda ülke, gelecekte, borçlarından arınmış olarak büyüyecektir. Dolayısıyla böyle bir durumda cari işlemler açığı vermek ve bu açlıkla bağlantılı olan dış borç birikiminin oluşması kaygı uyandırmamalıdır.

Yurtdışından borçlanıldığında göz önünde bulundurulması gereken iki uyarı vardır. Bu uyarılardan ilki, yurtdışından alınan borçların dış piyasalara satılabilecek türde yeni mallar üretmek üzere yapılan yeni yatırımları finanse etmek için değil de, uluslar arası ticarete konu olmayan alanlara yapılması halinde ortaya çıkmaktadır (Vyshnyak 2000, 3). Örneğin; 1990'lı yıllarda bir çok Asya ülkesi konut ve ticari binalar gibi dış piyasaya

dönük olmayan bir sektördeki yeni ve aşırı yatırımları finanse etmek üzere cari işlemler açıkları vermiştir. Bu gibi yatırımların 1996-97 arasında mülk fiyatlarında ve emlak değerlerinde hızla düşüşe yol açmasıyla kötü bir durumla karşı karşıya kalınmıştır. Sonrasında gayri menkul yatırımlarını finanse etmek için yabancı fon borç almış olan firmalar ve bireylerin hepsi bir finansal krize girdiler. Bunun nedeni düşük ya da negatif getirili yatırımları finanse etmek üzere çok büyük miktarda döviz borcu altına girmeleriydi. Üstelik kurun yükselmesi bu kriz ile birleşince durum daha da kötüleşmiştir. Çünkü Dolar, Yen ve Mark gibi dövizlerle borçlanılan fonların yerli para ile değeri kurlar yükselince olağanüstü derecede artmıştır. Dış borç yükündeki bu reel artış, emlak sektörü gibi ağırlıklı olarak dış ticarete yönelik olmayan sektörlerde yoğunlaşmış olan bankalar, firmalar ve bireyler için bir finansal krize sebep olmuş ve yaygın iflaslara yol açmıştır.

Bir cari işlemler açığının artan tüketim nedeniyle meydana gelmesi halinde esas sermaye ve kuruluşlarda hiçbir gelişme olmaz ise, ülke gelecekte borçlarını yeniden ödemek için daha az kapasiteye sahip olacaktır. Böyle bir durumda uzun vadede ülke bir cari hesap fazlası oluşturamamakta ve borçlarını geri ödeyebilme yeteneği sınırlanmaktadır. Dolayısıyla uluslar arası ticarete konu olmayan alanlardaki aşırı yatırımları karşılayabilmek için bir cari işlemler açığı vermek tehlike arz etmektedir ve bu durumu düzeltmek için acil tedbirler alınması gerekmektedir.

İkinci uyarı ise, hem uluslar arası ticarete konu olan hem de uluslar arası ticarete konu olmayan sektör firmaları için geçerli olmaktadır. Yatırımları finanse etmek için fon borçlanmak ancak ve ancak bu yatırımların getirisinin en azından borçlanılan fonların maliyetini karşılaması halinde optimaldir; aksi takdirde, gereğinden fazla borçlanan ve bunları kötü projelere yatıran bir firma neticede zarar edecektir. Yatırımların çoğu kötüleşirse bir finansal kriz yaşanacaktır (Roubini; Backus 2003, 19).

1.1.1.2. Ulusal Tasarruflarda Bir Düşmenin Neden Olduğu Cari İşlemler Açığı

Cari işlemler açığı, ulusal yatırımda büyük bir artış olması yanı sıra ulusal tasarruflardaki bir azalmadan da kaynaklanabilmektedir. Ulusal tasarruflardaki bir

düşmenin özel tasarruflardaki azalma ve kamu tasarruflarındaki azalma olmak üzere iki nedeni vardır.

Bütçe açıkları kronik bir şekilde süre geliyorsa ve aşırı harcamalar yapısal vergi hasılatı eksikliği nedeniyle karşılanamıyorsa bu açıkların giderilmesi çok zor olmaktadır.

Hanehalkının gelecekte meydana gelecek yüksek gelir beklentisi nedeniyle cari gelirleri çok fazla artmasa bile bir ekonomik reform veya istikrar programı tüketimde bir patlamaya (özellikle dayanıklı mal alımlarında) yol açmaktadır. Bu durumda gelir (GSMH) zamanla artarken bugünkü cari tüketim (C) hızla yükselecektir; bu tüketim patlaması özel tasarruflarda bir düşmeye yol açar, ortaya çıkan cari işlemler açığı yurtdışından sermaye girişi yoluyla finanse edilir. Bu dış borç birikimi gelecekte gelir artışı gerçekleştirildiği takdirde ve bireyler borçlarını geri ödeyebildikleri sürece kaygı yaratmaz (Roubini; Backus 2003, 22). Dolayısıyla bütçe açıklarının yol açtığı cari işlemler açığı yapısal olduğu için tehlike oluştururken ulusal tasarruflarda bir azalmanın yol açtığı cari işlemler açığı geçici olduğundan daha az kaygı uyandırmaktadır.

1994 yılında yaşanan Meksika krizinde, özel tüketimdeki bir patlama ve özel tasarruf oranlarındaki hızlı bir düşme, geleceğe ilişkin büyüme ve sürekli gelir artışı beklentileriyle beraber yurtiçi piyasaların liberalizasyonundan kaynaklanan tüketim üzerindeki kısıtlamaların gevşetilmesi gibi iki etmen etkili olmuştur. Bu koşullar altında özel tasarruf oranlarındaki azalma hızlı ve neticede sürdürülemez cari işlemler açığına yol açmıştır.

1.1.2. Cari İşlemler Hesabına Teorik Yaklaşımlar

İktisat literatüründe cari işlemler açığı ya da cari işlemler fazlası biçiminde dış ödeme dengesizliklerine neden olabilecek ve/veya dış ödemeleri dengeye getirebilecek farklı teorik yaklaşımlar vardır. Cari işlemler hesabına teorik yaklaşımlar esneklikler yaklaşımı, toplam harcama yaklaşımı ve Mundell-Fleming modeli olmak üzere üç başlık altında incelenmiştir.

1.1.2.1. Esneklikler Yaklaşımı

Klasik yaklaşım olarak da ifade edilen bu yaklaşım, ikinci dünya savaşının hemen sonrasındaki dönemde devalüasyonun etkilerini incelemek amacıyla geliştirilmiştir. Bu dönemde sermaye akımları günümüzdeki kadar yüksek hacimli olmadığı için dikkate alınmamakta ve cari işlemler hesabı dış ticaret akımlarının bir sonucu olarak ifade edilmektedir. Bu yaklaşımda, cari işlemler hesabındaki problemlerin, mal ve hizmet ithalatı ve ihracatı olarak adlandırılan dış ticaret akışındaki dengesizliklerden kaynaklandığı ifade edilmektedir. Bu yaklaşım; döviz kurunu dış dengeyi belirleyen temel unsur olarak görmekte ve dış açıkları gidermede devalüasyonu (ya da genel anlamda döviz kurunun değer kazanmasını) temel makro ekonomi politikası aracı olarak önermektedir.

Esneklikler yaklaşımına göre döviz kurundaki değişmelerin cari işlemler dengesi üzerinde hacim ve fiyat etkisi olmak üzere iki etkisi vardır.

i. Hacim Etkisi: Esneklik yaklaşımına göre devalüasyonun ihraç mallarını döviz cinsinden ucuzlatması ülkenin ihracatını teşvik edici bir rekabet gücü sağlar ve yabancı tüketicilerin bu mallara taleplerini artırması sonucunda ülkenin ihracat hacmi yükselir. Diğer taraftan, devalüasyonun ithal mallarını yabancı para cinsinden pahalılaştırması ülkenin ithalatını caydırır ve yurtiçindeki tüketicilerin bu mallara taleplerini azaltması sonucunda ülkenin ithalat hacmi daralır. Böylelikle hacim etkisi cari işlemler hesabının iyileşmesine katkıda bulunur.

ii. Fiyat Etkisi: Devalüasyon nedeniyle ihraç mallarının fiyatı yabancı para cinsinden ucuzlar ve ithal mallarının fiyatı ulusal para cinsinden yükselir. Fiyat etkisi cari işlemler hesabının kötüleşmesine katkıda bulunur.

Cari işlemler hesabı üzerinde döviz kuru değişmelerinin net etkisi hacim ve fiyat etkilerinin karşılıklı ağırlıklarına bağlıdır. Eğer hacim etkisi fiyat etkisinden daha büyük ise ihracat gelirleri artacak ve cari işlemler hesabı iyileşecektir. Ters olmasında ihracat gelirleri azalacağından mal ve hizmetler hesabı kötüleşecektir. Gelişmekte olan ülkelerde talebin fiyat esnekliğinin düşük olması nedeniyle ithalat talebi daha fazla

artacaktır. Hacim ve fiyat etkisinin birbirine eşit olması durumunda ise ihracat gelirleri değişmeyeceğinden cari işlemler hesabında bir değişme olmayacaktır.

Cari işlemler dengesine esneklikler yaklaşımı geliştirmekte olan ülkelerde de politikalara yönelik tartışmaları etkilemiştir. Bu ülkelerde 1970’li yılların ortalarına kadar süren politika tartışmaları, bir çok iktisatçı tarafından “esneklik karamsarlığı” (elasticities pessimism) olarak adlandırılan ve devalüasyonun ülkenin dış ticaret ve cari işlemler açığını ne ölçüde iyileştirebileceğini sorgulamaktaydı. Cooper (1971,a), geliştirmekte olan ülkelerde söz konusu esnekliklerin küçük olmasına rağmen, devalüasyonların 1958-1969 döneminde dış ticaret ve cari işlemler hesabını iyileştirmede başarılı olduğunu ileri sürmüştür. Kamin (1988), Cooper’ın çalışması gelişmiş ve geliştirmekte olan ülkelerde geçmişte olan büyük devalüasyonların dış ticaret dengesini iyileştirme eğiliminde olduğunu ifade etmiştir (Edwards 2001, 3).

Yapısalcı gelenekten gelen iktisatçılar ise, dış ticaret ve cari işlemler dengesizlikleri özünde yapısal olduğunu ve geliştirmekte olan ülkelerin büyüme imkanlarını önemli bir şekilde sınırlandırdığını ifade etmişlerdir. Dolayısıyla ülkeler, cari işlemler ve dış ticaretteki dengesizlikleri gidermek için döviz kuru ayarlamalarına başvurmak yerine ithal ikameci politikalar yoluyla sanayileşmeyi desteklemelidir (Edwards 2001, 3).

1.1.2.2. Toplam Harcama (Massetme) Yaklaşımı

Esneklik yaklaşımı dış ticarete giren malların arz, talep ve fiyatları üzerine yoğunlaşması ve uluslar arası harcama ve gelir düzeyleri gibi ekonomik değişkenlerin sabit varsayılması nedeniyle eleştirilmektedir. Bu yaklaşıma göre, devalüasyon ulusal harcamaya kıyasla ulusal geliri artırırsa cari işlemler hesabı iyileşecektir. Bununla birlikte eğer devalüasyon ulusal gelire kıyasla ulusal harcamayı artırırsa cari işlemler hesabı kötüleşecektir.

Toplam harcama yaklaşımında devalüasyonun cari işlemler dengesini sağlayıcı etkileri milli gelir üzerinde yaptığı değişmeler yoluyla açıklanmaktadır. Devalüasyonun milli gelir üzerinde istihdam ve ticaret haddi etkisi olmak üzere iki önemli etkisi vardır.

i. İstihdam Etkisi: Devalüasyonun cari işlemler dengesini sağlamadaki etkisi ekonominin eksik istihdamda ve tam istihdamda olmasına göre farklılık göstermektedir. Ekonominin eksik istihdamda olduğu durumda, devalüasyon doğurduğu fiyat etkileri dolayısıyla ihracat endüstrilerine olan dış talep ile ithalata rakip endüstrilere yönelik iç talebi uyarır (Seyidoğlu 1999, 469). Bu şekilde dış ticaret sektörlerinde artan talep çoğaltan mekanizması ile tüm ekonomiye yayılır ve reel milli geliri artırır. Yurtiçi harcamanın üretimdeki artış oranından daha küçük olması halinde devalüasyon dış ticaret dengesini iyileştirici etkide bulunur.

Ekonominin başlangıçta tam istihdam durumunda olması halinde ise, devalüasyonun doğurduğu fiyat etkileri dolayısıyla ihracat ve ithalata rakip endüstrilere olan talep artacak ve çoğaltan mekanizması ile tüm ekonomiye yayılacaktır. Ekonomi tam istihdam konumunda olduğundan üretimin daha fazla artmaması nedeniyle harcamalardaki genişlemenin yol açtığı talep artışı, ithalat yoluyla karşılanmaya başlayacaktır. Dolayısıyla tam istihdam durumunda devalüasyon dış ticaret dengesini kötüleştirici etkide bulunur. Bu koşullar altında devalüasyon gibi harcama kaydırıcı politikaların dış ticaret dengesini iyileştirebilmesi için sıkı maliye ve para politikaları gibi harcama kısıcıcı politikalar uygulamak gerekmektedir.

ii. Ticaret Haddi Etkisi: Devalüasyon ithalatı ulusal para cinsinden pahalılaştırdığından ithalat ihracat fiyatlarındaki artışla karşılanamamaktadır. Bu durum ticaret hadlerinin kötüleşmesi anlamına gelmektedir. Bir birim ithalat yapabilmek için daha fazla ihracat yapılması gerektiği için ticaret hadlerinde bir kötüleşme reel milli gelirden kayba yol açar.

Böylece genel olarak gelir üzerinde istihdam ve ticaret haddi yoluyla devalüasyonun toplam etkisi belirsizdir.

1.1.2.3. Mundell-Fleming Modeli

Metzler, Machlup ve Meade Keynesyen teoriye yaptıkları çeşitli uyarlamalarla Mundell-Fleming modeline zemin hazırlamışlardır. Mundell-Fleming modelinin

gelişmesine katkıda bulunan bu yeni modeller, fiyat ve ücret katılıklarının, işsizliğin ve ülkeler arasında sınırlı düzeyde finansal ilişkilerin bulunduğu, durağan bir ekonomi varsayımı altında geliştirilmiştir. Söz konusu modellerin temel katkısı, ticaret bağlantılarının Keynesyen çarpanlar üzerindeki etkisini, uluslar arası yansımaları, devalüasyonun etkilerini, döviz kurlarının belirlenmesini ve ticaret hadlerinin Keynesyen tüketim fonksiyonu üzerindeki etkisini açıklamak olmuştur (Obstfeld 2000, 4).

Mundell-Fleming modeline göre uluslar arası ticaretin artması Keynesyen modelin yetersiz kalmasına neden olmuştur. Mundell (1960) ve Fleming (1962) tarafından ortaya atılan modelde Keynesyen modelin dışa açık ekonomiye uyarlanması sağlanmıştır. Bu yaklaşım literatüre Mundell-Fleming modeli olarak girmiştir. Romer (2001), Mundell-Fleming modelinin sermaye hareketleri ve döviz kurları konusunda iki temel varsayımı olduğu ifade etmiştir. Sermaye hareketleri konusunda en basitleştirici varsayım, sermaye hareketlerinin üzerinde hiçbir engelin olmadığıdır. Döviz kuru konusundaki temel varsayım ise, yatırımcıların döviz kurunun değişmeyeceği beklentisinde olmalarıdır.

Kısa vade üzerine yoğunlaşan ve IS-LM modelinin açık ekonomiye uyarlanmış hali olan bu model, politika uygulamalarının farklı döviz kuru rejimleri altında üretim düzeyi ve faiz oranları üzerindeki etkisini açıklamakta kullanılmıştır. Bu model sayesinde farklı döviz kuru rejiminde para ve maliye politikalarının ekonomik etkilerinin analizi yapılmıştır. Mundell-Fleming modeli Keynesyen modele paralel bir şekilde ekonomide maliye politikalarının kullanılmasını savunur ve para politikasının kısa dönemde etkili olmayacağını iddia eder. Saleh (2003), Mundell-Fleming modeli çerçevesinde genişletici bir maliye politikası uygulanmasının ülke parasının değerlendirilmesine, cari işlemler açığına ve sermaye girişine neden olduğunu ifade etmektedir.

1.1.3. Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği

Sürdürülebilirlik, mevcut makro ekonomik koşulların devam ettiği ve makro ekonomik politikada bir değişikliğin olmadığı durumdur. Bir cari işlemler açığının kaynağına bağlı olarak iyi veya kötü sürdürülebilir veya sürdürülemez olup olmadığı ifade edilebilmektedir. Milesi-Ferretti ve Razin (1996), cari işlemler açığının sürdürülebilir olup olmadığı konusunda tasarruf-yatırım eğilimi, ekonomik büyüme, döviz kuru rejimi, ülkenin dışa açıklığı, mevcut politika uygulayıcılarının kredibilitesi, mevcut politikaların sürdürülebilirliği, sermaye hareketlerindeki serbestlik, cari işlemler açığının hacmi gibi değişkenlerin dikkate alınması gerektiğini ifade etmektedir.

i. Tasarruf-Yatırım Eğilimi: Yatırım artışının cari işlemler açığını artırmasının doğaldır. Ayrıca bu şekilde ortaya çıkan cari açığın bir sorun olarak görülmemesi gerekmektedir. Özellikle kamu kesiminde önemli açıklar yoksa ve özel tasarruf oranı da gerilemiyorsa, cari açıktan çekinilmemelidir. Bu durum literatürde Lawson Doktrini olarak bilinmektedir. Edwads'a göre (2001), cari işlemler dengesinde kamu kesimi kaynaklı bozulmaların mevcut olmaması koşuluyla, kamu kesiminin, özel kesimin ne kadar yatırım yapması veya tasarruf etmesi gerektiğini bu kesimin kendisinden daha iyi bildiği varsayılmadığını ifade etmiştir. Dolayısıyla cari işlemler açığının özel kesim davranışları tarafından belirlenmesi durumunda bir önlem alınmasına gerek olmadığını ifade etmektedir.

ii. Ekonomik Büyüme: Cari işlemler açığı ekonomik büyüme ne kadar büyük olursa o kadar fazla sürdürülebilir olur. Yüksek miktarda GSYİH büyümesi beklenen verimlilik arttıkça daha yüksek yatırım oranlarına yol açar. Aynı zamanda yüksek büyüme daha yüksek beklenen gelecekteki gelire ve özel tasarruf oranlarında geçici gerilemelere yol açabilir. Genel olarak, diğer koşullar değişmezken hızlı büyüme Dış Borç/GSYİH oranında küçük bir artışa yol açacağından ve ülkenin dış borcunu ödeyebilmesine imkan sağlayacağından yüksek büyüme oranları cari işlemler açığının daha sürdürülebilir olmasıyla ilişkilidir.

iii. Döviz Kuru Rejimi: Cari işlemler açığı, sabit kur rejiminde veya finansal olarak kapalı bir ekonomide, bu açığı veya kuru sürdürebilecek düzeyde rezerv yoksa ülke için sorun ihtiva etmektedir. Sabit kur rejiminde ve finansal olarak kapalı bir ekonomide ülke kuru sürdürebilmek için rezervleri ölçüsünde açık vermelidir. Aksi taktirde açık sürdürülemez ve ülkenin ekonomi politikası rejimi değişecektir. Dalgalı kur rejiminde ve finansal olarak açık bir ekonomide cari işlemler açığının ülke için bir sorun olup olmadığı ekonomide kırılmalıkların olup olmamasına bağlıdır. Özmen'e göre (2004), kırılmalıkların belirleyici olmadığı bir ekonomide, serbest kur rejiminde, cari açığa kurun intibak edeceğini ve kurun bir "şok emici" görevi göreceğini ifade etmektedir. Ama kırılmalıklar, "şok emici" kuru kolaylıkla şok yaratıcı/artırıcı konuma getirebilmektedir.

iv. Ülkenin Dışa Açıklığı: Dışa açıklık oranı; ihracatın gayri safi yurtiçi hasılaya oranı ($X/GSYİH$), ithalatın gayri safi yurtiçi hasılaya oranı ($M/GSYİH$) ya da ihracat ve ithalat toplamının gayri safi yurtiçi hasılaya oranı ($X+M/GSYİH$) olarak ifade edilmektedir. Bir ülke dış ticarete ne kadar açıksa, dış ticaret hadlerinde bozulma veya dış talepte gerileme gibi dış şoklara maruz kalma riski o kadar yüksek olmaktadır. Dış borç servisi sağlayacak ve dış borçları azaltabilecek döviz kazancı yaratılması amacıyla ülkenin dış ticarete konu olan malların üretimine ağırlık verilmesi gerekmektedir.

Küçük ve dışa açık bir ekonomide dışa açıklık oranı çok yüksek olduğu için yurt dışında olan gelişmelerden ülke ekonomisi etkilenecektir ve uygulanan iç politikayı devam ettirmek zorlaşacaktır. Dışa açıklık oranının nispeten düşük olduğu ABD gibi büyük bir ekonomide ise, dışa açıklık oranı küçüktür dolayısıyla böyle bir ülkede iç politikaya uygun bir şekilde hareket edilecektir. Bu sonuç dış dengenin belirleyicisi olarak iç dengenin sağlanma gerekliliğinin sanayileşmiş ülke gruplarına nazaran gelişmekte olan ülkelerde daha fazla olduğunu göstermektedir (Vhysnyak 2000, 33).

v. Mevcut politika uygulayıcılarının kredibilitesi: Bir ülkenin cari işlemler açığı vermesi, bunun finanse edilme ihtiyacını doğurur. Bir ülkenin dış açığı ya da döviz ihtiyacı hızla artar ve belirli limitleri aşarsa, dışarıdan kredi sağlayanlar yeni kredi verme konusunda isteksiz davranabilirler. Hatta verdikleri kredileri geri çağırabilirler.

Artan borç, ülkenin borcunu geri ödeyememe riskini doğurmaktadır. Dolayısıyla ülkeler dış açıklarını sınırsız bir şekilde artıramazlar.

vi. Sermaye hareketlerindeki serbestlik: Sermaye hareketlerindeki serbestlik arttıkça, ülkenin olumsuz dış şoklarla karşı karşıya kalma riski de o kadar yüksek olmaktadır. Bununla birlikte sermaye hesabı, ülkenin finansal sektörünün gelişmişlik düzeyine bağlı olarak, yurtiçi politikalarda disiplin sağlayıcı bir rol oynamaktadır. Arslanoğlu (2003), normal koşullarda ödemeler dengesinde cari açık olan bir ülkenin sermaye hareketlerinde fazla olduğunu ifade etmiştir. Döviz açığı dışarıdan gelen sermaye ile finanse edilir. Bunun doğal sonucu dış finansal bağımlılıktır. Ülkeye sermaye girişi olduğu müddetçe, ithalat yapılabilmekte ve dolayısıyla dış açık finanse edilebilmektedir. Dış açığı finanse edecek sermaye girişi sağlanamaz ise, ithalat ve ekonomi hızlı bir daralma sürecine girer. Daralmanın hızı ve boyutuna göre, bu kriz olarak da ortaya çıkabilmektedir.

vii. Mevcut Politikaların Sürdürülebilirliği: Mevcut politika uygulanmasını önemli ölçüde değiştirmeyi gerektirecek ya da bir krize yol açabilecek dengesizliklerin varlığı durumunda cari işlemler açığının sürdürülemez hale geldiği ifade edilmiştir. Politikalarda değişiklik yaşanması veya bir krizin ortaya çıkması bir iç ya da dış şok tarafından tetiklenebilir. Dışsal sektör krizi, bir kur krizi veya dış borç krizi olmak üzere iki şekilde meydana gelebilir. Bir kur krizi ulusal paranın hızla değer kazanmasına veya merkez bankasının döviz rezervlerinin azalmasına yol açan bir panik şeklinde gerçekleşebilmektedir. Dış borç krizi ise, uluslar arası finansman kaynaklarına erişilememesi, borcun geri ödemesinin yapılamaması ya da borç yükümlülüklerinin yerine getirilememesidir (Roubini; Backus 2003, 18). Sürdürülebilir bir cari işlemler açığı, bu krizlere meydan vermeksizin yürütülebilir bir açıktır.

viii. Cari İşlemler Açığının Hacmi: Sürdürülemez cari işlemler dengesizliklerinin, bir krize neden olan bir çok örneği, Cari İşlemler Açığı/GSYİH oranının büyük olduğu zamanlarda meydana gelmektedir. Dornbusch (2001), bir ülke parasının hızlı ve %25'i bulan reel değerlenmesi ve Cari İşlemler Açığı/GSYİH oranının %4'ü bulması halinde

cari açığın sürdürülebilir olmaktan çıkacağını ifade etmiştir¹. Bir ülkenin cari açık oranı bu kritik değeri aştığı zaman ülkenin krize açık hale geldiği düşünülmektedir (Uygun 2001, 25).

Bu faktörlerin dışında ülkenin dış yükümlülüklerinin vade yapısı, yarattığı yükümlülük şekli (borç veya hisse senedi), döviz ve faiz kompozisyonu değerlendirmelerin yönünü belirleyebilir. İhracat sektörünün küçük, dış borçların yüksek, tasarrufların düşük ve finansal kesimde denetimin zayıf olması durumunda birkaç sene içinde cari açıklar sürdürülemez hale gelebilmektedir.

1.2. BÜTÇE AÇIĞI İLE İLGİLİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bütçe açığı, devletin belli bir dönemde (bir bütçe yılı içinde) bütçe gelirleri ile giderleri arasındaki giderler lehine oluşan fark olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle bütçe açığı, bütçe hazırlanırken öngörülen giderlerin, gelirlerle karşılanamamasından doğmaktadır.

Bütçe gelir ve giderlerinin denk olması, bütçenin özünde ve yapısında olan bir ilkedir. Bütçenin başlangıçtaki dengesinin uygulama dönemi sonunda da korunabilmesi, yapılan tahminin isabet derecesini ve bütçe hazırlama tekniğinin başarısını gösterir. Çünkü bütçedeki gelir ve gider rakamları tahmini değerler olmakta, uygulama döneminde ortaya çıkabilecek değişmelere göre (ek ödenek alınması, gelir tahsilatındaki yetersizlik v.b.) gelir ve gider dengesini korumak güçleşebilmekte ve bütçe açık vermektedir (Tüğen 1991, 90).

Tarihsel süreç içerisinde bütçe açıkları, iktisadi yaklaşımların da ilgi odağı olmuştur. Klasik yaklaşım, denk bütçenin önemi üzerinde durmuştur. Bu yaklaşıma göre bütçenin

---

Uygun (2000) kritik eşiği Türkiye için %3,5 olarak hesaplamıştır. Ades ve Kaune (1997) ise, Türkiye için bu oranı %2,1 olarak hesaplamışlardır. Kullandıkları değişkenler şunlardır: Cari Açık/GSYİH (λ), ortalama büyüme oranı (g) ve yabancıların tutmak istedikleri Türkiye kaynaklı varlıklar. Kullanılan formül ise şudur: $\lambda = k * z$. Burada λ oranı sürdürülebilir cari açığı ifade etmektedir. Hesaplama yöntemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Uygun (2000, 25-26).

harcamaları ile normal gelirler birbirine denk olmalıdır. Borçlanmaya olağanüstü gelir olarak bakılmaktadır. Savaş, deprem, ülkedeki büyük bayındırlık ve inşa hamleleri dönemi dışında borçlanmaya başvurulmamalıdır. Kamu harcamalarının bir kısmının borçlanarak karşılanması halinde bu borçlanmanın mümkün olan en kısa zamanda geri ödenmesi esastır. Klasik yaklaşımda bütçe açığının enflasyon, yüksek faiz ve işsizlik gibi makro ekonomik sorunların kaynağını oluşturduğu ve dolayısıyla ekonomik istikrarsızlığa yol açacağı ifade edilmiştir.

Birinci dünya savaşı ile birlikte kamu harcamalarının çeşitlendiği, genişlediği ve bütçe açıklarının önem taşımaya başladığı yeni bir dönem başlamıştır. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı kamu harcamalarında artışı öngören Keynesyen politikalarla aşılmıştır. Keynesyen yaklaşımda, kamu harcama artışının çarpan aracılığıyla ulusal geliri, ulusal gelirinde tasarrufları ve vergi gelirlerini artırması, diğer bir deyişle kamu harcamalarının kendi finansmanını doğurması, ister istemez, kamu harcamalarını ve bütçe açıklarını artırıcı etki yapmıştır.

İkinci dünya savaşı sıralarında ve savaş sonrası dönemde de, devlet müdahalesinin artması ve mali kavramlarda ortaya çıkan değişimler, klasik yaklaşımın bütçede denklik ilkesinin yoğun bir şekilde tartışılmasını beraberinde getirmiştir. Sonuçta modern maliyecilerin de etkisiyle “bütçede denklik” yerine “ekonomik denklik” daha fazla önem kazanmıştır (Tüğen 1991, 90-91). Bu gelişmeler ile birlikte bütçe açıkları olağan hale gelmiştir.

Bütçe açıkları günümüzde hemen her ülkenin karşı karşıya kaldığı en temel ekonomik sorunlardan biridir. Bütçe açıkları ekonomik faaliyetler üzerinde negatif etkilere sahiptir. Bütçe açıklarının, yüksek reel faiz oranları, düşük reel sermaye oluşumu ve üretim, yüksek işsizlik oranları, düşük tasarruf, geniş cari işlem açıkları, olası uzun dönem enflasyon, düşük ekonomik büyüme oranları ve iç yatırımın dışlanması gibi olumsuz ekonomik sonuçlara sahip olduğu söylenebilir. Hükümetler borçlanma yoluyla, sermaye mallarının nispi olarak kıtlığına ve faiz oranlarının artışına neden olan özel piyasalardan kaynakların çekilip alınması ile özel yatırımları dışlayabilir. Bu dışlamanın miktarı, daha yüksek iç faiz oranlarının yabancı yatırım çekme derecesine bağlı

olacaktır. Faiz oranında borcun meydana getirdiği artış derecesi dışarıdan sermayenin girişin neden olur, yerli paranın değeri artar ve bu kez iç yatırımdan ziyade net ihracat dışlanır. Bir çok iktisatçı uzun dönemde bütçe açıklarının sermaye stokunu azaltacağına, dış borcu artıracığına ve gelecek nesiller üzerine bir yük yükleyeceğine inanmaktadır (Günaydın 2003, 164). Devlet tahvilleri ile finanse edildiği ölçüde, daha da genişleyecek olan bu açıklar hem gelişmiş hem de gelişmekte olan bir çok ülkenin refahını tehdit eden kamu borç problemini daha da kötüleştirecektir. Bu nedenlerle araştırmacılar ve politika yapıcılar bütçe açıkları ve dolayısıyla borç problemlerini analiz etmek için yoğun gayretler sarf etmekte ve onları kontrol altına almak için yollar önermektedir.

1.2.1. Bütçe Açığının Alternatif Tanımları

Literatürde farklı amaçlara hizmet eden ve her biri bazı avantaj ve dezavantajlara sahip bütçe açığı ölçüm yöntemleri mevcuttur. Bu farklı ölçüm yöntemlerinin hangisinin kullanılacağı öncelikle karar alıcı mekanizmanın bütçe açığı ölçümünden ne beklediğine bağlıdır.

Bütçe açıklarının tam ve doğru bir şekilde ölçülmesi, hem bütçe açıklarının boyutu hakkında sağlıklı bilgi edinilmesine hem de bunlarla ilgili sağlıklı makro ekonomik politikalar izlenmesine yardımcı olmaktadır (Şen; Sağbaş 2004, 1). Ayrıca ülkeler arasında anlamlı karşılaştırmaların yapılabilmesi ve bütün alternatif tanımlar arasındaki farklılıkların açığa kavuşturulması açısından da önem ihtiva etmektedir.

Alternatif bütçe açığı tanımlarını; geleneksel açık, cari açık-sermaye açığı, birincil açık, işlemsel açık, yurtiçi açık-yurtdışı açık ve nakit açığı olmak üzere altı grupta toplamak mümkündür.

1.2.1.1. Geleneksel Açık

Bütçe açığının klasik tanımı olan geleneksel açık, borçlardaki değişimler dahil edilmeksizin toplam giderler ile gelirler arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır. Geleneksel açık kavramı, toplam talep üzerindeki bütçe etkisini ortaya koymak için kullanılmaktadır. Buna ilaveten, borçlardaki değişimi dışarıda tuttuğu için devletin yeni mali kaynak kullanımını göstermesi geleneksel açık tanımının en önemli özelliğidir.

Geleneksel bütçe açığı, faiz ödemelerini de kapsadığı ve enflasyondan önemli ölçüde etkilendiği için anlamlı bir gösterge olarak kabul edilmemektedir. Enflasyon, nominal faiz haddini yükselttiği ve dolayısıyla nominal faiz ödemelerini arttırdığı için geleneksel bütçe açığı genişlemektedir. Bu nedenle istikrar için alınması gerekli mali önlemler konusunda bu kavram sağlıklı bilgi vermemektedir (Evgin 1994, 23).

Geleneksel açık, ülkeler arasındaki karşılaştırmaların daha kolay yapılabilmesi için “Kamu Kesimi Borçlanma Gereği” (KKBG) olarak da ifade edilebilmektedir. Kamu kesimi borçlanma gereği bütçe açığının finansmanı ile ilgili bir kavram olmakla birlikte geleneksel açığın nakit bazında tanımlanmasıdır (Türkan 1997, 550).

KKBG, faiz giderleri dahil edilerek ve borç stoku ile ilgili amortisman ödemeleri hariç tutularak hesaplanan kamunun toplam nakdi harcamaları ile vergi, vergi dışı gelirler ve hibe gelirleri ilave edilerek oluşturulan toplam nakdi gelirler arasındaki fark olarak ifade edilmektedir.

Geleneksel açık = Toplam Nakdi Harcamalar - Toplam Nakdi Gelirler

Blejer ve Cheasty (1999), kamu kesimi borçlanma gereğinin, genel olarak, denk bütçelerin gerekliliğini vurgulayan kanunlardaki açık ölçüm yöntemlerinden daha kısıtlayıcı olduğunu ve olağan kamu geliri olarak devlet tahvillerinin satışını içine alarak tipik bir biçimde bütçeyi dengelediğini ortaya koymuştur. Örneğin, kamu harcama veya gelirlerinin sunuluş şekli, açığı belirleyen kalemleri, açığı finanse eden kalemlerden ayırt etmektedir. Erdem ve Demircan (2001), Türkiye’de 1986 yılından

itibaren kullanılan bu ölçüm tekniğinde gelir ve harcamalar arasındaki fark çizgi üzerine, bunun finansmanı ise çizgi altına yazıldığı ifade etmiştir.

KKBG, bazı noktalarda eleştirilebilmektedir (Türkan 1997, 551). Bu noktalar şunlardır:

- i. Yüksek-kronik enflasyonun yaşandığı ülkelerde devlet faaliyetlerinin neden olduğu talep baskısı konusunda sağlıklı bilgi vermekte yetersiz kalmaktadır.
- ii. Bir çok ülkede kamu hesaplarında tahakkuk muhasebesinin olmaması ve hesapların tahsilat bazında izlenmesi nedeniyle KKBG'nin nakit hareketlerini yansıtmaktan öteye gidememesidir. Bu durum kamu kesiminin birikmiş ya da fiilen gerçekleşmiş yükümlülüklerinin ihmal edilmesine neden olmaktadır.
- iii. KKBG hesaplanırken, faiz ödemelerinin enflasyondan aşınan kısmı anapara ödemesi olarak gösterilememekte, bu yüzden kamunun net kaynaklar üzerindeki talebi olduğundan yüksek gözükmektedir. Bu da kamunun mali durumunu yorumlama da güçlükler ortaya çıkarmaktadır.

Türkiye'de kamu kesimi borçlanma gereği; Merkezi Hükümet, KİT'ler, Yerel Yönetimler, Döner Sermayeli Kuruluşlar, Sosyal Güvenlik Kuruluşları ve Fonlar olmak üzere bu altı birimin açık ya da fazlalarından oluşmaktadır. Bu kurumların açık ve fazlaları sonucunda, kamu giderleri kamu gelirlerini aşarsa bütçe açığı meydana gelmektedir.

1.2.1.2. Birincil Açık

Geleneksel açığın ekonomik istikrarın sağlanması için alınması gereken mali tedbirler konusunda sağlıklı bilgi sunmaması ve bazı durumlarda mali durumun yorumlanmasında yetersiz kalması nedeniyle iktisatçı ve maliyecileri alternatif bütçe açığı ölçüm yöntemlerine yöneltmiştir. Literatürde faiz dışı açık olarak da ifade edilen birincil açık, geleneksel açıktan, önemli bir bölümü geçmiş dönemlerde uygulanan

maliye politikalarının bir sonucu olarak ortaya çıkan borç faiz ödemelerinin çıkarılmasıyla elde edilir.

Birincil Açık = Geleneksel Açık – Borç Faiz Ödemeleri

Bütçe harcamaları içine borç faiz ödemeleri dahil edildiği zaman ortaya çıkan bütçe açıkları hükümetin kontrol edemediği açıklar olup önceki bütçe açıkları tarafından belirlenmektedir. Hükümete bir önceki dönemden kalan borç olarak ifade edilen bu iradi olmayan unsur yani borç faiz ödemeleri, bütçe açığı dışına bırakıldığından birincil açık hükümetlerin kontrol edebildiği bir açık haline dönüşmektedir.

Devlet borçlarıyla ilgili borç faiz ödemelerini, önceki yıllara ilişkin bütçe açıklarının büyüklüğü belirlemektedir. Dolayısıyla bütçe açığı göstergelerinde borç faiz ödemelerinin hesaba katılması iktidardaki hükümetin politikalarının ekonomi üzerindeki etkilerinin doğrudan belirlenmesine imkan vermez. Bu sebeple, birincil açık, özellikle aşırı borçlanmış ülkelerde yaygın olarak kullanılmaktadır. Bununla beraber, bazı hak kazanımları (işsizlik yardımları gibi) ve kamu kesimi ücret ödemeleri büyük ölçüde önceden belirlenebildiğinden, ölçüm; devlet tedbirlerinin alanını tam olarak belirleyememektedir (Blejer ve Cheasty 1999, 4).

Birincil açık ile; (Şen; Sağbaş 2004, 8; Türkan 1997, 551).

- Faiz değişimleri dışarıda tutulduğundan maliye politikalarının doğrudan etkileri değerlendirilebilir.
- Ekonomide sürdürülebilir bir büyümenin gerçekleştirilmesi için uygulanan politikaların başarılı olup olmadığı gözlemlenebilmektedir.
- Cari hükümet faaliyetlerinin kamu kesiminin net borçlanma durumunu iyileştirip iyileştirmediği ölçülür ve açıkların sürdürülebilir olup olmadığı hakkında bilgi verilir.
- Kamu kesiminin kendi kendine yetebilirliği değerlendirilebilir.

Birincil açık hesaplanırken bazı hususlara dikkat edilmesi gerekir. Birincil açık, alınması gereken önlemlerin yoğunluğunu azaltıcı bir etki yaratabilme riskine sahiptir.

Ayrıca birincil açık, finansman yönünden ölçülmediği için güvenilirliği, başvuru ülkesindeki harcamaları ve gelirleri kaydeden muhasebe sisteminin etkinliğine bağlıdır.

Birçok gelişmekte olan ülkede fiyatlar, faiz oranları, döviz kuru gibi değişkenler üzerinde devlet kontrolü söz konusudur. Böyle durumlarda bütçe açığı olması gerekenden daha büyük ya da küçük çıkabilmekte ve dolayısıyla hesaplanan bütçe açığı gerçeği yansıtmaktan uzak kalmaktadır. Örneğin, faizler üzerindeki devlet kontrolü sebebiyle kamu borçlarına negatif bir reel faiz oranı uygulanması durumunda bütçe açığı olması gerekenden çok daha düşük gözükülmektedir. Bu ve benzeri olumsuzluklara yer vermemek için en sağlıklı yol, birincil açığı hesaplamada faiz oranlarının ve diğer makro ekonomik göstergelerin uzun dönem değerlerini esas almaktır (Şen; Sağbaş 2004, 12).

Birincil açık IMF ile sürdürülen görüşmeler ve pazarlıklarda başvuru kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Hükümetlerin serbestçe kararlaştırdığı harcamaları veya bir ölçüde aktif maliye politikasını yansıttığı derecede, birincil açık kavramının ve/veya göstergesinin daha anlamlı olduğu düşünülebilir (Evgin 1994, 23). Bunun yanı sıra birincil açık ile, cari yılda uygulanan maliye politikasının kamunun net borç yükümlülüğünü hafiflettiği ya da tersine, ağırlaştırdığı ve uygulanan politikaların sürdürülebilirliği konusunda önemli mesajlar içermektedir.

1.2.1.3. Cari Açık – Sermaye Açığı

Cari açık, cari harcamalardan cari gelirlerin çıkarılması sonucunda elde edilen geleneksel açık olarak tanımlanmaktadır. Başka bir ifadeyle sermaye oluşumuna veya finansal aktiflerdeki bir artışa neden olmayan cari açık, aşağıdaki şekilde formüle edilebilir:

$$\begin{aligned} \text{Cari Açık} &= \text{Cari Harcamalar} - \text{Cari Gelirler} \\ &= [\text{Geleneksel Açık} - (\text{Yatırım Harcamaları} - \text{Sermaye Gelirleri})] \\ &= \text{Geleneksel Açık} - \text{Sermaye Açığı} \end{aligned}$$

Cari açık tanımında yatırım harcamaları ile sermaye gelirleri yer almaz. Cari açık formülünde, yatırım harcamalarının dahil edilmemesinin nedeni, bu harcamaların faydalarının cari harcamaların aksine birden fazla yıla yayılan harcamalar olmasıdır.

Blejer ve Cheasty (1999), gelişmekte olan ülkelerde uygulanmakta olan yapısal istikrar programı içinde IMF ve Dünya Bankası gibi uluslar arası mali kuruluşlardan hükümetlere verilen ucuz yatırım kredileri ile finanse edilen yatırım harcamalarının ve özelleştirme gelirleri gibi geçici durumların bütçe dengesini bozduğunu ifade etmektedir.

Mali açıdan önemli bir sorun olarak ortaya çıkan cari açık, kamu kesiminde oluşan tasarrufların büyüklüğünü ortaya koymaya çalışmaktadır. Ancak yatırım harcamaları ile cari harcamalar arasındaki farkın net olarak belirlenememesi, diğer bir ifadeyle bu iki harcama arasındaki ayrımın zaman zaman birbirine karıştırılması, yatırım harcamalarının da cari harcamalar kadar verimsiz olabileceği ve yatırım harcamalarının zaman içinde ülkeden ülkeye değişebilmesi nedeniyle eleştirilebilmektedir.

Sermaye açığı kavramı ise, borçlanma ile finanse edilen yatırım harcamaları reel borç faizlerinin reel getiriden fazla olduğu durum olarak tanımlanmaktadır. Yatırım harcamaları gelecekte reel getirisi olan harcamalar olup, borçlanma ile finanse edildiğinde, reel borç faizlerinin reel getiriden düşük veya eşit olması durumunda bu tür harcamaların kendisini finanse etmektedir (Erdem; Demircan 2001, 70).

Sermaye açığı yalnızca sermaye harcamaları ile sermaye gelirleri arasındaki sermaye harcamaları lehine oluşan farkı ölçmekte; cari harcamalar ile cari gelirler ölçüm kapsamı dışında tutulmaktadır.

1.2.1.4. İşlemsel Açık

İşlemsel açık kavramı, işlevsel veya operasyonel açık olarak da ifade edilmektedir. İşlemsel açık, bütçe açığından faiz ödemelerinin tamamının değil sadece enflasyon nedeni ile aşınmaya uğrayan kısmının çıkarılması sonucu ortaya çıkan açıktır. Aşağıda

da ifade edildiği gibi işlemsel açığın, birincil açık ile faiz ödemelerinin reel toplamına eşittir.

İşlemsel Açık = Birincil Açık + Reel Faiz Ödemeleri

İşlemsel açığın hesaplanmasında reel faiz ödemeleri dikkate alınırken anapara ödemeleri açık hesabına dahil edilmemektedir. Böylece enflasyonun faiz ödemeleri üzerinde oluşturduğu etki dikkate alınmış olmaktadır.

Ejder (2002), devlet borçlanma senetlerinin faiz oranlarının enflasyon oranının üzerinde olması halinde, kamudan bireylere veya kuruluşlara reel kaynak transferi oluşacağını ve böyle bir durumda kamu açığı daha fazla artacağı için işlemsel açık meydana geleceğini ifade etmiştir.

İşlemsel açık tanımında yer alan reel faiz ödemeleri üç şekilde hesaplanmaktadır (Türkan 1997, 553).

i.) Borç stoku enflasyon oranı ile çarpılarak faiz ödemelerinin enflasyondan kaynaklanan kısmı bulunur. Sonrasında enflasyondan kaynaklanan kısım toplam faiz ödemelerinden çıkarılır. Böylece reel faiz artık olarak bulunur.

ii.) Belirli bir uzun dönem reel faiz oranı esas alınır ve bu oranın borç stokuna uygulanması suretiyle reel faiz ödemeleri bulunur. Bu yöntemde enflasyon kaybı, toplam faiz ödemeleri ile reel faiz ödemeleri arasındaki fark olarak kabul edilmektedir.

iii.) Faiz ödemeleri nominal faiz ödemelerine bölünerek faiz ödemesinin tekabül ettiği izafi borç stokuna ulaşılmakta ve izafi olarak bulunan borç stokuna enflasyon oranı uygulanarak enflasyonun aşındırdığı kısım bulunmaktadır. Bu şekilde bulunan enflasyondan aşınmış kısım, kamu iç borç faiz ödemeleri toplamından çıkarılmak suretiyle reel faiz ödemelerine ulaşılmaktadır.

Bu açık kavramı, birincil açıkta olduğu gibi reel kamu borcunun uygulanan maliye politikasından etkilenip etkilenmediğinin görülmesi açısından önem taşımaktadır. Bu

kavram özellikle Türkiye gibi uzun yıllar yüksek enflasyonla yaşayan ülkeler için önem kazanmakta; bu ülkelerde kamu kesimi finansman dengesi incelenirken gelir ve harcamaların enflasyondan arındırılması gerekmektedir (Erdem; Demircan 2001, 72).

Bir ülkedeki devlet borçlarının sürdürülebilirlik düzeyinin o ülkenin olanakları ile istikrar çabalarına bağlı olması ve dolayısıyla faiz ödemelerinin enflasyona göre her zaman otomatik olarak değişeceğinin garanti edilememesi sebebiyle işlemsel açık yöntemi eleştirilmektedir (Şen; Sağbaş 2004, 11).

1.2.1.5. Yurtiçi Açık-Yurtdışı Açık

Yurtiçi açık; doğrudan ödemeler dengesini etkileyen unsurları açık tanımına dahil etmeyen sadece geleneksel açığın yurtiçi ekonomik faaliyetlerden doğan unsurlarını dikkate alan açık türüdür.

Bu açık türü, kamu kesiminin yerel ekonomi üzerindeki genişletici etkisini teşhis etmeye çalışmaktadır. Örneğin, dış ödemeler ya da petrol ihracından sağlanan gelirlerle finanse edilen yurtiçi mallara yapılan kamu harcamaları yurtiçi açığı doğurur ve söz konusu harcamalar yurtiçi vergilerle karşılanamamışsa yurtiçi bütçe dengesizliği yaratmaksızın toplam talebi daha fazla artırır (Blejer; Cheasty 1999, 4).

Yurtdışı açık ise, bütçenin yalnızca dış dünya ile doğrudan ilişkili olan kalemlerini dikkate alan ve bütçenin ödemeler bilançosu üzerindeki etkisini ölçmekte kullanılan bir bütçe açığı tanımıdır.

Yurtiçi-yurtdışı açık ayrımına gidilmesinin nedeni, özellikle kamu kesiminin kendisinin özel kesime oranla dış dünya ile daha fazla ticari ilişkiye girişmesi ve/veya kamu kesiminin sermaye giriş-çıkışlarında önemli rol oynaması halinde tek başına geleneksel açığın bütçe açığı göstergesi olarak kullanılmasının doğuracağı sakıncaları ortadan kaldırmak içindir (Şen; Sağbaş 2004, 17).

1.2.1.6. Nakit Açık Kavramı

Nakit açığı, konsolide bütçe gelir-giderleri arasındaki negatif fark olan bütçe açığına müteahhit avanslarının eklenmesi ve bütçe emanetlerinin çıkarılması şeklinde tanımlanır. Nakit açığı kavramı, kamu kesimi finansman gereği (KKFG) olarak da adlandırılmaktadır.

$$\text{Nakit Açığı} = \text{KKFG} = \text{Bütçe Açığı} - \text{Bütçe Emanetleri} + \text{Müteahhit Avansları}$$

Bütçe emanetleri nakit açığını küçültürken, müteahhit avansları ise nakit açığını büyütmektedir. Müteahhit avansları, hak ediş gerçekleşmeden yapılan ödemeler olmaları nedeniyle nakit dengesini bozmakta ve açığı şişirmektedir. Öte yandan, bütçenin harcama kalemleri arasında yer alan bütçe emanetleri, geçici fon etkisi ortaya çıkararak açığın olması gerekenden daha küçük hesaplanmasına neden olmaktadır (Şen; Sağbaş 2004, 13). Emanete alınan paralar ödendiğinde bir borç ödeme etkisi söz konusu olur. Devletin finansman ihtiyacının gerçek boyutunun tespit edilmesinde, bütçe emanetlerinin hesaplama dışı tutulması önemlidir.

Nakit dengesi, Hazine tarafından finanse edilmesi gereken bütçe açığının büyüklüğünün belirlenmesi açısından önemlidir. Bu sistemin özü, sistem kapsamına alınan saymanlıkların yapacakları ödeme ve tahsilat işlemleri sonunda ortaya çıkacak nakit fazlası veya nakit ihtiyacının bankalar tarafından kendiliğinden merkeze transfer edilmesini sağlamaktır. Söz konusu işleyişe göre, sistemin uygulandığı genel bütçeye dahil saymanlıklarda, saymanlığın hesabında biriken nakit fazlası hazineye gönderilirken, nakit ihtiyacı Hazine'den haftalık dönem içinde karşılanır. Nakit açığı (veya fazlası) ortaya çıkması durumunda Merkez Bankası devreye girerek nakit dengesini sağlamaya çalışır (Erdem; Demircan 2001, 72).

1.2.2. Bütçe Açığının Nedenleri

Bütçe açıklarının nedenleri ile ilgili açıklamalar, devletin görevleri ve bu görevlerin gerektirdiği harcamalar ile devletin gelirleri arasında bir ilişki kurularak yapılmaktadır. Öte yandan ülkelerin ekonomik ve siyasi yapılarındaki farklılıklar, bütçe açıklarının ekonomik etkilerinin değişik boyutlarda ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Günümüzde bütçe açıkları gelişmekte olan ülkelerde olduğu kadar gelişmiş ülkelerde de önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Üst üste gelen petrol şoklarının ortaya çıkardığı yapısal sorunların yanı sıra, gelişmekte olan ülkelerin sanayileşme hamleleri ile birlikte ön plana çıkan dışa yönelik büyüme stratejileri ve giderek dünya ekonomisiyle bütünleşme çabaları ve son olarak 1987 sonlarında dünya borsalarında ortaya çıkan krizin döviz kurları ve para akımları üzerine olumsuz yansımaları, az gelişmiş ülkeler kadar gelişmiş ülkeleri de ekonomik yönden sarsıntıya uğratmış ve bütçe açıklarının boyutunun genişlemesine neden olmuştur (Egeli 2000, 63). Bununla birlikte bütçe açıklarının nedenleri incelendiğinde gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasında önemli farklılıkların olduğu görülmektedir. Bu farklılıklar bütçe açığının nedenlerinin gelişmiş ve gelişmekte olan ülke açısından ayrı ayrı ele alınmasına yol açmaktadır.

1.2.2.1. Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açığının Nedenleri

Gelişmekte olan ülkelerin bütçe açıklarının kontrol edilmesinde gelişmiş ülkelere nazaran başarısız olunmasının en önemli nedeni yapısal faktörlerdir. Bu yapısal faktörler şunlardır:

a. İktisadi Gelişme Düzeyi: İktisadi gelişme düzeyine bağlı olarak bütçe dengesinin gerçekleştirilmesinde güçlüklerle karşılaşmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde iktisadi gelişme düzeyi düşük olduğu için karşılaşılan güçlükler daha fazladır. İktisadi gelişme düzeyi düşük olan ülkelerde özel tasarrufların eksikliği ve vergi gelirlerinin azlığı, harcamaların artış eğilimi ile birleşince bütçe açıklarının artmasına neden olmaktadır.

Dolayısıyla iktisadi gelişme düzeyi düşük olan ülkelerde bütçe açıkları bu üç faktörden kaynaklanmaktadır.

i. Yüksek Harcama Baskısı: Gelişmekte olan ülkelerde yüksek harcama baskısına neden olan üç etmen bulunmaktadır. Bunlar: hızlı nüfus artışı, güçlü bölgeci görüşlerin ortaya çıkması ve güçlü bir dünya görüşünün gelişmesidir.

Gelişmekte olan ülkelerde hızlı nüfus artışı ile az gelişmişliğin ortaya çıkardığı sonuç harcama baskısıdır. Gelir düzeyinin düşük; buna karşın nüfus artış hızının yüksek olmasının, bu ülkelerde konut, kanalizasyon, yol, su, elektrik, eğitim, ulaşım, sağlık gibi temel alt yapı harcamalarına bütçeden her geçen gün daha fazla pay ayrılmasını zorunlu kılmaktadır. Ayrıca bir çok gelişmekte olan ülkede görüldüğü gibi nüfus artışı ve köyden kente göç olgusu, çarpık kentleşme, işsizlik, yoksulluk gibi sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu sorunların ortadan kaldırılması ya da en azından hafifletilmesi, kamu harcamalarındaki artışı kaçınılmaz kılmaktadır (Şen; Sağbaş 2004, 25).

Güçlü bölgeci görüşlerin ortaya çıkması harcamalara artış yönünde baskı yapan bir diğer faktördür. Bu durum kalkınma faaliyetlerinin devlet tarafından üstlenilmesine ve kamuoyunun her türlü harcamayı devletten beklemesine yol açmaktadır.

Güçlü bir dünya görüşünün oluşması ise, uluslar arası etkilerle ortaya çıkmaktadır. Eğitim, modern iletişim araçlarının gelişmesi, uluslar arası göç ve ülkenin dış ilişkileri gelişmekte olan ülkelerde gösteriş etkisine yol açmaktadır. Bu etmenler nedeniyle ülkenin gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun, gelişmiş ülkelerde olan temel alt yapı ve kamu hizmetlerini elde etmek konusunda hükümetlere baskı yapılmaktadır.

ii. Vergi gelirlerinde yetersizlik: Vergi gelirleri açıkların finansmanında önemli bir rol oynamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde vergi gelirlerinin artırılması yoluyla bütçe açıklarının finansmanı etkin bir vergi sisteminin olmayışı ve vergi toplamadaki güçlükler nedeniyle gelişmiş ülkelere nazaran daha zor olmaktadır. Ekonomik açıdan, gelişmekte olan ülkelerde verginin alınabileceği kaynaklar sınırlı ve vergi tabanı da

belirli kesimlerle dar bir alandadır. Bu yüzden ekonomik açıdan vergilerin yükseltilmesi gelişmekte olan ülkelerde gerek üretimi, gerek tüketimi ve gerekse gelir dağılımını olumsuz etkileyici özellikler taşıdığını ifade etmektedir (Özen 2002, 34).

Ejder (2002), gelişmekte olan ülkelerde, toplam vergi gelirleri içinde artan oranlı gelir vergisi payının düşüklüğü ve vergi toplamadaki gecikmeler dikkate alındığında, vergilerin bir dönem önce oluşan bütçe açıklarını finanse etmesi bir yana, enflasyona bağlı olarak reel anlamda da vergi gelirlerinde kayıp meydana geldiğini ifade etmektedir.

Politik açıdan ise, siyasi partilerin tekrar seçilebilmek amacıyla vergisel artırımları pek tercih etmemeleri de dikkat çekici bir unsur olmaktadır. Böyle bir durumda hükümetler vergileme ile kamu harcamalarını finanse etmek yerine borçlanmayı tercih etmektedir.

iii. Özel tasarrufların düşüklüğü: Özel tasarrufların düşüklüğü ile bütçe açıkları arasında yakın ve doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde özel tasarrufların düşüklüğü, bütçe açıklarının borçlanma ile finansman maliyetini yükselterek borç-faiz sarmalına ve bütçe açığının büyümesine yol açmaktadır. Gelir düzeyi düşük ülkelerde devletler, harcamaları kısmanın güçlükleri karşısında, özel tasarrufları artırmaya ve vergi gelirlerindeki yetersizliği ortadan kaldırmaya yönelik çalışmalarda bulunmaktadır (Egeli 2002, 4).

b. Kamu Harcamalarının Disiplin Altına Alınmaması: Kamu harcamalarının yeterince disiplin altına alınmamasının nedenleri arasında bütçe sisteminin etkinsizliği, hazine, maliye bakanlığı ve planlama örgütü gibi kurumlar arasındaki koordinasyonsuzluklar ve başta cari harcamalar gibi her yıl tekrarlanan harcamaların kontrolündeki güçsüzlükler sayılabilir.

Yasa yapan, para basan ve vergi alan tek güç olarak devlet ekonomik performansı açısından son derece önemli olmaktadır. Ayrıca memuriyet kuralları, eş dost kayırma, politik müdahaleler ve kamu çalışanlarının zayıf teşviki kamusal üretimde verimsizliğe yol açabilmektedir. Kamusal savurganlığı ve verimsizliği önleyebildikleri ve özel

girişimi etkin üretim alanına yönlendirebildikleri ölçüde hükümetlerin etkinliği artmaktadır. Aksi halde, kamusal savurganlık ve verimsizlik kamu harcamalarını, kamu harcamaları da bütçe açıklarını artırmaktadır (Demir 2001, 57).

c. Devlet Gelirlerinin Artış Hızı: Gelirleri hızla artan ülkeler, geliri yavaş artan ülkelere nazaran açıkların borçla finansmanına daha az ihtiyaç duyarlar. Gelir artış hızı düşük olan ülkeler en küçük harcamalarını karşılamak için bile açık finansman yöntemine başvurmaktadır.

d. Devlet Gelirlerinin İstikrarsızlığı: Gelişmekte olan ülkelerde devlet gelirlerindeki yetersizliğin yanı sıra, bu gelirlerdeki istikrarsızlıklarda, bütçe açısından büyük önem taşımaktadır. Bu istikrarsızlıklar, iklim koşullarına, dış piyasalardaki koşullara, vergi sisteminin dar kapsamlı ve esnek olmasına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte gelişmekte olan ülkelerde ihracat üzerindeki vergi gelirlerinin devlet gelirleri içindeki payı büyük olduğundan ihracat gelirlerinin yetersizliği devlet gelirlerindeki istikrarsızlığa yol açan bir etken olmaktadır.

e. Devletin Ekonomideki Payı: Devletin ekonomi içindeki payının büyüklüğü de bütçe açıklarını kronik hale getiren bir başka faktördür. Devletin ekonomideki payı arttıkça, devletin ekonomiyi etkileyebilme gücü de artmaktadır. Gelişme sürecinde devlete büyük görevler düşmekle birlikte, devletin yapısal sorunlarını çözecek sağlıklı kaynaklarını düşük milli gelirden karşılayamaması, gelişmekte olan ülkelerde bütçe açıklarının ortaya çıkmasında önemli rol oynamaktadır (Özen 2002, 34). Gelişmekte olan ülkelerde devletin ekonomi içindeki payını belirleyen bir etken olan kamu harcamalarının GSMH'ye oranının %5 ile %40 arasında çeşitlilik gösterdiği görülmektedir (Egeli 2002, 5). Devletin ekonomideki payı daha büyük olan ülkelerde harcama baskıları daha şiddetli olmaktadır. Bunun yanı sıra gelişmekte olan ülkelerde konjoktüre bağlı olarak devletin ekonomiye müdahalesi daha da artmaktadır.

f. Enflasyon: Bütçe açıkları ile enflasyon arasında karşılıklı bir etkileşim bulunmaktadır. Bütçe açıkları ve finansman şekli, enflasyonun kaynaklarından birisini oluşturabileceği gibi bizzat enflasyon da bütçe açıklarına zemin hazırlayabilmektedir.

Enflasyon oranı artkça vergi gelirlerinin reel değeri azalır ve açıklar oluşur veya mevcut açıklar büyür. İktisat literatüründe Tanzi-Olivera etkisi olarak bilinen bu durum vergi ödemelerinde ortaya çıkan gelişmeler nedeniyle özellikle hızlı enflasyon halinde kaçınılmazdır.

Bütçe açıklarının finansmanı amacıyla monetizasyona başvurulması sonucu artan para miktarının, mali derinleşmeyi sağlayamamış olan gelişmekte olan ülkelerde regüle edilememesi durumunda, faiz oranları daha da yükselerek enflasyonist bir etki yaratmaktadır.

Bütçe açıklarının oluşumunda yukarıda ifade edilen yapısal faktörler dışında, askeri ve dışsal nedenler de etkilidir. Silahlanma yarışı ve savaşlar nedeniyle savunma harcamalarında meydana gelen artış bütçe açığına yol açar. Bütçe açığının artmasına etkide bulunan dışsal nedenler arasında, petrol fiyatlarındaki artış, uluslar arası faiz oranlarında artış, temel ihraç mallarının fiyatlarında ve hacminde meydana gelen dalgalanma ve global durgunluk sayılabilir.

1.2.2.2. Gelişmiş Ülkelerde Bütçe Açıklarının Nedenleri

Bütçe açıkları konusu uzun süredir gelişmiş ülkelerin de önemli bir sorunu olmaya devam etmektedir. İkinci Dünya savaşı sonrasında gelişmiş ülkelerde büyük bir ekonomik büyüme gözlemlenmesi yanında yıllara ve ülkelere göre değişen zayıf ve çoğunlukla enflasyonist etkiye yol açmayacak şekilde bütçe açıkları ortaya çıkmıştır. Bu açıklar, yüksek tasarruf oranı sayesinde kolayca kapatılmıştır.

1970'li yılların ortalarından itibaren ise, bu ülkelerde bütçe açıkları artış eğilimine girmiştir. Bunun en önemli nedeni petrol şoklarının iç ve dış piyasalara olumsuz yansımalarıdır. Bu yıllarda gelişmiş ülkelerde bütçe açıklarının genişleyerek artış eğilimi göstermesinin nedeni, toplam kamu borç stoklarının içindeki iç borç stokunun giderek büyümesidir. İç borç stokunun büyümesine yol açan sebepler dört grupta toplanabilir (Sönmez 1994, 584).

i. Büyüme hızının düşmesi

- ii. Kamu otoritelerinin uyguladıkları politikalar
- iii. Kamu harcamalarının vergi gelirlerine göre enflasyonu daha yakından izlemesi başka bir ifadeyle harcama esnekliğinin gelir esnekliğinden büyük olması
- iv. Kamusal borcun yol açtığı finansal yükün tırmanan faizler nedeniyle giderek ağırlaşması.

1973 yılında ortaya çıkan ilk petrol krizinin sonucunda yaşanan ekonomik daralma, bütçe açıklarını artırmış ve krizin ardından sıkı para ve maliye politikası uygulanmıştır. Gelişmiş ülkelerin çoğunda birinci petrol şokunun ardından kamu harcamalarını kısıcı, kamu gelirlerinde ise kalıcı bir istikrar sağlayıcı yönde işletilen bütçe politikaları ile yeniden bütçe denkliliğine dönüş yönünde gayretler görüldüyse de, iç piyasalarda görülen ekonomik durgunluk üretimde azalmaya ve enflasyon oranlarında yükselmeye yol açarak bütçe açıklarını yeniden artırmıştır. Ejder (2002), 1975 yılında dış açıkların kamu finansmanı aracılığıyla kapatılması anlayışının belirlenmesi üzerine sıkı maliye politikası modelinden vazgeçildiğini ve başta vergiler olmak üzere kamu gelirlerinin kamu harcamalarından daha az artması sonucu oluşan bütçe açıkları, sosyal harcamaların artmaya devam etmesi, iç talebin desteklenmesi için harcamaların artırılması ve başta ABD olmak üzere bazı ülkelerde vergi indirimlerine gidilmesinin bütçe açıklarını arttırdığını ifade etmiştir.

1980 yılından sonra tekrar daraltıcı maliye politikalarına dönülmesi ise, gelişmiş ülkelerdeki bütçe açığını azaltmıştır. 1980-1990 döneminde kamu harcamalarının GSYİH'ye oranının yüksek oluşu vergi yüklerinin de artmasına yol açarak üretken faaliyetleri ve büyümeyi de olumsuz etkilemiştir. Vergi gelirlerindeki artışların harcama artışlarının gerisinde kalması, borçlanmanın başlıca finansman yöntemi olarak benimsenmesine neden olmuştur. Ejder (2002), gelişmiş ülkelerin, bütçe açıklarının finansmanı için, uzun vadeli ve düşük faizli borçlanmaya başvurabilmelerinin, bütçe açıklarının finansmanında enflasyonist etkiyi ortadan kaldırdığını ifade etmektedir. Ancak iç borçlanmanın ve kısmen de dış borçlanmanın uygulanış biçimi ülkelerin borç yönetimlerinin başarısına bağlıdır. Egeli (2000), gelişmiş ülkelerde yapısal koşullardaki farklılıklara bağlı olarak uygulanan değişik maliye politikalarının bütçe açıklarının büyüklüğünü doğrudan etkilediğini ifade etmiştir. Bazı ülkelerde orta vadeli otomatik

istikrar arayışları ağırlık kazanırken (Almanya, Kanada, Fransa, İsveç), bazılarında ise (İtalya, İspanya, Belçika) kısa dönemli maliye politikası uygulamaları harcama artışlarına paralel olarak borç-faiz maliyetlerini yükseltmiş ve açıkların büyümesine zemin hazırlamıştır.

1990'lı yıllar ise gelişmiş ülkelerde yeniden bütçe denkliliğine yönelik çabaların yoğunluk kazandığı bir dönem olmuştur. Avrupa Birliğine (AB) dahil ülkeler ekonomik ve parasal birliğe geçiş yönünde önemli adımlar atmış ve 1992 yılında Maastricht Anlaşmasına uygun olarak belirlenen kriterlere uyma yolunda para ve maliye politikalarını istikrarı sağlama yönünde kullanmaya çalışmıştır. Bu çalışmalar sonucunda bir kısım OECD ve AB ülkelerinde (ABD, Kanada, Fransa, İngiltere, Norveç) kamu harcamaları kısılarak borçlanma maliyetleri düşürülmüş ve bütçede mali disiplin sağlanmıştır. Mali disiplinin sağlanması bütçe açıklarını önemli ölçüde azaltarak denk bütçe hedefini nispeten sağlamalarına yardımcı olmuştur. Buna karşılık bazı ülkelerin (Belçika, İtalya, İspanya, Almanya, Portekiz) halen söz konusu kriterleri karşılamaktan uzak oldukları görülmektedir. Özellikle toplam borç stoklarının GSYİH'nin %60'ını aşmaması kriterinin bu ülkelerde kısa vadede sağlanması güç görülmektedir (Egeli 2000, 76). Bu nedenle bütçe açıkları sorunu gelişmiş ülkelerin bir kısmında halen önemini korumaktadır. Bütçe açıklarının büyüklüğünü ve gelişimini borçlanma politikaları yanında harcama politikaları da etkilemektedir.

Günümüzde gelişmiş ülkelerde bütçe açıklarını artıran en önemli unsur sosyal güvenlik, sağlık gibi harcamalardaki hızlı artıştır. Günümüzde pek çok gelişmiş ülkede emeklilik maaşlarının artması, sosyal amaçlı harcamalar veya diğer transferlerin artması bu ülkeleri bütçe açıkları sorunu ile karşı karşıya bırakan unsurlar arasındadır. Bu ülkelerde sosyal güvenlik harcamalarını artıran bir başka faktör de nüfusun her geçen gün yaşlanmasıdır. Yaşlanan nüfus, daha az çalışan ve dolayısıyla daha az üreten; buna karşın daha fazla tüketen anlamına gelmektedir (Şen; Sağbaş 2004, 36). Ekonomik büyüme ve verimlilikteki yavaşlama, işsiz sayısının her geçen gün artmasına ve dolayısıyla sosyal güvenlik harcamalarının yükselmesine neden olmuştur. Çoğu kez hükümetler, bu tür harcamalardaki artışı kontrol altına almaya yönelik tedbirleri

uygulamaya koymak yerine bütçe açıklarını tercih etmişlerdir. Çıkar gruplarının lobi faaliyetleri bu sorunu daha da derinleştirmiştir.

1.2.3. Bütçe Açığının Sürdürülebilirliği

Maliye politikası kapsamında gerçekleştirilen uygulamaların etkileri, içinde bulunulan dönemle sınırlı değildir. Uygulanan maliye politikasının etkileri orta ve uzun dönemde de hissedilmektedir. Maliye politikasının orta vadede sürdürülebilirliğinin göstergelerinden biri de bütçe açığı kriteridir. Modern ekonomilerin işleyiş biçimi içinde, birtakım politik ve ekonomik yükümlülükleri yerine getirme durumunda olan hükümetlerin uygulamaları sonucunda, hızla artan kamu harcamaları neticesinde bütçe açığı ortaya çıkmaktadır. Bütçe açıkları bir çok makro ekonomik değişken üzerinde olumsuz etkilere yol açtığından, bu açıkların sürdürülebilir düzeye çekilmesi günümüzdeki hükümetlerin öncelikli ekonomik hedefleri arasında yer almaktadır.

Bütçe açığının sürdürülebilir olup olmadığı Toplam Kamu Borcu/GSYİH oranı kullanılarak değerlendirilebilmektedir. Bu oran, borç oranının artması sonucunda orta vadede büyüme oranı düşer, enflasyon artar, dış borç artar ve ülkenin dış rezervleri azalacağından açığın ve borcun sürdürülebilir olup olmadığı konusunda değerlendirme yapılmasına imkan verir. Trehan ve Walsh (1991), Borç/GSYİH oranının hızlı bir biçimde yükselerek artması durumunda, bütçe açıklarının sürdürülemez nitelik kazanmasının olağan hale geleceğini ifade etmektedir.

Bütçe açıklarının sürdürülebilirliği, bütçe açığının boyutu ve ekonominin büyüme oranı olmak üzere iki faktöre bağlıdır.

i. *Bütçe Açığının Boyutu:* Bütçede büyük bir açık olması halinde, borç arttıkça bütçe açıklarının daha da artmasına yol açmaktadır. Borç arttığı için de faiz ödemeleri yükselecektir. Zira kamu vergi gelirlerinin bir kısmı faiz ödemelerinde kullanılacağından ve faiz ödemeleri de kamu harcamaları sayılacağından bütçe açıkları arttıkça kamunun bu açıkları finansman ihtiyacı da artacaktır. Vergi gelirlerinin çok büyük bir kısmının borçlanma faizlerinin ödenmesi için ayrılması durumunda bütçe açıkları ve borçlanma sürdürülemez hale gelmektedir.

Eğer kamunun yükümlülükleri varlıklarından yüksek ise, hükümetler borçlarını ödeyemez hale düşerler. Bu durum kamunun gelirini artırmadan borçlarını ödeyemeyeceği anlamına gelmektedir. Böyle bir durum dış borçlarda moratoryum iç borçlarda da konsolidasyon yapılmasına karşılık gelmektedir. Ancak bu politika uygulamaları ülkeyi uzun süreli bir borçlanma krizi ile karşı karşıya bırakmaktadır.

ii. *Ekonomik Büyüme Oranı*: Bir ülkede ekonomik büyüme gerçekleşmiyorsa, ekonomide büyümeyi sağlamak ve sürdürmek için borçlanmaya neden olacak politika uygulanamaz. Çünkü sonuçta borçların boyutu, ekonominin boyutuna oranla kontrol edilemez büyüklüğe ulaşacaktır. Bununla birlikte, yüksek büyüme oranına sahip olan ekonomilerdeki bütçe açıklarının önemli olmadığı anlamına gelmemektedir. Bu ülkelerde ekonomik büyüme devam ettikçe, bütçe açıkları bir süre daha sürdürülebilmektedir. Ekonomik büyüme oranı ne kadar yüksek olursa, vergilerin ve harcamaların düzeyi de o kadar yükselmekte ve daha yüksek düzeydeki bütçe açıkları da sürdürülebilmektedir.

Borçların faiz oranının, ekonomik büyüme oranını aşması halinde, borç sürekli olarak ekonomiden daha hızlı büyüyecektir. Belirli bir noktaya gelindiğinde hükümetin kendi borç senetlerini satması imkansız hale gelecektir. Böyle bir durumda hükümetin senyorejla elde edebileceği gelir miktarını aşan bir açığı sürdürülebilme imkanı ortadan kalkacaktır. Ekonomik büyüme oranının, reel faiz oranından daha büyük olduğu durumda ise, devlet borçları, ekonomik büyüme sayesinde zaman içinde küçülür ve senyorej gelirinden daha fazla olan açıklar sürdürülebilir (Şimşek 2000, 66).

İster sürdürülebilir olsun ister olmasın, maliye politikalarının bütün uygulamaları, Borç/GSYİH oranının hangi yönde değişeceği göz önüne alınarak kontrol edilmek zorundadır. Belirli bir açık, GSYİH'nin büyüme oranının yüksekliği ölçüsünde, yani GSYİH'nin büyüme hızına bağlı olarak daha uzun süre kullanılabilir. Bununla birlikte sürdürülebilir bir maliye politikası, onun mutlaka optimal olduğu anlamına gelmez. Bir bütçe açığı, özel yatırımları dışlayabilir. Veya bütçe açığı, özel yatırımları artırmak suretiyle sağlanacak ekonomik büyüme sayesinde Borç/GSYİH oranını düşürmek için kullanılabilir.

İKİNCİ BÖLÜM

CARİ İŞLEMLER VE BÜTÇE AÇIĞI İLİŞKİSİ İLE İLGİLİ TEORİK YAKLAŞIMLAR

Bu bölümde ikiz açıklar hipotezinden ve bu hipotezin teorik çerçevesinden bahsedilecek; daha sonra cari işlemler ve bütçe açığı ilişkisi konusunda yapılmış ampirik çalışmalar hakkında bir literatür incelemesi verilecektir.

2.1. İKİZ AÇIKLAR HİPOTEZİNİN TEORİK ÇERÇEVESİ

İkiz açık terimi, iki farklı değişken arasındaki yakın ilişkiyi ifade etmek için kullanılmaktadır. İktisatta ikiz açıklar hipotezi ile, bütçe ve cari işlemler açığı arasında kuvvetli bir korelasyon olduğunu iddia edilmektedir. Ekonomide bir dış ticaret denkleği, dış ticaret açığı veya dış ticaret fazlası olduğunda; aynı zamanda bütçe denkleği bütçe açığı veya bütçe fazlası olabilir yani bu iki olgu eş zamanlı ortaya çıkmaktadır. Bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasındaki ilişki iki yolla ifade edilebilir.

i. Milli Gelire İlişkin Denklemlerden Hareketle İkiz Açıklar Hipotezinin Açıklanması:

Bu yaklaşıma göre milli gelire ilişkin denklemlerden hareketle ikiz açıklar hipotezi aşağıdaki gibi açıklanabilir.

$$Y = C + I + G + (X-M) \quad (2.1)$$

Denklem (2.1)'e göre merkez bankasının piyasaya müdahale etmediği, devletin bütçe açığını finanse edebilmek için yurtiçi kaynaklara başvurduğu varsayımları altında dışa açık bir ekonomide ulusal gelir (Y); özel tüketim (C), yatırım harcaması (I), hükümet harcaması (G) ve net ihracat (X- M) toplamından oluşmaktadır.

Cari işlemler açığının (CA) sadece dış ticarete bağlı olduğu varsayımı altında, bu açık ihracat ve ithalat arasındaki fark olarak ele alınabilir. (2.1) nolu denklemde bu fark (X-M) yerine CA yazılarak eşitliğin sol tarafına çekilirse (2.3) nolu eşitlik elde edilir.

$$Y = C + I + G + CA \quad (2.2)$$

$$CA = Y - (C + I + G) \quad (2.3)$$

Açık ekonomilerde ulusal tasarruf (S), milli gelirin özel ve kamu kesimi tarafından tüketilmeyen kısmına eşittir. Buradan hareketle ulusal tasarruf (S), aşağıdaki şekilde ifade edilebilir:

$$S = Y - C - G + CA \quad (2.4)$$

Burada

$$Y - C - G = I \quad (2.5)$$

olduğundan ulusal tasarruf, yatırım ve cari işlemler açığı toplamına eşit olur.

$$S = I + CA \quad (2.6)$$

Dışa açık bir ekonomide bir ülkenin cari hesap fazlası, o ülkenin net yabancı yatırımı olarak nitelendirilir. (2.6) nolu eşitlik kapalı bir ekonominin tersine, dışa açık bir ekonominin kendi gelirini arttırmak için yerli ve yabancı yatırımları kullandığını göstermektedir.

Ulusal tasarruflar (S), özel kesim tasarrufları (S^p) ve kamu kesimi tasarruflarının (S^g) toplamından oluşur.

$$S = S^p + S^g \quad (2.7)$$

(2.7) nolu eşitlikte (S^p) , vergi sonrası gelirin yani harcanabilir gelirin tüketilmeyen kısmını yansıtır. S^p ise;

$$S^p = Y - T - C \quad (2.8)$$

şeklinde tanımlanabilmektedir.

(S^s) ise, kamu tarafından elde edilen vergi gelirleri ve kamunun gerçekleştirdiği harcama arasındaki farkı göstermektedir.

$$S^s = T - G \quad (2.9)$$

Bu tanımlamalardan sonra ulusal tasarruf yeniden (2.10)'da ifade edildiği gibi yeniden yazılabilir.

$$S = Y - C - G + CA = (Y - T - C) + (T - G) = S^p + S^s \quad (2.10)$$

veya

$$S = S^p + S^s = I + CA \quad (2.11)$$

şeklinde ifade edilir. Bu denklemden hareketle, (2.11) nolu denklemi özel tasarruflar açısından düzenleyip (2.9) nolu denklemde gösterilen kamu tasarrufu eşitliğini aşağıdaki denklemde yerine konulursa (2.12) nolu denklem elde edilir.

$$S^p = I + CA - S^s = I + CA - (T - G) = I + CA + (G - T) \quad (2.12)$$

Tasarruflar varlık satın alımlarına yol açtığından, özel tasarruflar yeni finansal sermayenin kaynağıdır. Tasarruf sahipleri, şirket tahvilleri, devlet tahvili ya da yurtdışından tahvil satın alabilirler. Tasarruf sahiplerinin şirket tahvili satın alımları firmaların yeni tesis ve ekipman yatırımlarını (I) finanse ederken, devlet tahvili satın

alımları kamu açığının (G-T) finansmanında kullanılır. Yurtdışından tahvil satın alımları ise, cari hesabın pozitif olması durumunda bir cari hesap fazlasını finanse eder. CA negatifse, yani bir cari işlemler açığı söz konusuysa bu özel tasarruflar hem yatırımları hem de bütçe açığını finanse etmekte yetersiz kalır.

Kamu harcamalarının olağan kaynaklar ile karşılanamadığı durumlarda hükümet finansal piyasalardan fon talebinde bulunmaktadır. Bu talep artışı, ödünç verilebilir fonlar piyasasındaki dengeleri etkilemekte, bu etkinin büyüklüğü bir yandan kamunun finansman ihtiyacına, diğer yandan da finansal piyasaların derinliğine bağlı olarak değişmektedir. Kamu kesiminin finansal varlık piyasasında ağırlığının artması sonucunda tasarruflarda bir artış olmadığı takdirde özel kesimin fon talebini karşılamak için yeterli kaynak bulabilmesi zorlaşmaktadır. Ayrıca fon maliyetleri de artacağından özel kesim finansal piyasalardan dışlanmaktadır (Barro 1989, 48).

(2.12) nolu denklem daha sade bir şekilde (2.13) nolu denklemde gösterilmiştir.

$$S^P = I + X - M + G - T \quad (2.13)$$

(2.13) nolu denklemde yer alan özel tasarruf, vergiler ve ithalatın eşitliğin bir tarafında yatırım, kamu harcaması ve ihracatın da eşitliğin diğer bir tarafında toplanması halinde (2.14) nolu denklemde ifade edilen toplam sızıntı toplam katılım eşitliğine ulaşılır.

$$\underline{S^P + T + M} = \underline{I + G + X} \quad (2.14)$$

Toplam Sızıntı = Toplam Katılım

Toplam sızıntı ve toplam katılım eşitliği biçimindeki milli gelir dengesinde, kamu kesiminin mal ve hizmet satın alımları için yaptığı harcamalar toplam harcama akımına bir katılım; bu harcamaları finanse etmek için topladığı vergiler toplam harcamalardan ayrılan bir sızıntı niteliğindedir. Yine bir ülkenin mal ve hizmetlerine yabancıların yapmış oldukları harcamalar olarak nitelendirilen ihracat (X), milli gelir hesaplamalarında toplam harcama akımına bir katılım; ülkede yerleşik kişilerin yabancı

mal ve hizmetlerine yaptıkları ödemeler olarak nitelendirilen ithalat (M) ise, toplam harcamalardan ayrılan bir sızıntı durumundadır.

(2.14) numaralı eşitlik yeniden düzenlenecek olursa, aşağıdaki eşitlik elde edilir.

$$\underline{X - M} = S^P - I - \underline{(G - T)} \quad (2.15)$$

Dış Ticaret	Bütçe
Açığı	Açığı

(2.15) numaralı eşitlik, cari işlemler ve bütçe açıkları arasındaki bağlantıyı araştırmak için teorik bir çerçeve sağlamaktadır. Bu denklemde bütçe açığı, $(G - T)$ ile gösterilmiştir. Eğer cari vergilemenin ve $(S^P - I)$ nın sabit olduğunu, yani değişmediğini varsayarsak, kamu harcamalarındaki geçici bir artış bütçe açığını yükseltecek ve o da toplam ulusal tasarrufları azaltarak cari işlemler hesabını etkileyecektir. Bu yolla kamu harcamaları artışından kaynaklanan bir bütçe açığının; ülkenin cari işlemler fazlasını azaltacağı veya mevcut olan cari işlemler açığını artıracığı söylenebilir (Vamvoukas 1999, 1093-1094; Saleh 2003, 13; Alkswani 2000, 3; Darrat 1988, 879; Diboğlu 1997, 787). Literatürde genel olarak bu ilişki “ikiz açıklar” olarak adlandırılmaktadır. Benzer şekilde, bir dış ticaret açığı olması halinde ise, milli gelirdeki azalma nedeniyle toplam tasarrufların azalacağı ve sonunda da bütçe açığı ortaya çıkacağı ifade edilebilmektedir.

Belirli düzeydeki bir yatırım için, özel tasarruflardaki azalma ve bütçe açığındaki bir artışın, ödemeler bilançosunun sermaye hesabını etkilemesi gerektiğini gösterir. Ülke dışından gelen sermaye kısa dönemde, faiz oranları ve yatırım talebi üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Ancak bu cari işlemler dengesine negatif olarak yansır. Yabancı sermaye, hükümetin açıktan yaptığı harcamaların özel yatırımları dışlamasını engeller, ancak ticaretle ilgili sektörleri zayıflatır (Şimşek 2000, 70).

ii. Bütçe Açığının Finansman Yöntemlerinden Hareketle İkiz Açık Hipotezinin Açıklaması: İktisat teorisine göre; bütçe açığı özel tasarrufları, yatırımı ve cari işlemler dengesini etkilemektedir. Bütçe açığının tasarruf, yatırım ve cari işlemler dengesine son etkisi, açığın nasıl finanse edildiğine bağlıdır (Vyshnyak 2000, 7). Buradan hareketle

bütçe açığının finansman yöntemleri şunlardır:

- i. Para arzını artırma ve senyoraj toplama
- ii. İç borçlanma
- iii. Ülke döviz rezervlerini kullanma
- iv. Dış borçlanma
- v. Özelleştirme

Bütçe açıklarının yukarıda sayılan finansman yöntemlerinden ilk dördü ekonomide farklı şekillerde dengesizliklere neden olabilmektedir. Bu dengesizlikler; aşırı para basmanın enflasyona; aşırı dış borçlanmanın dış borç krizine, ulusal paranın yabancı paralar karşısında değerlenmesine veya ödemeler dengesi krizine; aşırı iç borçlanmanın reel faiz oranlarını yükselterek özel yatırımların azalmasına ve ekonomik büyümenin yavaşlamasına yol açar (Şimşek 2000, 50).

Hükümet para arzını artırarak ya da para basması sonucunda senyoraj geliri elde eder. Hükümetin para basımı, ekonomide enflasyona neden olacağı için halkın reel geliri yani satın alma gücü azalmaktadır. Böylece halk satın alma gücünün bir kısmını zorunlu olarak hükümete aktarmış olacaktır. Yani enflasyon vergi şeklinde işlev görmektedir. Böylece hükümet ek harcamalarını finanse etmek için sanki vergi gelirlerini yükseltmiş gibi daha fazla harcama yapabilirken, halkın harcama gücü azalmaktadır. Hükümetler açıklarını para basarak finanse ettiğinde, bu para, parasal dengelerin reel değerini sabit tutabilmek için halkın elindeki nominal değerlere ilave edilmiş olmaktadır (Kutlar 2000, 56). Bununla birlikte bütçe açığını finanse etmek için kullanılan senyoraj gelirinin bir sınırı vardır. Yüksek enflasyon durumunda hanehalkı ellerinde bulundurdukları ulusal paranın satın alma gücünün eridiğini gördükçe, bu parayı döviz ile değiştirmeye başlayacaktır. Böyle bir durumda artık senyoraj elde etmek mümkün olmayacaktır (Vyshnyak 2000, 7-8).

Bütçe açığının iç borçlanma yoluyla finanse edilmesi durumunda, iç borçlanma yurtiçi faiz oranları üzerinde baskı uygulayarak, özel sektörün kullanabileceği kredileri azaltır. Başka bir ifadeyle bütçe açıklarının ihraç edilen tahviller vasıtasıyla finansmanı, özel sektörün davranışlarını değiştirir ve servet etkisi yoluyla tüketim artışına yol açar ve faiz

oranları artar (Dibooğlu 1997, 787). Faiz oranları kontrol edilse bile, i borçlanma, özel yatırımların dışlanmasına ve ülkenin yurtdışındaki kredi itibarının dışmesine yol açabilir. Eğer bir ülkenin ekonomisi uluslar arası sermaye piyasalarıyla iyice bütünleşmiş ise hükümetin içeriden borçlanması, özel sektörü dışarıdan daha fazla borçlanmaya itecektir. Bu durumda kamu kesimin borçlanmasının makro ekonomik etkisi, borçlanmanın i ve dış kaynaklardan yapılmasına göre pek fazla değişmeyecektir. Sermaye hareketleri serbest olduğu zaman, mali ve dış açıklar arasındaki bağlantı da belirgin olacaktır (Vyshnyak 2000, 8-9).

Bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasındaki ilişki, bütçe açığının finansmanında döviz rezervlerinin kullanılması durumunda da belirgindir. Bütçe açığının finansmanında döviz rezervlerinin aşırı kullanılması ulusal paranın değer kazanmasına neden olur (Vyshnyak 2000, 10). Bununla birlikte açığın finansmanında döviz rezervlerinin kullanımının bir sınırı vardır. Rezervlerin tükenmesiyle birlikte devalüasyon söz konusu olacağından, kişilerin rezervlerle ilgili sınıra yaklaşıldığı yolundaki bekleyişleri sermaye kaçışına ve demeler dengesi krizine sebep olabilecektir.

Bütçe açığının finansmanında bir diğer yöntem olan dış borçlanma, rezerv kullanımına benzer bir şekilde, ulusal paranın dış değerinin yüksek tutulmasına yol açmakta ve böylece ihracatı cezalandırıp ithalatı teşvik etmektedir.

Özelleştirme yoluyla bütçe açığının finansmanı ise, kamu varlıkları sonunda tkeneceğinden geçici bir uygulama niteliği taşımaktadır.

Ayrıca kamu harcamalarında ithalat büyük bir paya sahipse, bütçe açığı ile dış ticaret açığı arasında dolaylı bir ilişkinin bulunduğu ifade edilebilir. Bu durumda malların türü dikkate alınmalıdır. Eğer hükümet gelecekte vergi geliri biçimine dönüşen yatırım mallarını ithal ederse, anapara ve faizden oluşan borcu geri deyebilecektir. Bununla birlikte eğer ithalat geri dönüşümü olmayan tüketim mallarına yapılırsa hükümetin söz konusu borcu geri ödemesi zor olacaktır. Tüm bunların yanında Kamu Borcu/GSYİH oranı muhtemelen yükselebilir ve ülkenin bütçe açıkları sürdürülemez olabilir. Hükümet

tüketim malları ithalatını azaltmak istiyorsa ekonomideki verimliliği ve üretimi artırmalıdır (Ghebreselassie; Burger, 2001, 2).

İkiz açıklar hipotezine göre, bir ülkede bütçe açığında bir azalma ile cari işlemler açığı da azaltılabilir. Bu yüzden bazı çalışmalarda cari işlemler açığında bir iyileşme için bütçe açığındaki azalmanın hem zorunlu hem de yeterli koşul olduğu iddia edilmiştir (Şen; Sağbaş 2004, 82).

İktisat literatüründe, dış ticaret dengesi ve bütçe dengesi ile ilgili olarak Geleneksel Teori ve Ricardocu Denklik Hipotezi olmak üzere iki karşıt teori bulunmaktadır. İzleyen alt bölümlerde bu iki teori açıklanacaktır.

2.1.1. Cari İşlemler ve Bütçe Açığı İle İlgili Geleneksel Yaklaşım

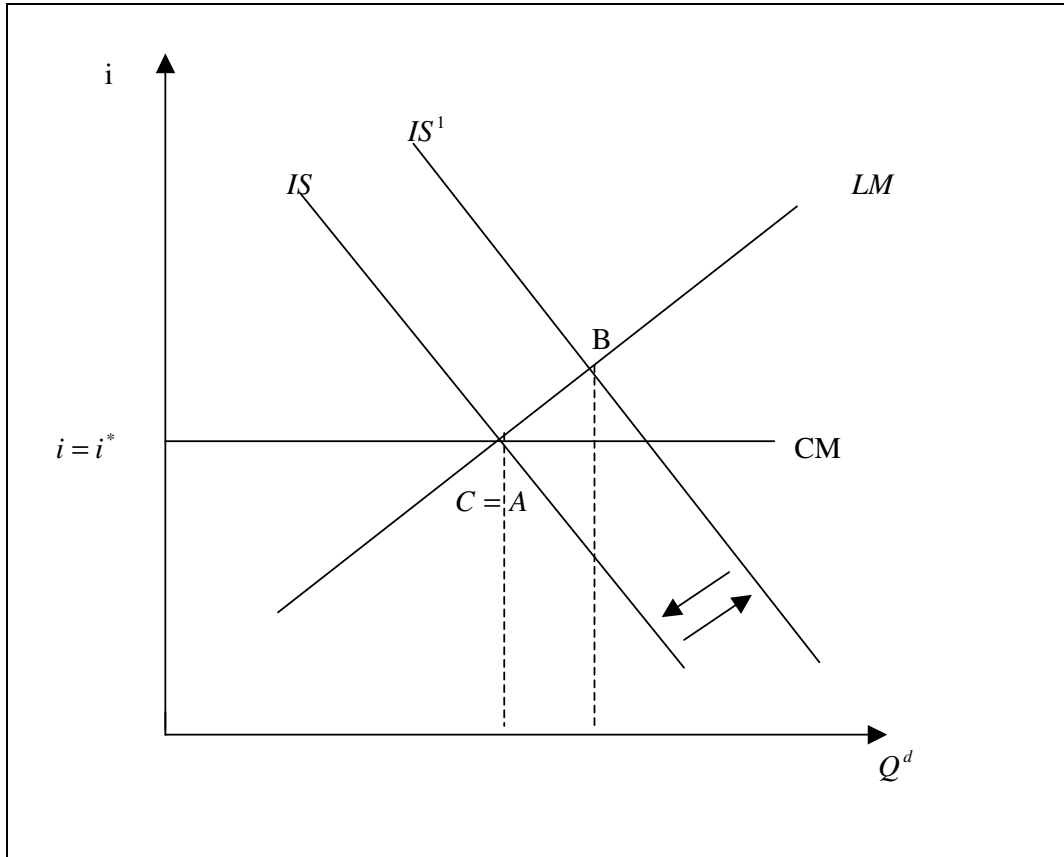
Geleneksel Yaklaşım, ikiz açıklar hipotezinin varlığını ileri sürer. Bu yaklaşım, cari açıklar ile bütçe açıkları arasındaki ilişkiye ait iki temel çıkarımda bulunur. Bunlardan birincisi, cari açıklar ile bütçe açıkları arasında pozitif bir ilişkinin olduğudur. Bir diğeri ise, bu etkileşimin yönünün bütçe açıklarından cari işlemler açıklarına doğru olduğudur. Geleneksel Yaklaşım, cari işlemler açığının nedeninin bütçe açıkları olduğunu ifade etmektedir (Alkswani 2000, 4).

Bütçe açığındaki bir artışın cari işlemler açığına etkisi, bununla paralellik taşıyan para politikasına ve bu politikanın döviz kuru ve reel faiz oranları üzerindeki etkisine bağlıdır. Geleneksel Yaklaşım, bütçe açıklarının ticaret açıklarına neden olduğunu IS-LM modeli çerçevesinde açıklamaktadır.

Esnek döviz kuru rejiminin geçerli olduğu dışa açık küçük bir ekonomi ve tam sermaye girişi varsayımları altında hükümet alımlarındaki bir artış sonucunda IS eğrisi hasıla düzeyi ve faiz oranının yükselmesine neden olacak şekilde dışa doğru kayar (Şekil 2.1). B noktasında mal ve para piyasası dengededir. Bu noktada artan talebi karşılamak üzere üretim artmış ve faiz oranı yükselmiştir. Yine bu noktada yurtiçi faiz haddi dünya faiz

haddinden büyüktür ($i_1 > i^*$). Faiz oranları yükseldikçe, ülke dışarıdan daha fazla yatırım çeker ve ulusal para değerlenir. Ulusal paranın değerlenmesi, ithalatın ucuzlaması; buna karşılık ihraç ürünlerinin pahalılaşması anlamına gelir. Yurtiçi talep yerli mallardan yabancı mallara doğru kayar. İthalattaki artış ve ihracattaki azalış sonucunda cari hesap kötüleşir. Bu durum IS eğrisinin geriye doğru kayarak ilk konumuna gelmesi için baskı yapar. Böylece faiz haddi, dünya faiz haddine yeniden eşit olur. Dolayısıyla esnek döviz kuru sisteminde hükümet alımlarındaki bir artış hasıla düzeyini ve faiz haddini etkilemez. Nitekim grafikte de açıklandığı üzere bu sürecin sonunda ulaşılan gelir ve faiz düzeyleri başlangıçtaki değerleriyle aynıdır. Esnek döviz kuru sisteminde, genişletici bir maliye politikasının ulusal geliri etkilememesi, ulusal paranın değer kazanmasının karşıt yönde değişmelere yol açması sonucu oluşmaktadır.

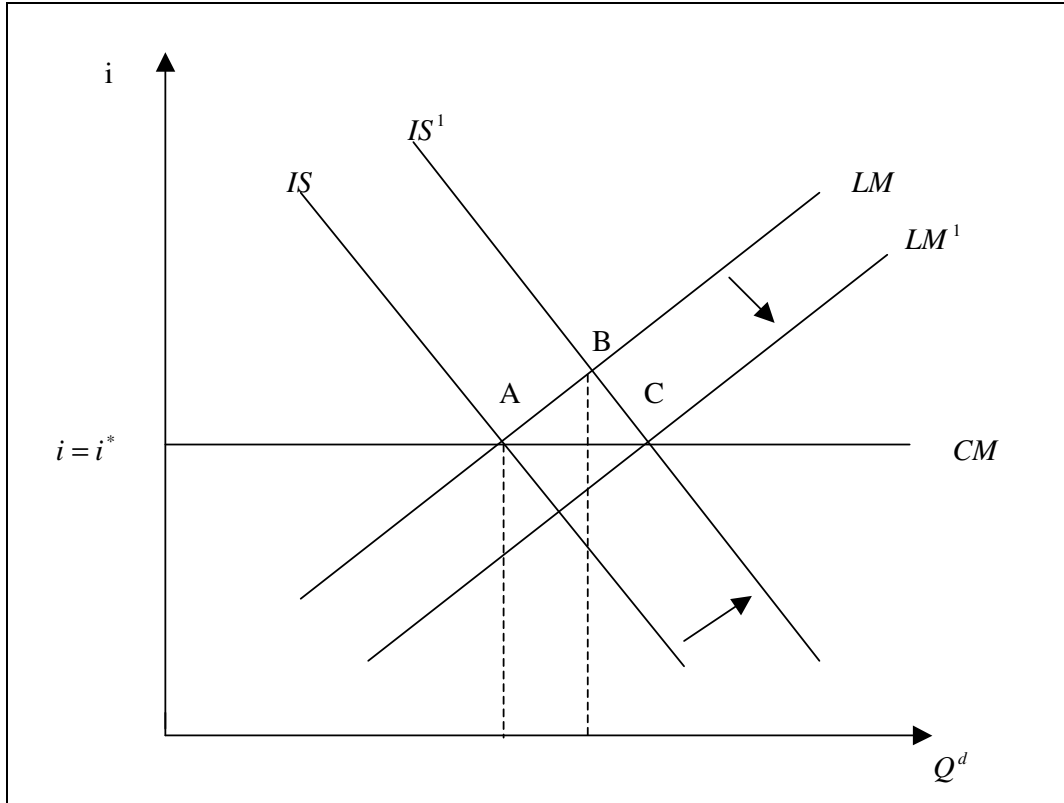
Şekil 2.1.: Tam Sermaye Hareketleri ve Esnek Döviz Kuru Rejiminde IS-LM Modeli

Sabit döviz kuru rejiminin geçerli olduğu dışa açık küçük bir ekonomi ve tam sermaye girişi varsayımları altında genişletici bir maliye politikası uygulanması durumunda IS-

LM modeli aşağıdaki Şekil 2.2 yardımıyla açıklanmaktadır. Tam sermaye hareketliği durumunda dış denge doğrusu ($i_1 = i^*$) faiz oranında yatay eksene paralel bir doğru biçimindedir. Hükümet alımlarındaki bir artış durumunda IS eğrisi IS_1 biçiminde sağa doğru kayacaktır. Bu noktada yurtiçi faiz oranı dünya faiz oranının üzerindedir ve yurtiçine sermaye akımı başlar. Sabit döviz kurunda, döviz arzı arttığında ekonomik birimler, işlem hacmi arttığı için daha fazla ulusal paraya ihtiyaç duyduğundan döviz, ulusal para ile değiştirmeye başlarlar (Vyshnyak 2000, 12). Böyle bir durum yurtiçi para arzını arttırır, LM eğrisi sağa doğru kayar LM_1 olur. Sonuçta yurtiçi faiz, dünya faiz oranı seviyesine gerilerken, ulusal üretim de artmış olur. Döviz kurunun sabit olmasına rağmen, toplam talepteki bir artış ithalat talebini arttıracaktır ve kısa dönemde dış ticaret açığı meydana gelecektir; üstelik, uzun dönemde ulusal para reel olarak aşırı değerlendirildiğinde ticaret dengesi bozulabilir. Sonuç olarak dünyadaki ve yurtiçi ekonomilerindeki faiz oranları aynıdır, toplam talep yükselir ve cari işlemler hesabı açık verir.

Şekil 2.2: Tam Sermaye Hareketleri ve Sabit Döviz Kuru Rejiminde IS-LM Modeli

Sabit döviz kuru rejiminde, faiz arbitrajı yurtiçi ve dünya faiz oranı arasındaki eşitliği temin eder. Bu durumda bir mali genişleme, faiz oranı etkisi olmadığından istihdam ve hasıla artışına tam bir katkıda bulunabilir. Gelirdeki artışın neden olduğu ithalat artışı cari işlemler açığındaki kötüleşmenin nedenidir. Büyük bir ülke durumunda ise yurtdışındaki kadar ülkedeki faiz oranları da arttığından cari işlemler hesabındaki açığı azaltıcı etkisi dışında sonuçlar aynıdır (Dibooğlu 1997, 788).

Sabit döviz kuru uygulamasında nominal para arzı para otoritelerinin denetimleri altında değildir. Para otoritelerinin para arzını artırma girişimleri yalnızca rezerv kaybına yol açar. Eğer bir ülkenin döviz rezervi azalıyorsa ve bütçe açıklarını finanse etmek için dış borçlanmaya gidiliyorsa, cari işlemler ve bütçe açığı arasındaki ilişki daha da artar. Döviz rezervlerinin aşırı kullanımı, sabit döviz kuru rejimi olan bir ülke ekonomisinde uluslararası ödemeler dengesinde bir krize yol açar. Döviz rezervlerinin, bütçe açığını finanse etmek için kullanılması durumunda, ulusal para değer kazanır. Bu opsiyonun açık bir sınırlaması vardır: Sabit döviz kuru rejimi durumunda rezervlerin tüketimi, ulusal paranın devalüasyonu ile ilişkileneceği için sermaye kaçıışı ve ödemeler dengesi krizi birbirini takip eder (Vyshnyak 2000, 9).

Ayrıca kamu harcamalarındaki artış sonucunda faizler ulusal paranın dış değerini artırarak tam bir “dışlama etkisi” (crowding out) yaratmıştır. Diğer bir deyişle, ulusal paranın değerlenmesi ihracatı azaltıp ithalatı artırarak milli geliri, kamu harcamalarının milli gelirden sağladığı artışa eşit miktarda düşürmüştür. Dolayısıyla milli gelirdeki net değişim sıfırdır. Burada dışlama etkisi, alışılan şekilde, yani kamu harcamalarının faizleri yükseltip özel yatırım harcamalarını kısması yoluyla değil; net ihracatı azaltması yoluyla ortaya çıkmaktadır (Seyidoğlu 1999, 525).

Geleneksel Yaklaşım kapsamında, bütçe açıkları dış ticaret açıkları üzerinde doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki tür etkiye sahiptir. Bu etkiler, aşağıdaki alt bölümlerde açıklanmıştır.

2.1.1.1. Geleneksel Yaklaşımında Bütçe Açığının Dış Ticaret Açığı Üzerindeki Doğrudan Etkisi

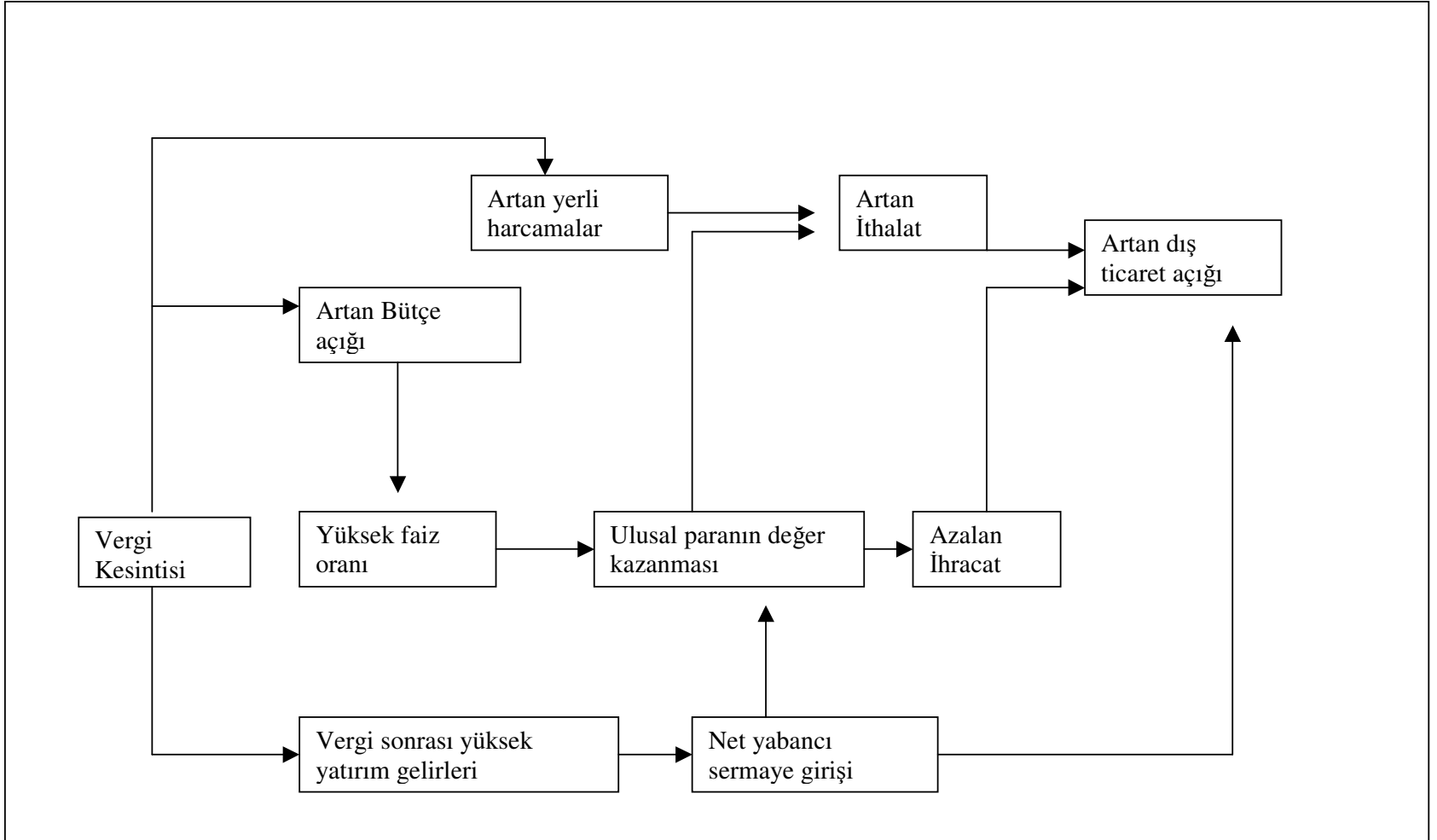
Geleneksel Yaklaşımında bütçe açığının dış ticaret açığı üzerindeki doğrudan etkileri, vergilerin azaltılması, kamu harcamalarının artırılması gibi genişletici bir maliye politikasının uygulanması sonucunda ortaya çıkar. Buna göre genişletici bir maliye politikası ya tasarruf-yatırım eşitsizliği ya ödemeler bilançosunun cari hesabında bir açık ya da her ikisine birden yol açabilmektedir (Ghebreselassie; Burger 2001, 3). Geleneksel Yaklaşımına göre kamu harcamalarında bir artış ya da vergilerde bir azalma yolu ile genişletici bir maliye politikasının doğrudan etkisi, üretime ve tüketime pozitif etkide bulunarak ulusal geliri artırması ve artan ulusal gelir sonucunda marjinal ithalat talebine bağlı olarak ithal malları talebini yükseltmesidir. Diğer taraftan ihraç mallarına olan yurtdışı talebin veri olarak kabul edildiği durumda, ithal mallarının yurtiçi talebinin yükselmesi dış ticaret açığına yol açacaktır. Diğer ülkelerin ithalatında bir değişme olmadığını varsayarsak, dış ticarete ulusal tasarruftaki düşüşe denk bir açık oluşacaktır (Bilgili; Bilgili 1998, 7). Bunun yanı sıra faiz oranı da, bütçe açığının ülke içindeki kaynaklarla finanse edilmesi durumunda ve para talebindeki bir artış sonucunda ikinci bir etkiye yol açarak artabilir. Faiz oranlarındaki artış özel yatırımı ve tüketim harcamasını olumsuz etkileyerek dışlama etkisine yol açacaktır. Bu durum tasarruf-yatırım eşitsizliğine neden olacaktır (Ghebreselassie; Burger 2001, 3).

2.1.1.2. Geleneksel Yaklaşımında Bütçe Açığının Dış Ticaret Açığı Üzerindeki Dolaylı Etkisi

Genişletici maliye politikası, döviz kurunda meydana gelen değişmeler yolu ile dış ticaret açığı üzerinde dolaylı bir etkiye sahiptir. Buna göre devletin bütçe açıklarını finanse edebilmek için borçlanması, yurtiçi faiz oranlarını yükseltecektir. Yurtiçi faiz oranlarının yurtdışı faiz oranlarına nazaran yükselmesi ise, ülkeye yabancı sermaye girişini teşvik edecektir. Bütçe açığının vergi indiriminden kaynaklanması durumunda, yurtiçi finansal yatırımların kazancı daha da artar. Bu durum, ülkeye yabancı sermaye girişini hızlandırır. Ülkeye yabancı sermaye girişi ise, hem ulusal para talebini hem de

d6viz arzını artırır; dolayısıyla ulusal para değer kazanır. Ulusal paranın yabancı paralar karşısında değer kazanması sonucunda, yabancı mallar daha ucuz hale geleceğinden ithalat artar; ihracat azalır. İthalat artışı ve ihracat azalışı ise, dış ticaret açığına yol açacaktır. Bu durum Tablo 2.1’de gösterilmiştir.

Tablo 2.1: İkiz Açık Hipotezine Klasik Yaklaşım

Kaynak: Bilgili ve Bilgili, 1998, s.7.

Yukarıdaki mekanizmada diğer ülkelere ait maliye politikaları, ulusal para ve dış ticaret politikalarını etkileyen bazı makro politikaları göz ardı etmektedir.

İkiz açıklara daha detaylı bir yaklaşımın ifade edildiği Tablo 2.2’de siyah oklar doğrudan ve güçlü etkileri gösterirken, kesikli oklar geri besleme etkilerini ve daha zayıf ilişkileri göstermektedir.

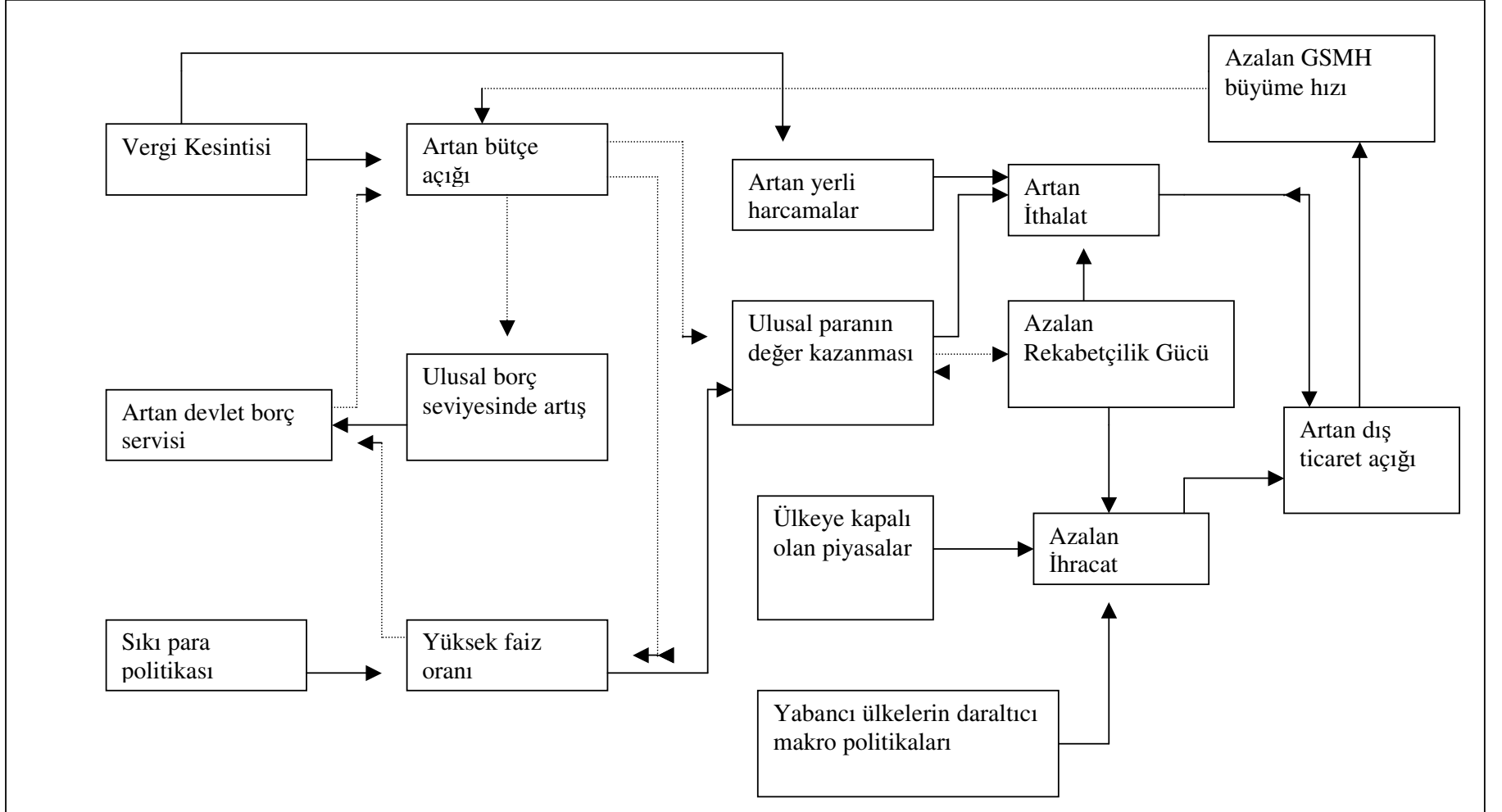
Genişletici maliye politikaları artan ulusal harcamalar yolu ile dış ticaret açıklarına yol açabilmektedir. Özellikle faiz oranlarının yükselmesi ve ulusal paranın değer kazanmasında daraltıcı para politikası önemli bir açıklayıcı değişken olabilmektedir. Diğer ülkelere ait daraltıcı para politikalarının ihracattaki büyüme üzerindeki olumsuz etkisinin yanında, rekabet gücündeki azalışın ve dış ticarete karşılaşılan engellerin ticaret hacmi üzerinde doğrudan etkisi vardır (Bilgili; Bilgili 1998, 7). Buradan hareketle daraltıcı para politikasının uygulanması, faiz oranını artıracaktır. Faiz oranındaki bu artış, yabancı sermaye girişini özendirecek; ulusal paranın değer kazanmasına neden olacaktır. Ulusal paranın değer kazanması halinde yabancı ülkelerin daraltıcı makro ekonomik politikalar izlemesi, yabancı ülkelerin ithalatında ve ihracatında azalışa neden olacaktır. Her iki durum sonucunda dış ticaret açığı artacaktır. Bunun aksine ülkenin genişletici bir maliye politikası izleyerek ihracatı azalırken ithalat talebini artırdığı zaman eğer ticaret yaptığı ülkelerde genişletici politikalar izleyerek söz konusu ülkenin ihraç mallarına olan taleplerini artıracak olurlarsa; ülkenin bütçe açığı sonucunda ortaya çıkması muhtemel olan dış ticaret açığı ortaya çıkmayabilir.

Ayrıca bütçe ve dış ticaret açıklarının geri bağlantılarını da göz önünde tutmak gerekir. Bu geri bağlantılardan bazıları bütçe açıklarından kaynaklanan devlet borçları ve sıkı para politikalarından kaynaklanan yüksek faizlerin bu devlet borçları üzerindeki etkileridir. Bir başka geri bağlantı ise, ticaret açıklarından kaynaklanan devlet borçları ve sıkı para politikalarından kaynaklanan yüksek faizlerin bu devlet borçları üzerindeki etkileridir. Bir başka geri bağlantı ise, ticaret açıklarından kaynaklanan ulusal gelirdeki yavaş büyüme oranı ve dolayısı ile daha düşük vergi gelirleridir. Vergi gelirlerindeki kayıplar daha sonra bütçe açığını ve ulusal tasarrufları daha da kötüleştirebilecektir (Bilgili; Bilgili 1998, 7-8). Bu durum şu şekilde açıklanabilir: Dış ticaret açığı ulusal gelirin azalması anlamına geldiğinden GSMH büyüme hızında bir azalmaya yol

açmaktadır. Gelirde meydana gelen bir azalma, bütçe açığını artırmaktadır. Hükümet gelirlerindeki bu azalmayı borçlanma yoluyla telafi etmeye çalışırsa, ulusal borç servisinde bir artış gerçekleşecektir. Borç seviyesindeki yükselme sonucunda ülke daha yüksek faiz oranından borçlanmakta, yüksek faizlerin etkisiyle bütçe açığı daha da büyümektedir.

Bütçe açığındaki bir azalmanın dış ticaret açığı üzerindeki etkisi aynı zamanda, izlenen para politikası ve bu politikanın döviz kuru ve reel faiz oranları üzerindeki etkisine bağlıdır. Devlet genişletici maliye politikası uygularken faiz oranlarının yükselmesini önlemek için genişletici para politikası uygularsa, yabancı sermaye girişinin sebep olacağı ulusal para talebi artışını engellemiş olacaktır. Dolayısıyla genişletici para politikasıyla birlikte uygulanan mali daralma, faiz oranlarını düşürecek ve ulusal paranın değer kaybına yol açacaktır. Böylece, dış ticaret açığı azalırken yatırımlarda bir artış ortaya çıkabilecektir (Arasıl 1998, 68-69).

Tablo 2.2: İkiz Açık Hipotezine Daha Detaylı Bir Yaklaşım

Kaynak: Bilgili ve Bilgili, 1998, s.8.

İkiz açık ilişkisinin varlığı, durumu düzeltmek için belirli siyasi önerilerin getirilmesi gerektiğini ifade eder. Özellikle, ekonomide güçlü bir finansal sektörün gelişimi ve yatırım eğiliminin iyileşmesi bir ülkenin gelişmesi için gereklidir ve iki açık arasındaki bağı kırmaya yardımcı olabilir.

2.1.2. Cari İşlemler Ve Bütçe Açığı İlişkisi Konusunda Ricardocu Yaklaşım

İkiz açıklar hipotezine göre bütçe açığı dış ticaret açıklarına neden olacaktır. Bununla birlikte teorik açıdan bütçe ve dış ticaret açıkları arasındaki ilişki ile ilgili olarak tek bir görüş söz konusu değildir. Diğer bir görüş ise ilk olarak D. Ricardo tarafından ileri sürülen ve daha sonraları R.Barro tarafından geliştirilen bütçe ve ticaret açıkları arasında bir bağlantı olmadığını ifade eden Ricardocu Denklik Hipotezi'dir.

Ekonomistler kamu harcamalarındaki bir artıştan kaynaklanan bir bütçe açığının ticaret dengesini ve cari hesabı etkilediği yönünde hemfikir olmalarına rağmen Ricardocu Denklik Hipotezini destekleyen ekonomistlerin bir çoğu, vergi gelirlerindeki bir azalmadan kaynaklanan bir bütçe açığının cari işlemler açığını ve cari hesabı etkilemeyeceğini ileri sürmektedir (Vamvoukas 1999, 1094). Ricardocu Denklik Hipotezinde, hükümet bütçe açıklarını finanse etmek için tahvil çıkarırsa, bu tahvil sahipleri için bir varlık olacaktır. Ancak, bu tahviller devlet tarafından vergilendirilen hanehalkları için bir yükümlülük ortaya çıkarmaktadır. Eğer varlıklar ve yükümlülükler oransal olarak birbirini dengelerse, hanehalkları kendilerini daha zengin hissetmezler ve bu nedenle tüketim bütçe açığı tarafından etkilenmemektedir. Böylece, toplam harcamayı etkilemeyen vergi indirimleri ulusal tasarruf üzerinde etkiye sahip olmayacaktır. Bütçe açıkları, tüketim ve tasarrufu etkilemediği için faiz oranları istikrarlı olmaya devam eder. IS-LM modelinde Ricardocu Denklik Hipotezi, bütçe açıkları artışının IS-LM eğrilerinin dengesini etkilemediğini ileri sürmektedir. Bu durumda, bütçe açıkları, tüketim, tasarruf, yatırım ve faiz oranları etkilenmez (Vamvoukas 1998, 376).

Ricardocu yaklaşım iddiaları bazı temel varsayımlar üzerine oturmaktadır (Barro 1989, 38-51). Bu varsayımlar:

i. Sermaye piyasaları mükemmel çalışmaktadır ve tüketiciler için herhangi bir borç kısıtı

söz konusu değildir. Bilgili ve Bilgili (1998)'de, sermaye piyasalarının mükemmel işlememesi ya da mevcut fonların yetersiz olması halinde bugünkü tüketimin yarınki tüketim davranışından farklı olmasına yol açtığı ifade edilmiştir.

ii. Vergiler götürü usüldedir ve piyasayı bozucu etkileri yoktur. Bilgili ve Bilgili (1998)'de, analizde yer alan vergi kesintilerinin marjinal vergi kesintileri olmadığı ifade edilmiştir. Dolayısı ile vergilerdeki değişmeler nispi fiyatları etkilememektedir. Nispi fiyatlardaki değişmeler ekonomideki kaynakların dağılımını etkileyeceğinden tüketim davranışını değiştirebilir.

iii. Bireyler rasyonel ve uzak görüşlüdürler.

iv. Özel ve kamu sektörleri aynı faiz oranında borçlanırlar.

v. Devletin geleceğe yönelik maliye politikası tam olarak belirgindir.

vii. Vergilerin ertelenmesi farklı marjinal tüketim eğilimlerine sahip aileler arasında gelirin yeniden dağılımına neden olmaz.

Bu varsayımlar doğrultusunda Ricardocu Denklik Hipotezinin başarısından ya da geçerliliğinden bahsedilebilir.

Kullanılabilir geliri artıran bir vergi kesintisi otomatik olarak tasarruflarda aynı miktarda bir artışla paralellik taşır. Mali açıkların ve vergilerin tüketim üzerinde eşit etkiye sahip olduğunu ifade eden bu eşitlik (vergi kesintisi ile tasarrufların eşitliği) Ricardo denkliği olarak isimlendirilmektedir (Şimşek 2000, 53).

Hane halkının tüketimini açıklayan Ricardo denkliği şöyle ifade edilebilir:

$$\text{Tüketim} = \text{Gelir} - (\text{Tasarruflar} + \text{Vergiler})$$

Bütçenin denk olduğunu ve hükümetin vergi indirimine gittiği varsayımları altında kamu harcamalarının artırılması sonucunda bütçe açığı meydana gelir. Hükümet bütçe açığını borçlanma ile finanse ederse, bireyler anapara ve faiz geri ödemeleri için gelecekte kendilerinden alınacak vergilerin artırılmak zorunda kalınacağını bilir.

Barro (1989), tüketicilerin, kamu harcamalarının borçlanma ya da vergileme ile finanse edilmesi durumunda aynı tepkiyi göstereceklerini ifade etmektedir. Çünkü, bugün verginin ortadan kalktığını gören tüketici, devletin kamu açıkları ve borçlanma için daha sonra ödeme yapması gerektiğini anlayacaktır. Yani ödemenin yapılması için gelecekte

vergilerin artırılması kaçınılmaz olacaktır. Gelecekteki vergi artışlarından etkilenen tüketici, vergi indirimi sonucu elde edeceği gelirden daha fazla tasarruf yapacaktır. Bu nedenle bir vergi indirimi, kaldırılan vergi kadar borçlanma ile finansman yapılmasına neden olduğu için tüketim harcamalarını değiştirmeyecektir. Çünkü birey rasyonel beklentilere sahip olduğu için, bugün harcanabilir gelirindeki artışı gelecekte vergilerde oluşacak artışı telafi etmek için tasarruf edecektir.

Ricardocu yaklaşıma göre; kamu tasarruflarında bir azalma yani cari bütçe açığı, özel tasarruflarda aynı miktarda bir artışa yol açar ve bu nedenle ulusal tasarruflarda bir değişim olmaz. İstenen ulusal tasarruflar değişmediği için kapalı bir ekonomide reel faiz oranlarının, istenen toplam tasarrufla ve yatırım talebini eşitlemek için yükselmesine gerek yoktur. Bu yüzden Modigliani (1961) ve Feldstein (1974)'e göre, yatırımlar üzerinde kamu borç yükünün hiçbir etkisi yoktur. Açık bir ekonomide ise istenen özel tasarruflar dış borçlanma gereğini ortadan kaldıracak kadar artacağı için bütçe açığı cari işlemler açığına neden olmaz (Barro 1989, 38).

Ricardocu Denklik Hipotezinde kamu harcamalarının borçlanma veya vergileme ile finanse edilmesinin özel sektör davranışlarını etkilemeyeceği iddia edilir. Dolayısıyla daraltıcı veya genişletici maliye politikalarının özel sektör üzerindeki etkisi nötrdür. Ekonomide kamu borçlanmasını finanse edebilecek ölçüde ulusal tasarruf bulunması nedeniyle dış borçlanmaya gereksinim kalmayacağı için bütçe açığı ülkeyi ödemeler bilançosu sorunuyla karşı karşıya bırakmamış olacaktır. Bunlara bağlı olarak, bütçe açıkları reel faiz oranları, yatırımlar ve cari işlemler açığını etkilemez (Şen; Sağbaş 2004, 82).

Özetleyecek olursak; kamu harcamalarının sabit tutulduğu ve borçlanmada herhangi bir kısıtlamanın olmadığı bir durumda, cari vergilemedeki bir azalma, arzulan ulusal tasarruf düzeyini etkilemeyecektir. Çünkü şimdiki bir vergi indirimi gelecekte bir vergi artışına dönüşecektir. Bu nedenle, bütçe açığının sonuçta ekonomi üzerinde herhangi bir etkisi olmayacaktır. Ricardocu denklik hipotezi; kamu kesimindeki geliri aşan harcamaların özel kesimin tasarruflarındaki bir artışa denk olduğunu; bu yolla kamu tasarruflarının dış ticaret denge düzeyini (cari hesabı), faiz oranlarını, para talebini, özel tüketim harcamalarını, yatırımları ve ulusal tasarrufları etkilemediğini ileri sürmektedir.

(Kutlar; Şimşek 2001, 3). Hükümet alımları veri iken, cari bütçe açığındaki vergiler ve bütçe açıkları ekonomide eşit bir etkiye sahiptir.

2.2. İKİZ AÇIKLAR HİPOTEZİNİN ELEŞTİRİSİ

İkiz açıklar yaklaşımına getirilen eleştiriler maddeler halinde şu şekilde sıralanmıştır.

i. ABD’de Ronald Regan hükümetinin başta olduğu esnada özellikle 1981’de büyük cari işlemler ve bütçe açığı ekonomiyi tehdit etmekteydi. İki açığın en önemli nedenleri; diğer sanayileşmiş ülkelere kıyasla, ABD’de büyük çaplı savunma harcamaları, faiz oranı artışı ve tasarruf oranındaki azalmalardır. Liberaller, bütçe açığının, ödemeler dengesinde büyük çaplı açıklara yol açmasının gelir vergisi politikasındaki indirim nedeniyle oluştuğunu iddia etmektedirler. Bu Amerikalı’ların yaşam standartlarında bir düşüşe yol açacak şekilde dünyanın geri kalanına olan borçlarının da artması anlamına gelmektedir.

Bu dönem boyunca, verilerin ikiz açıklar hipotezini desteklediği görülmektedir. Şöyle ki:

- 1980-1989 yılları boyunca bütçe açıkları, Birleşik Devletler’e büyük çaplı doğrudan yabancı yatırımlar ve finansal transferlerin aktarılmasına yol açacak cari işlemler açıkları ile birlikte ortaya çıkmıştır.

- 1990’lardan itibaren cari işlemler ve federal bütçe iki zıt yönelim izlemiştir: cari işlemler açığı çok yüksek bir değer kaydederken federal bütçe açıkları çok yüksek boyutta fazla vermiştir.

- 1998’de cari işlemler açığı 300 milyar dolar açık verir iken federal bütçe 450 milyar dolar fazla vermiştir. Federal bütçe fazlası Birleşik Devletler’deki büyüme ile devam eder iken, ödemeler dengesi açığı da benzer şekilde devam etmiştir. Bu nedenle, bütçe ve cari işlemlerdeki hareketler ters yönde işlemiştir (Alkswani 2000, 6).

ii. İkiz açık hipotezinin teorik olarak geçerliliğini korumasına karşın reel dünyada bu hipotezin geçerliliği şüphe götürmeye başlamıştır. Bazı iktisatçılar faiz oranları ile bütçe açıkları arasında ve bütçe açıkları ile faiz oranları arasında birinden diğerine sistematik bir ilişkinin mevcut olmadığını göstermişlerdir. Örneğin Norveç'te, büyük bir bütçe açığı cari hesap dengede olduğunda birlikte ortaya çıkmıştır. Polzo (1992), 1972-1990 yılları arasında yedi sanayileşmiş büyük ülkenin verileri kullanarak yapılan ikiz açıklar hipotezine dayalı uygulamada, bu ülkeler arasında bu hipotezin test sonuçlarının önemli derecede farklılaştığını ortaya koymuştur.

iii. Diğer çalışmalar bu iki açığın her bileşeni için belirli tanımlamaların eksikliği nedeniyle kabul edilemez bir biçimde analiz edildiğini göstermiştir. Kamu harcamalarındaki bir artış bütçe açığına yol açar, fakat bütçe açığının ekonominin performansı üzerindeki etkisi cari işlemler açığından ya da yatırımlardan kaynaklanıp kaynaklanmadığına göre değişecektir. İlave olarak, ekonominin performansı üzerinde ithalattaki artışın etkileri bir yana bırakılırsa, cari işlemler açığındaki artış ithalatın tüketim veya yatırım malları cinsinden yapılıp yapılmamasına göre farklılık göstermektedir. Bu nedenle bütçe açıklarından yatırım harcamalarını çıkarma ve cari işlemler açığından sermaye malları ithalatını çıkarma, iki açığı da ayrı ayrı azaltacak ve iki açık arasındaki ilişkinin yapısını değiştirecektir.

iv. İkiz açıklar hipotezi iki değişkeni ihmal eder. Bu iki değişken para arzı ve fiyat seviyesidir. Para arzının sabit olduğu varsayımı altında denge koşulu ($S=I$), yurtiçi tasarrufların yurtiçi yatırımlara eşit olması şeklinde gerçekleşecektir. Fakat kredi yaratmada finansal sistemin gelişmesi ve bu sistemin para arzını artırması, yatırım seviyesinin tasarruf seviyesinin üzerinde gerçekleşmesine sebebiyet verecektir ($S<I$). Para arzında bir artış, ithalat talebini artıracak olan nominal gelirden bir artışa yol açacaktır; bu yüzden cari işlemlerdeki açık da artacaktır. Bu aynı zamanda genel fiyat seviyesinin de artmasına yol açacak, sonuç olarak ithal edilen malların fiyatlarında bir düşüşe ve ihraç edilen malların fiyatlarında bir artışa neden olacaktır. Böylece sırasıyla ihracat azalacak ve ithalat artacak; bu surette ödemeler dengesi ve cari açıklar da daha kötüleşecektir.

v. Birçok iktisatçı bütçe fazlasının ticaret açığını azaltacağına inandıklarından ikiz açıklar hipotezi ile ilgilenmişlerdir. Buradan bütçe açığının bağımsız ve etkili bir değişken olduğu dış ticaret açığının ise bağımlı ve etkisiz bir değişken olduğu anlaşılmaktadır. Hükümetin borçlanmadığı ve bütçenin dengede olduğu ($BD=0$, bütçe açığının olmadığı durum) varsayımı altında ticaret açığı yatırımları azaltarak ve tasarrufları artırarak ya da her ikisinin de yapılması halinde azaltılabilir. Bununla birlikte yatırımlar ekonomik büyümenin, gelir seviyesinin ve ithalatın en önemli belirleyicisi olduğundan böyle bir yaklaşım doğru olmaz.

vi. İktisatçıların bir kısmı bütçe ve cari işlemler açığı arasındaki doğrudan ilişkinin varlığını teyit etmek için ikiz kriz hipotezini kullanmaktadırlar. Bazı Amerikalı iktisatçılar ise, bütçe açıklarını azaltmak suretiyle cari işlemler hesabı açıklarından kaçınılabileceğini iddia etmektedirler. Fakat bunların dışında kalan bazı iktisatçılar ise cari işlemler açığının bir probleme yol açmayacağına inanmaktadırlar. Birleşik Devletler’de cari işlemler açığı 100 yıldan beri devam etmekte ve Amerikalılar sermaye malları ithalinde bulunmak için dünyanın diğer ülkelerinden borçlanmaktadır. Yatırım için borçlanma ülkenin kendi özel tasarruflarını kullanmadan dünyanın daha güçlü bir ekonomik yapıya sahip olmasına yardım etmektedir. Bu nedenle cari işlemler açığının nedenleri ayırt edilmek zorundadır ve para arzı genişleme politikasından ya da sermaye malı ithalatından kaynaklanıp kaynaklanmadığı ayırt edilmelidir. Cari işlemler açığı, para arzı genişlemesi politikası nedeniyle ortaya çıkmış ise, cari işlemler açığını azaltmak için bütçe açığını azaltma yönündeki ikiz açıklar hipotezinden yararlanabiliriz. Cari işlemler açığı sermaye malları ithalatı nedeniyle oluşmuş ise, bu durum cari açığın ekonomiye zarar verici etkilerinin ortaya çıkmasına engel olacaktır.

vii. Ekonomik resesyonlar (patlamalar) esnasında hasıla düşer (artar) ve bütçe dengesi kötüleşir (iyileşir); aynı zamanda böylesi resesyonlarda (patlamalarda), ulusal ve özel tasarruflardaki normal bir değişmeden daha keskin şekilde yatırımlarda bir düşüşe yol açarak hasılda da bir düşüşe yol açarak cari hesabın iyileşmesine katkıda bulunacaktır. Dolayısıyla resesyonlarda (patlamalarda) “ikiz farklılaşma”dan çok “ikiz açıkları” beklemek pek doğru olmayacaktır. Ve gerçekten konjonktür dalgalanmalarının değişik periyotlarında cari açık ile bütçe dengesi arasındaki ters hareketlerinin çoğu hasılanın devrevi hareketleri tarafından açıklanabilir (Kim; Roubini 2003, 3).

2.3. CARİ İŞLEMLER VE BÜTÇE AÇIĞI İLİŞKİSİ İLE İLGİLİ OLARAK YAPILAN AMPİRİK ÇALIŞMALAR

İktisat literatüründe cari işlemler ve bütçe açığı arasındaki ilişki, çok sayıda araştırmacı tarafından farklı model ve yöntemler kullanılarak analiz edilmiştir. Genellikle yapılan çalışmalar ABD ekonomisi üzerine yoğunlaşmıştır. Bunun nedeni, 1980'li yılların başlarında ABD'de ortaya çıkan büyük çaplı bütçe ve dış ticaret açıklarıdır. Bununla birlikte cari işlemler ve bütçe açığı ilişkisinin varlığı ve nedensellik yönü ile ilgili olarak bir görüş birliği söz konusu değildir.

Cari işlemler ve bütçe açığı ilişkisi ile ilgili olarak yapılan ampirik çalışmaların sonuçları Geleneksel Yaklaşımı destekleyen çalışmalar, Ricardocu Yaklaşımı destekleyen çalışmalar ve diğer çalışmalar olarak üç başlık altında ele alınmıştır.

2.3.1. Geleneksel Yaklaşımı Destekleyen Çalışmalar

Bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasında bir ilişkinin var olduğunu ifade eden geleneksel yaklaşımı destekleyen çalışmalar; Bernheim (1988), Bahmani-Oskooee (1989), Zietz ve Pemberton (1989), Latif-Zaran ve Docosto (1990), Rosenweig ve Tallman (1991), Bachman (1992), Mohammadi ve Skaggs (1996), Dibooğlu (1997), Eroğlu (1998), Vamvoukas (1999), Vyshnyak (2000), Zengin (2000), Kutlar ve Şimşek (2001), Akbostancı ve Tunç (2002), Ata ve Yücel (2003) ve Ghebreselassie ve Burger (2003)'in uygulamalarından oluşmaktadır.

2.3.1.1. Bernheim'in Uygulaması

Bernheim (1988), ABD ve ABD'nin ticarete bulunduğu beş ülke (Kanada, İngiltere, Batı Almanya, Meksika ve Japonya) arasındaki ilişkileri inceleyerek bütçe açığının dış ticaret açığına neden olup olmadığını analiz etmiştir. Yıllık veriler ile 1960-1984 dönemini cari hesap fazlasının bağımlı değişken olduğu sıradan en küçük kareler (OLS) yöntemini kullanarak test etmiştir. Bağımsız değişken olarak devletin bütçe açıkları ile

birlikte konjonktür dalgalanmalarının etkilerini kontrol altına almak için, reel GSYİH büyüme değişkeninin cari ve gecikmeli değişken değerleri kullanılmıştır.

Ekonomideki özellikle 1972'den sonra, döviz kuru rejiminde meydana gelen değişme, petrol şokları ve 1982'den sonra ABD'de ortaya çıkan büyük bütçe açıkları gibi farklı şoklar göz önünde bulundurulmuştur. ABD, Kanada, İngiltere ve Batı Almanya için yapılan zaman serileri analizi sonucunda bütçe açığındaki bir dolarlık artışa cari hesap fazlalığında 0,30 dolarlık bir azalmanın eşlik ettiğini görülmüştür. Mali etkiler, Meksika açısından daha fazla olmuştur. Meksika için yapılan analizde bütçe açığında 1 dolarlık artışa karşılık, cari hesap fazlalığında 0,80 dolarlık bir azalma gerçekleşmiştir. Bernheim böyle bir sonuca ulaşılmasını Meksika gibi fakir ülkelerde marjinal tüketim eğiliminin yüksek olmasına bağlamıştır. Ayrıca bu etkilerin 1981 sonrasında Meksika borç krizi tarafından gizlendiğini ifade etmiştir. Japonya'da ise, Japon hükümetinin ihracat, ithalat ve sermaye girişini düzenleyerek uluslar arası ticarete müdahaleci ve önemli bir etkiye sahip olması nedeniyle mali etkiye ilişkin bir kanıt bulunamamıştır.

2.3.1.2. Bahmani-Oskooee'nin Uygulaması

Bahmani - Oskooee (1989), ABD ekonomisinde bütçe açıklarının cari işlemler açığı üzerinde bir etkisinin olup olmadığını araştırmıştır. Çalışmada Keynesyen, Monetarist ve Esneklik Yaklaşımları ele alınmış ve bu üç yaklaşımın temelini oluşturan değişkenler kullanılmıştır. Reel cari işlemler açığının bağımlı değişken olduğu reel olarak bütçe açığı, reel döviz kuru, reel milli gelir (ulusal gelir), reel dünya geliri (dış ulusal gelir), reel olarak yüksek güçlü para (ulusal para arzı) ve reel olarak yüksek güçlü dünya parasının (dış para arzı) bulunduğu bir model oluşturulmuştur. Modelde Keynesyen Yaklaşımın değişkenleri olarak, reel milli gelir (Y) ve reel dünya geliri (Y*), monetarist yaklaşım değişkenleri olarak reel olarak yüksek güçlü ulusal para (M) ve reel olarak yüksek güçlü dünya parası (M*), esneklik yaklaşımı değişkeni olarak reel döviz kuru (P^*E/P) alınmıştır.

Bütçe açığının cari işlemler açığının bir belirleyicisi olarak modele dahil edilmesi, bu modelin en önemli özelliğidir. Esnek döviz kurunun geçerli olduğu 1973:1-1984:4

dönemi üçer aylık verileri kullanılarak OLS ve iki aşamalı en küçük kareler (2SLS) yöntemleri kullanılmıştır.

Sonuç olarak, gerek kısa dönemde gerekse uzun dönemde ABD bütçe açıkları, ticaret açıklarını etkilemektedir. Bu çalışmaya göre bütçe açıkları, ticaret açıklarını artırmaktadır. Teori tarafından tahmin edildiği gibi çoğu durumda yurtiçi ve yurtdışı parasal değişkenleri ABD cari işlemler hesabı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Buna göre, devlet bütçesindeki büyük açıkların sadece ulusal gelir, faiz oranları ve fiyatlar genel seviyesi gibi değişkenleri etkilemediğini aynı zamanda ülkenin dış hesaplarını da etkilediği ifade edilmektedir. Bu ilişkinin mekanizması, genellikle devlet bütçe açığı ile faiz oranları arasında doğrudan bir ilişki olduğu yönündedir. Eğer ülkenin bütçe açığı büyükse, borç miktarı da büyük olmaktadır. Bu aşırı borçlanma faiz üzerinde yukarıya doğru baskı yaparak faiz oranlarını yükseltmekte ve ülkeye yabancı sermaye girişini teşvik etmektedir. Bu sermaye girişi sonrasında ulusal paraya olan talep artmakta ve ulusal para aşırı değer kazanmaktadır. Ulusal paranın aşırı değer kazanması ise ihracatta azalışa ve ithalatta artışa yol açarak ve cari işlemler açığını artırmaktadır. Buna ilaveten Geleneksel yaklaşımda ifade edildiği gibi ulusal gelirdeki bir artış cari işlemler hesabında olumsuz bir etkiye sahiptir.

2.3.1.3. Zietz ve Pembertonun Uygulaması

Zietz ve Pemberton (1989), ABD'nin bütçe ve ticaret açıkları arasındaki ilişkiyi incelerken aşağıdaki iki soruyu cevaplandırmaya çalışmıştır.

- Eğer federal bütçe ve ticaret açıkları arasında bir ilişki varsa, federal bütçe açığının, ticaret açığının oluşumundaki rolü nedir?
- Düşük yurtdışı gelir artışı gibi faktörlere kıyasla federal bütçe açığının ticaret açığı üzerindeki etkisi ne olmuştur?

Çalışmada 1972:4-1987:2 dönemi mevsimsel ayarlamalar yapılmış üçer aylık verileri kullanılarak eş-anlı denklem modeli yaklaşımı ile bütçe ve cari işlemler açığı arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Eş-anlı denklem yaklaşımının avantajı, ikiz açıklar arasındaki etkileşimi, çok sayıdaki alternatif kanallarla ortaya koyabilmesidir. Eş-anlı denklem

yaklaşımı, yalnızca teorik nedenlere dayanan etkileşim kanallarının herhangi bir tanesinin nispi önemine öncelik vermek yerine, veriler ampirik ilişkilerin ortaya çıkarılmasını sağlayacak şekilde belirlenmiştir. Modelde kullanılan değişkenler şunlardır: federal bütçe açığı, kısa vadeli faiz oranı, ticaret ağırlıklı reel döviz kuru, yurtiçi gelir, yurtdışı gelir, cari işlemler açığı.

Bu çalışma sonucunda Geleneksel yaklaşımını destekleyen üç önemli bulguya ulaşılmıştır. Bu bulgular;

- i) ABD'nin 1980'lerdeki ticaret açığının varlığı, yalnızca makro ekonomik temeller tarafından açıklanamamaktadır. En azından bu ekonomik temeller federal bütçe açığı ve düşük yurtdışı gelir artışı ile ilgili değildir.
- ii) Bütçe açığı, ticaret açığını esasen yüksek faiz ve kur oranları vasıtasıyla değil yurtiçi massetme ve gelir aracılığıyla etkilemektedir.
- iii) Düşük yurtdışı gelir artışı, ABD'nin 1980'lerdeki ticaret açıklarına katkıda bulunmuştur. Fakat bu katkının payı büyük ihtimalle çok fazla değildir.

2.3.1.4. Latif-Zaran ve Dacosto'nun Uygulaması

Latif-Zaran ve Dacosto (1990), bütçe ve cari işlemler açığı arasında doğrudan veya dolaylı bir ilişkinin olup olmadığını ya da bu değişkenlerin birbirinden bağımsız olup olmadığı ile ilgili hipotezleri test etmişlerdir. Analizde üç aylık bütçe ve cari işlemler açığına ilişkin 1971:1-1989:4 verileri ile Granger nedensellik yöntemi kullanılmıştır.

Çalışma sonucunda bütçe ve ticaret açığının birbiriyle ilişkili olduğu ve yüksek bütçe açıklarının yüksek ticaret açıklarına neden olduğunu ifade eden geleneksel teoriyi destekleyen kanıtlara ulaşılmıştır. Yazarlar son olarak, ticaret açığından bütçe açığına doğru bir nedensellik olmadığını açıklamak için kullanılan metodoloji ve değişkenler bağlamında daha fazla araştırma yapılması gerektiğini ifade etmektedir.

2.3.1.5. Rosenweig ve Tallman'ın Uygulaması

Rosenweig ve Tallman (1991), bütçe ve ticaret açıkları arasında bir ilişki olup olmadığının açıklanabilmesi için analize reel döviz kuru ve reel faiz oranını ilave ederek şu iki soruya cevap aramışlardır:

- Bütçe açıklarındaki artış, doların değer kazanmasına neden olur mu?
- Bütçe açıkları, yüksek ticaret açıklarına yol açar mı?

Yukarıdaki soruları cevaplandırmak amacıyla ABD ekonomisinin 1961-1989 dönemindeki üçer aylık verileri kullanılarak ve beş değişkenli VAR (vektör otoregresif modelleri) analizi yapılarak yukarıdaki hipotezler test edilmiştir. Modelde kullanılan değişkenler şunlardır: GSMH'nin bir oranı olarak hesaplanan ticaret dengesi (TBAL), Reel döviz kuru (ERATE), Reel faiz oranı (IRATE), GSMH'nin bir oranı olarak hesaplanan bütçe dengesi (GBAL), Hükümet harcaması (GPURCH). Değişkenlerin birinci farkı yerine, orijinal seviyelerini dikkate alınması durumunda; VAR modeli ile, ikiz açıkların varlığı konusunda ampirik sonuçlar ortaya konmuştur.

Sonuç olarak, ABD'nin bütçe açığının artmasının, doların değer kazanmasına ve 1980'li yıllarda büyük ticaret açıklarına neden olduğu ve dolayısıyla ikiz açıklar hipotezinin geçerli olduğu fikrine ulaşılmıştır. Böylece maliye politikasının ABD'nin dış ticaret dengesinin sağlanmasında önemli bir role sahip olduğu görülmüştür.

2.3.1.6. Bachman'ın Uygulaması

Bachman (1992), ABD'de niçin cari işlemler açığının yüksek olduğunun açıklanabilmesi için dört hipotezi test etmiştir.

- Yüksek bütçe açıkları, cari işlemler açığındaki kötüleşmenin nedenidir.
- Vergi indirimi nedeniyle yatırım harcamalarındaki bir artış cari işlemler açığındaki kötüleşmenin nedenidir.
- ABD'nin ticaret yaptığı ülkelere kıyasla düşük kapasiteyle çalışmaktadır.
- ABD yabancı ülkelere sermaye akışı için güvenli bir yerdir.

Bachman (1992), yukarıdaki hipotezleri açıklayan dört değişken kullanmıştır: federal hükümet fazlası, gayri safi milli yatırım, diğer ülkelere kıyasla ABD'nin verimliliği ve tahmin edilen risk primidir. Bütün tahminler 1974-1988 dönemi için üçer aylık veriler kullanılarak yapılmıştır. Her hipotez için çift değişkenli VAR modeli kullanılmıştır. Bu sistemlerin davranışı 1980'lerdeki cari işlemler açığını açıklamak için her bir hipotezin görelî gücünü göstermektedir.

Ampirik bulgular sadece federal bütçe açığının cari işlemler açığındaki değişimi açıkladığını göstermektedir. Diğer üç değişken cari işlemler açığının zamanla nasıl değiştiğini açıklayamamaktadır. Dolayısı ile ABD cari işlemler açığını bertaraf etmek için federal bütçe açığını azaltmalıdır. Rekabet gücünü hedefleyen politikaların, bu politikalar uzun dönemdeki ticaret hadlerini sürdürülebilmek için arzu edilebilir olsa da, cari işlemler açığını azaltmada hiçbir etkisi yoktur.

Politika yapıcılar, sterilize edilmiş müdahalelerin veya döviz piyasası reformlarının ABD'nin cari işlemler hesabını etkileyeceğini ummamalıdır. Yatırım yapılması gerektiğini savunanlar için hiçbir şey yapmamak tehlikeli görünür. Çünkü ülke cari hesap açıklarını, yatırım yapmak yerine çoğunlukla tüketim harcamaları olmak üzere kamu harcamalarını finanse etmek için kullanmaktadır. ABD, bugünkü tüketimini ödemek için borç yığınlarını ödediği için gelecekte daha düşük bir yaşam standardı ile karşılaşacaktır. Gelecekteki borçları ödeme ayarlamasının, politik ve ekonomik olarak maliyetli olacağı muhtemeldir. Dolayısıyla ABD'nin dünyanın en büyük makro ekonomik dengesizliği problemini çözmek için bütçe açıklarını kapatmaktan başka bir alternatifi yoktur.

2.3.1.7. Mohammadi ve Skaggs'ın Uygulaması

Mohammadi ve Skaggs (1996), esnek döviz kuru rejiminin geçerli olduğu 1973:1-1991:4 dönemi üçer aylık verileri ile çok değişkenli VAR yöntemini kullanarak bütçe ve ticaret açıkları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Modelde şu değişkenler kullanılmıştır: Bütçe dengesi, cari işlemler dengesi, gelir, döviz kuru ve parasal artış. Parasal artış dışındaki değişkenler reel değerlerle ifade edilmiştir.

Sonuç olarak, ticaret fazlasının oluşmasında bütçe fazlasının etkili olduğunu gösterilmiştir. Bütçe dengesinin ve ticaret fazlasının farklı ölçümleri kullanılmıştır. VAR analizinde, bütçe ve ticaret dengesi ile birlikte değişkenlerin seçimi ikiz açıklar arasındaki ilişkinin tahminini etkiler. Reel faiz oranından çok ya da reel faiz oranına ilaveten parasal artış, ticaret dengesi üzerinde bütçe dengesinin tahmin edilen etkilerini azaltır. Reel faiz oranı yerine enflasyon oranı dahil edildiğinde benzer sonuca ulaşılır. Bütün olası bileşimler, düzenlemeler, gecikme uzunluğu ve tahmin yöntemleri dikkate alındıktan sonra, ticaret dengesinde bütçe dengesindeki değişikliklerin maksimum etkisinin kısmen düşük olduğu bulunmuştur. Öyle ki bütçe dengesindeki şoklar, ticaret dengesinin davranışını belirleyen en önemli faktör değildir.

2.3.1.8. Diboğlu'nun Uygulaması

Diboğlu (1997), 1960:1-1994:4 dönemi için ABD'nin cari işlemler açığının kaynağını, VAR modeli ve birkaç değişken kullanarak analiz etmiştir. Kamu harcaması, ticaret haddi, reel faiz oranı, yurtdışı gelir, yurtiçi gelir ve verimlilik çalışmada kullanılan değişkenlerdir. Bu değişkenler, gelir-harcama modeli ve Ricardocu yaklaşım tarafından vurgulanmaktadır.

Sonuçlar makro ekonomik değişkenlerin cari işlemler dengesini makul bir şekilde açıkladığını göstermektedir ve bulgular bütçe açıklarının ve reel faiz oranlarındaki artışların ve ticaret hadlerinin cari işlemler açığı ile birlikte hareket ettiğini desteklemektedir. Çalışma sonucu Ricardocu yaklaşımından çok gelir-harcama yaklaşımını desteklemektedir.

2.3.1.9. Eroğlu'nun Uygulaması

Eroğlu (1998), bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasındaki ilişkiyi eş-bütünleşme ve Granger nedensellik testi ile hata düzeltme modeli (ECM) yöntemlerini kullanarak konsolide bütçe açığı ve cari işlemler açığına ilişkin 1984-1994 dönemine ait yıllık verilerle Türkiye için test etmiştir.

Çalışmada konsolide bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Granger Nedensellik Testinde, bütçe açığı cari işlemler açığına neden olmaktadır. Hata düzeltme modeline göre ise, bütçe açığı ve cari işlemler açığının uzun dönemdeki hareketlerinde dengeden sapma özellikle bütçe açığında görülmektedir.

2.3.1.10. Vamvoukas'ın Uygulaması

Vamvoukas (1999), küçük bir dışa açık ekonomide, Yunanistan ekonomisinde, 1948-1994 dönemine ilişkin yıllık verileri kullanarak ikiz açık hipotezini test etmiştir. Çalışmanın 1948 yılından başlamasının nedeni, bu yıldan itibaren bütçe ve ticaret açıklarında hızlı artışların olduğunu gösteren verilerin mevcudiyetidir. Modelde kullanılan değişkenler şunlardır: Reel bütçe açığı, reel ticaret açığı ve reel gelir.

Bu çalışmanın amacı, koentegrasyon analiz ve ECM'ye dayalı olarak kısa ve uzun dönemde bütçe açıkları ile dış ticaret açıkları arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. İkiz açıklar hipotezinin incelenmesi sırasında üç değişkenli nedenselliğe başvurulması nedeniyle bu çalışma diğer çalışmalardan farklıdır. Bu çalışmada iki değişkenli (bütçe ve ticaret açığı) modele gelir de eklenerek üç değişkenli bir model oluşturulmuştur.

Çalışmalarında koentegrasyon analizi kullanmalarının nedeni, ekonomik değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönem ilişkilerin testine zemin hazırlamasıdır. Üstelik hata düzeltme modeli, yapay korelasyon problemine de çözüm getirmektedir. Çalışmanın ampirik bulguları hem kısa hem de uzun dönemde bütçe açığı değişkeninin, ticaret açığı değişkeni üzerinde pozitif yönlü bir nedensellik bağının olduğunu göstermektedir. Çeşitli spesifikasyon ve tanı testleri, hata düzeltme modeli tahminleri, ampirik çerçeve ve Keynesyen düşünce mantığı ile uyumlu olan önemli ve tatmin edici sonuçlar vermektedir. Bütçe açıklarının azaltılması, ticaret açıklarının da azaltılmasına katkıda bulunacaktır.

2.3.1.11. Vyshnyak'ın Uygulaması

Vyshnyak (2000), 1995:1-1999:4 dönemi Ukrayna örneği için koentegrasyon analizi ve Granger nedensellik testi ile bütçe dengesi ve cari işlemler dengesi arasındaki ilişkiyi incelemiştir.

Çalışma sonucunda ikiz açık hipotezinin Ukrayna için desteklendiği bulgusuna ulaşılmıştır. İki açığın aktarma mekanizması döviz kurudur. İstatistiksel olarak bütçe açığı ve cari işlemler açığı koentegre edilmiştir ve Granger nedensellik testi, bütçe açığının geçmiş değerlerinin cari işlemler açığını açıklamaya katkıda bulunduğunu göstermiştir. Bu sonuç diğer gelişmekte olan ülkeler için yapılan benzer çalışmalarla karşılaştırılabilir.

Eğer ikiz açık hipotezi kabul ediliyorsa, bir ekonomi için bazı önemli sonuçları vardır. İlk olarak, cari işlemler açığında azalma, mali ayarlamaları gerektirir, özellikle bütçe açığındaki azalma cari işlemler açığını yok etmek için gerekli bir koşuldur. Diğer yandan, cari işlemler açığında bir azalma ulusal tasarruflarda bir artışı gerektirecektir, o da güçlü bir finansal sektörün gelişimini gerektirecektir.

Bu çalışmada, cari işlemler açığı ve bütçe açığı arasındaki nedensellik bağı kurulurken hükümetin yurtiçinden değil de yurtdışından borçlandığı varsayılmıştır. Dış borçlanmanın ekonomik sonuçları iç borçlanmadan farklıdır. Özellikle dış borçlanma döviz kuru riskini içerir. Eğer ulusal para değer kaybediyorsa, ulusal ekonomide borç yükü artacaktır. Diğer yandan, Ukrayna'da olduğu gibi, eğer ülkenin borç servisi problemleri artarsa, borçlu ülkenin uluslar arası pozisyonu zayıflayacaktır.

Eğer finansal sektör iyi bir şekilde çalışırsa ekonomideki finansal kaynaklar tasarruf edenlerden borç alanlara aktarılır. Böyle bir durumda hükümet yurtiçinden borçlanabilecektir. Üstelik fonları bir grup yatırımcıdan toplayıp fon ihtiyacında diğer ekonomik birimlerin kullanımına sunan firma, bankalar, fon ortaklıkları, sigorta şirketleri ve kuruluşların gelişimi özel yatırım faaliyetlerine fon sağlayacaktır. Şayet yatırım harcamaları artarsa, hükümetin bir dereceye kadar kamu harcamalarını azaltması

mümkün olacaktır. Ukrayna’da ikiz açıkların varlığı kısmen ekonominin zayıf finansal sektöründen kaynaklanmaktadır.

2.3.1.12. Zengin’in Uygulaması

Zengin (2000), 1987:1-1998:1 dönemi üçer aylık verilerini kullanarak makro ekonomik modelleme vektör otoregresif modeli uygulamıştır. Sistemde yer alan değişkenler arasındaki gerçek yapısal ilişkilerin bilinmemesinden dolayı, oluşturulan makro ekonomik modelde, VAR yöntemi kullanılmıştır. Bütçe açığı, dış ticaret açığı, döviz kuru, enflasyon, para arzı, faiz oranı ve reel ulusal gelir modelde kullanılan değişkenlerdir.

Nedensellik testi ve VAR analizi sonucunda bütçe açıklarının ticaret dengesindeki kötüleşmeye önemli ölçüde katkıda bulunduğunu ortaya konulmuştur. Elde edilen bulgular Geleneksel yaklaşımı destekler niteliktedir.

Çalışmadan elde edilen ampirik sonuçlara göre; (1) Dış ticaret açıkları ile bütçe açıkları arasında, geleneksel teorinin öngördüğü şekilde, bütçe açıklarından dış ticaret açıklarına doğru doğrudan bir nedensellik ilişkisi söz konusudur. Bu ilişki, aynı zamanda geri beslemeye de sahiptir. (2) Döviz kuru, enflasyon ve para arzı arasındaki ilişkiler bir kısır döngüyü göstermektedir. (3) Hazine faiz oranları hem bütçe hem de dış ticaret dengesini doğrudan etkileyebilmektedir. Bütçe açıkları için seçilen finansman yöntemi, faiz oranlarını ekonomi içinde en önemli belirleyici değişken konumuna getirmiştir. (4) Reel ulusal gelir ile para arzı ve enflasyon arasında hassas bir denge söz konusudur. (5) Döviz kurları ile dış ticaret dengesi arasında direkt bir bağlantı yoktur. Döviz kuru sadece bütçe dengesi vasıtasıyla ticaret dengesini etkileyebilmektedir.

Varyans ayrıştırması sonuçlarına göre, cari işlemler açığını açıklamada bütçe açığı %11’lik bir paya sahiptir. Bu sonuç ticaret dengesi üzerinde mali şokların önemli bir etkisi olduğunu ifade eden ikiz açıklar hipotezini desteklemektedir. Buna karşılık cari işlemler açığının bütçe açığını açıklamada yalnızca %2’lik bir paya sahiptir. Böylece nedenselliğin yönünün bütçe açıklarından cari işlemler açıklarına doğru olduğu

sonucuna varılmıştır.

Çalışmanın en önemli sonucu, Türk ekonomisindeki temel problemin iç dengesizliklerden kaynaklandığını ifade etmesidir. Bu nedenle ekonomik istikrar programlarında başlangıç noktası iç dengeyi sağlamak olmalıdır. İç dengede bir gelişme dış denge üzerinde pozitif bir etkiye sahip olacaktır. Bütçe açığı doğrudan cari işlemler açığını etkilerken aynı zamanda dolaylı olarak da cari işlemler açıklarının etkisi altında olduğunu ortaya koymuştur.

2.3.1.13. Kutlar ve Şimşek'in Uygulaması

Kutlar ve Şimşek (2001), Türkiye'de dış ticaret rejiminin değiştirildiği 1984 sonrası dönemde, bütçe açıkları ile dış ticaret açıkları arasındaki ilişkiyi, Geleneksel ve Ricardocu yaklaşımlar bakımından değerlendirmeye tabi tutmuştur. 1984(4)-2000(2) dönemi Türkiye ekonomisine ilişkin üçer aylık verileri kullanarak iki değişkenli-bütçe ve dış ticaret açığı- modelleri çerçevesinde bütçe açığıyla dış ticaret açıkları arasında neden ve etki ilişkisi araştırılmıştır.

Ampirik analizin sonuçları, bütçe açıkları ile dış ticaret açıkları arasında güçlü bir nedensellik ilişkisinin bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca koentegrasyon analizinde bu iki değişken arasında bir uzun dönem ilişkisinin varlığını da doğrulamıştır. Buna göre Türkiye'deki bütçe açıklarıyla dış ticaret açıkları arasındaki ilişkiyi test eden ECM yaklaşımı, kısa ve uzun dönemde Geleneksel yaklaşımı desteklemektedir.

Sonuç olarak, bütçe açıklarındaki bir birimlik değişme cari işlemler üzerinde yaklaşık bir buçuk kat bir etkiye sahiptir. Yani bütçe açığı dış ticaret açığını önemli ölçüde artırıcı bir etki taşımaktadır. Bu anlamda bütçe açığını kapatmadan dış ticaret açığını tek başına kapatmanın güç olacağı sonucu ortaya çıkmaktadır.

2.3.1.14. Akbostancı ve Tunç'un Uygulaması

Akbostancı ve Tunç (2002), bütçe ve cari işlemler açığı arasındaki ilişkiyi Geleneksel yaklaşım ve Ricardocu Denklik Hipotezi çerçevesinde 1987:01-2001:03 dönemini ECM ve koentegrasyon analizlerini kullanarak Türkiye için test etmişlerdir. Modelde kullanılan değişkenler şunlardır: GSYİH'nin bir yüzdesi olarak bütçe dengesi, GSYİH'nin bir yüzdesi olarak dış ticaret dengesi, GSYİH'nin bir yüzdesi olarak dar para arzı ve sanayi üretim endeksi.

Uzun dönemde yapılan koentegrasyon analizi bu iki açık arasında bir ilişki olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte bu analiz ilişkinin yönü hakkında bir fikir vermemektedir. Diğer bir ifadeyle “hangi açık diğerinin nedenidir?” sorusuna bu analizde yer verilmemektedir.

Kısa dönemde yapılan analiz için ECM kullanılmıştır. Kısa dönemde yapılan analiz sonucunda bütçe açığındaki kötüleşmenin cari işlem açığını da kötüleştirdiğini ortaya koymuşlardır.

2.3.1.15. Ata ve Yücel'in Uygulaması

Ata ve Yücel (2003), bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasındaki ilişkiyi 1975-2002 dönemi yıllık verileriyle Engle-Granger (E-G) iki aşamalı eş-bütünleşme yöntemi ve Granger Nedensellik testiyle Türkiye için sınıamışlardır. Bu çalışmada tek yanlı transferler ve net faiz ödemeleri ithalata dahil edilmiştir. Bu yönüyle çalışma ikiz açıkların analizi açısından diğerlerinden oldukça farklı bir bakış açısı ortaya koymuştur. Bu modelde cari işlemler açığı ve bütçe açığı verileri kullanılmıştır. Türk lirası olan veriler ABD dolarına çevrilmiştir. Kullanılan bütçe açığı ve cari işlemler açığı değişkenleri logaritmik forma dönüştürülmüştür.

Çalışmanın iki temel bulgusu vardır. Bunlardan birincisi bütçe açıkları ile cari işlem açıkları arasında eş-bütünleşmenin var olması nedeniyle uzun dönemli bir pozitif ilişki söz konusudur. İkincisi ise, Granger Nedensellik testi uygulanarak bu etkileşimin yönü,

birinci gecikme düzeyinde bütçe açıklarından cari işlemler açığına doğru iken, üçüncü gecikmede oldukça kuvvetli olmakla beraber dördüncü ve yedinci gecikme düzeyleri arasında cari işlemler açıklarından bütçe açıklarına doğru bir nedensellik bulunmuştur.

Çalışmada elde edilen her iki sonuç göstermektedir ki; ilgili dönem serileri uzun dönemde ilişkili ve aralarında bir nedensellik vardır. Böylece kullanılan veri seti kısıtı altında, Türkiye ekonomisi için nedenselliğin yönünün bütçe açıklarından cari açıklara doğru olduğunu iddia eden Geleneksel yaklaşımın varlığı kabul edilebilir. Ancak farklı gecikme düzeylerinde etkileşimin yönü cari açıklardan bütçe açığına doğru olduğu da bulunmuştur.

Bu sonuçlara göre, farklı gecikmelerde de olsa, hem bütçe açığı cari işlemler açığını etkilemekte hem de cari işlemler açığı, bütçe açığını etkilemektedir. Buradan hareketle, ikiz açıkların varlığı söz konusu olduğundan, ekonomi için şu çıkarım yapılabilir; bütçe açığı, doğrudan cari işlemler açığını etkilerken, dolaylı olarak da cari işlemler açığının etkisi altında olduğu söylenebilir.

2.3.1.16. Ghebreselassie ve Burger'in Uygulaması

Ghebreselassie ve Burger (2003), Granger nedensellik testiyle yıllık veriler kullanarak 1992-2000 döneminde Eritre için ikiz açıklar ilişkisi analiz etmiştir. Modelde kullanılan değişkenler, reel bütçe açığı ve reel dış ticaret açığıdır.

Çalışma sonucunda, bütçe açığının cari işlemler açığını açıklayabildiği ifade edilmiştir. Böylece, bütçe açığını azaltma girişiminin, ticaret dengesini iyileştirmeye yardımcı olacağı iddia edilmiştir.

Bu çalışmanın en önemli sonucu, ele alınan dönemde Eritre'de bütçe açığının cari işlemler dengesinde kötüleşmenin Granger nedeni olmasıdır. Bu makalede, cari işlemler açığının içsel olarak belirlendiği ileri sürülmektedir. Maliye politikasının dış dengenin sağlanmasında toplam talebi etkilemek için güçlü bir araç olabileceğinin altını çizilmiştir.

Ülkenin düşük vergi matrahı veri iken, vergilemedeki bir artış bütçe açığının büyümesine engel olacaktır ki burada vergi idaresinin oldukça gelişmiş olması gerekmektedir. Yani, etkili bir vergi idaresi vergi toplamak ve vergi kaçakçılığını en aza indirmek için gereklidir. Harcama yönünden, hükümet gelecekte getirisi olan verimli harcamalara odaklanmalıdır.

Finansal piyasalarda etkinlik aynı zamanda yatırım riskini azaltmak ve bu surette ülkedeki gelir seviyesini artırmak için yurtiçi fonların hareketliliğinin de sağlanmasını gerektirir. Ayrıca, tasarruflardaki bir artış, iç borçlanma vasıtasıyla bütçe açığının finansmanını güçlendirecektir fakat özel yatırım giderlerinin olmaması gerekir. Açığın dış borçlanma yoluyla finansmanı mümkün olsa bile, bu döviz kuru riski içerir ve borç servisinde artışa yol açarak ülkenin borç batağına düşmesine neden olur.

2.3.2. Ricardocu Yaklaşımı Destekleyen Çalışmalar

Bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasında bir ilişkinin var olmadığını ifade eden Ricardocu Yaklaşımı destekleyen çalışmalar; Enders ve Lee (1990), Dewald ve Ulan (1990), Bilgili ve Bilgili (1998)'nin uygulamalarından oluşmaktadır.

2.3.2.1. Enders ve Lee'nin Uygulaması

Enders ve Lee (1990), cari işlemler ve bütçe açığı arasındaki ilişkiyi, reel kamu borcu, reel faiz oranları, cari işlemler hesabı ve döviz kurları değişkenleri kullanarak ABD'nin 1974:3-1987:1 dönemi açısından ampirik olarak incelemiştir. VAR tekniği kullanılarak model tanımlanmış ve sınırlayıcı varsayımlar getirmeksizin değişkenler arasındaki ilişkiler tahmin edilmeye çalışılmıştır. Bu dönem dahilinde cari işlemler üzerinde reel kamu borçlanmasının etkileri nedeniyle Ricardocu Denklik Hipoteziyle uyuşmayan sonuçlar elde edilmiştir. Bununla birlikte değişkenler arasında doğrudan bir ilişki kurulamaması nedeniyle, Ricardocu Denklik Hipotezi reddedilmemiştir.

2.3.2.2. Dewald ve Ulan'ın Uygulaması

Dewald ve Ulan (1990), iki açık arasında bir ilişki olup olmadığını ABD için 1954-1987 yıllık verileriyle regresyon analizi yaparak test etmişlerdir. Reel bütçe açığı ve reel cari işlemler açığı kullanılan değişkenlerdir.

Uygulama sonuçlarında, ABD'deki ikiz açıklar ilişkisinin reel olup olmadığını değerlendirmek için hem enflasyon hem de piyasa değerleri cinsinden ifade edilen ayarlamaların yapılması durumunda cari işlemler ve bütçe dengesi arasında hiçbir sistematik bağlantının olmadığını ifade etmişlerdir. Enflasyon ve piyasa değeri değişikliklerinin her ikisinin birden hesaba katıldığı ve bu yönden ayarlamaların yapıldığı verilerin kullanıldığı durumda, 1954-1987 yılları arasında cari işlemler dengesi ile mali dengeler arasında önemli bir bağlantının olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Çalışmanın yapıldığı dönemde çok fazla dikkat çeken ABD nominal bütçesi ve cari hesap açığı arasındaki belirgin ilişkinin bir kısmı, sadece para yanılığının sonucudur.

Nominal değerler, ABD'deki enflasyonun, ne bütçe dengelerine ne de cari işlemler dengesine olan etkisini açıklamaktadır. Diğer bir kısım ise, hesaplama yanılığının sonucudur. Bütçe ve cari işlemler dengelerinin resmi ölçümleri, ABD federal borçlarının değişen piyasa değerlerini veya ABD'nin cari işlemler dengesi kalemlerini açıklamamaktadır.

Burada elde edilen bulgular hiçbir şekilde bütçe ve cari hesap açıklarının önemsiz olduğunu veya açıklanamayacağını göstermemektedir. Daha ziyade, bu çalışmadaki bulgular bir cari işlemler açığı ile bir bütçe açığının birlikte meydana gelmesini, ilgili ölçümlerin enflasyona göre düzeltilmiş piyasa değerlerine göre betimlenemeyeceğini göstermektedir.

2.3.2.3. Bilgili ve Bilgili'nin Uygulaması

Bilgili ve Bilgili (1998), geleneksel teoriyi incelemek ve geleneksel teorinin iddialarının test etmek amacıyla Türkiye, Singapur ve ABD için 1975-1993 dönemini kapsayan veri kullanarak regresyon analizi yapmışlardır.

Bütçe açıkları dışında, faiz oranları, döviz kuru, gayri safi milli hasıla ve para arzı da birer açıklayıcı değişken olarak regresyon analizlerine dahil edilmiştir. Her üç ülke için de yapılan analizlerde bütçe dengesinin cari işlemler dengesi üzerinde bir etkiye sahip olmadığı görülmüştür. Çalışmanın bu sonucu Ricardocu görüşü desteklemektedir.

Geleneksel teorinin desteklenmemesinin nedeni ulusal gelir denkleğinden kaynaklanabilir. Ulusal gelir denkleği dış ticaret açığının ulusal tasarruf ve yatırım arasındaki farka eşit olduğunu söylemektedir. Bu iddia sadece bir denklik olup bir ekonomik teori ya da ampirik gözlemler tarafından iddia edilmemektedir. Bu denklik ekonominin dinamiği hakkında pek fazla bir şey söylememektedir. Diğer taraftan istatistiksel olarak geleneksel teorinin desteklenmemesi Ricardocu görüşün pratikte geçerli olduğu sonucunu verebilir. Ancak mükemmel kredi piyasaları ve mevcut tüm bilgilerin bireyler tarafından değerlendirilmesi gibi varsayımların özellikle az gelişmiş ülkelerde geçerli olmayacağı ifade edilmektedir.

2.3.3. Diğer Çalışmalar

Diğer çalışmaları, hem Geleneksel hem de Ricardocu Yaklaşımları reddetmemekle birlikte ilişkinin yönünün cari işlemler açıklarından bütçe açıklarına doğru olduğunu ifade eden çalışmalar, bu iki açığın karşılıklı olarak bir etkileşim halinde olduğunu ifade eden çalışmalar, bu iki açık arasında doğrudan bir ilişkinin olmadığını ifade eden çalışmalar ve birden fazla ülke ile yapılan analizde ülkeler için farklı sonuçların ortaya çıktığını ifade eden çalışmalar oluşturmaktadır. Diğer çalışmalar; Darrat (1988), Kearney ve Monadjemi (1990), Abell (1990), Yılmaz (1993), Anoruo ve Ramchander (1998), Islam (1998), Khalid ve Guan (1999), Alkswani (2000), Kulkarni ve Erickson (2001) ve Kim ve Roubini (2003)'nin uygulamalarından oluşmaktadır.

2.3.3.1. Darrat'ın Uygulaması

Darrat (1988), ABD'deki federal bütçe açıklarının, ticaret açıklarındaki kötüleşmenin temel bir nedeni olduğu şeklindeki geleneksel tartışmayı ampirik açıdan ele almıştır.

Darrat (1988), bütçe ve ticaret açıkları arasındaki yüksek korelasyonu açıklayan ikiz açıklar hipotezinin, bu iki açık arasındaki karşılıklı ilişkileri açıklamakta yetersiz olduğunu ifade etmiştir. Bütçe ve ticaret açıkları ilişkisi dört alternatif hipotezden biri ile ifade edilir. Bu hipotezler,

- i. Bütçe açıkları ticaret açıklarına neden olur.
- ii. Ticaret açıkları bütçe açıklarına neden olur.
- iii. İki değişken nedensel olarak bağımsızdır.
- iv. İki değişken arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi vardır.

Yukarıdaki dört hipotez de daha önceden belli olan teorik yapı ile eşit olarak uyumlu olmalarına rağmen sadece ilk hipotez geleneksel teori ile uyumludur.

İkinci hipotez, bütçe açığı dışındaki faktörlerin neden olduğu net ihracattaki azalma, federal hükümetin değişik harcama programlarını genişletmesi için baskıları arttırdığını iddia eder. Örneğin son yıllardaki büyük ticaret açıkları, işsizlik ve dış piyasa payında kayıplara yol açtığından yerli imalat sanayine zarar vermiştir. Tarım sektörü zayıf ticaret performansından dolayı, ciddi finansal krizler ile karşı karşıya kalmıştır. Ticaret açıklarının kötü ekonomik ve finansal sonuçları, ABD'deki işçi sendikaları, iş adamları ve hükümet tarafından endişe verici bir durum olarak değerlendirilir. Bu yüzden hükümet harcama programları, tarım sektörüne ve bazı imalat sanayilerine katkı sağlamak amacıyla bilinçli olarak genişletilebilir. Hükümet harcamasının yükselmesi ihracat sektöründeki ekonomik faaliyetlerin azlığı ve maliye politikasının otomatik istikrarı yüzünden aynı zamanda hükümet gelirlerini düşürür.

Üçüncü alternatif hipotez, bütçe ve ticaret açıklarının diğer faktörler tarafından etkilenmesi ve sonuç olarak iki açık arasındaki belli bağın bulunmaması ihtimalinin oldukça yüksek olduğunu tartışır.

Dördüncü hipotez, birinci ve ikinci hipotezin bir kombinasyonudur. Bu hipoteze göre nedensellik ilişkisinin hem bütçe açıklarından ticaret açıklarına hem de ticaret açıklarından bütçe açıklarına doğru olduğu şeklinde, eş-anlı bir ilişkiyi ifade etmektedir.

Darrat çalışmasında 1960:1–1984:4 dönemini üçer aylık veriler kullanarak ve bu verileri Akaike'nin son hata tahmin kriteri (FPE-final prediction error) ile birleştiren çok değişkenli Granger Nedensellik testini uygulamıştır. Ticaret ve bütçe açığı denklemleri sırası ile elde edilmiş ve sıradan en küçük kareler yöntemi kullanılarak tahmin edilmiştir. Modelde kullanılan değişkenler şunlardır: Reel GSMH'nin Yüzdesi Olarak Reel Ticaret Açıkları (TRD), Ticaret Ağırlıklı Dolar Döviz Kuru (EX), Reel GSMH'nin Yüzdesi Olarak Reel Federal Bütçe Açığı (FRD), Rezerv İhtiyacındaki Değişmeye Göre Ayarlanan Aylık Parasal Taban Ortalamaları (B), Üç Aylık Hazine Bonosu Faiz Oranları (SR), GSMH Deflatörü (P), Ticaret Ağırlıklı Dış Reel Gelir Endeksi (FRGNP), Reel GSMH (RGNP), Uzun Dönem Devlet Tahvili Faiz Oranları (LR), Endüstriyel Saat Ücretleri (WR).

Ampirik sonuçlar, artan bütçe açıklarının ABD ticaret açığındaki son zamanlardaki kötüleşmenin nedeni olduğu biçimindeki geleneksel görüşü kısmen desteklemektedir. Darrat, bütçe açıklarından ticaret açığına doğru bir nedensellik kanıtı bulduğu gibi; ticaret açıklarından bütçe açıklarına doğru da bir nedensellik kanıtı da bulmuştur. Böyle çift yönlü nedensellik ilişkisi dördüncü alternatif hipotez ile uyumludur ve iki kilit değişkenin eş-anlı bir ilişkisini ifade etmektedir. Granger nedensellik testleri, diğer birkaç makro değişkenin, hem bütçe hem de ticaret açıklarındaki değişimlere anlamlı bir şekilde neden olduğunu göstermiştir. Dolar döviz kuru, faiz oranları ve bütçe açıklarıyla birlikte parasal tabandaki değişimler, ticaret açığında değişimlere neden olan değişkenler olarak görülmektedir. Yani bütçe açıklarının tek başına ticaret açıklarını açıklamakta yetersiz kaldığı; parasal taban, faiz oranları ve döviz kuru gibi değişkenlerin bütçe açığı ile birlikte görülmesi durumunda ticaret açıkları söz konusu olmaktadır.

2.3.3.2. Kearney ve Monadjemi'nin Uygulaması

Kearney ve Monadjemi (1990), VAR modeli kullanarak üçer aylık verilerle 1972:1-1987:4 döneminde ABD, Avustralya, İngiltere, Kanada, Fransa, Almanya, İrlanda ve İtalya olmak üzere sekiz ülke için ikiz açıklar ilişkisini analiz etmiştir. Modelde kullanılan değişkenler kamu harcaması, vergi geliri, para arzı, reel efektif döviz kuru endeksi ve cari hesap dengesidir. Tahmin, döviz kuru ve cari hesap dengesi gibi makro ekonomik değişkenlerden, bütçe açığına doğru önemli bir geri beslemeyi göstermektedir.

Yazarlar vergileri artırmak, para arzını artırmak ve borçlanmaya girişmek suretiyle hükümet harcamalarında bir artış olduğunda bunların cari işlemler dengesini gösteren etki-tepki fonksiyonları üzerinde çalışmışlardır. Avustralya ve Fransa dışında cari işlemler dengesinin başlangıçta kötüleşmesine hükümet harcamalarındaki artışın neden olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Genel olarak maliye politikası açısından cari işlemler hesabının yeniliklere karşı tepkisi, devletin uzun dönem dengesindeki finansman kararlarından bağımsızdır. Fakat bütün ülkeler için geçerli olmasa da borçlanma-vergileme değiş tokuşu, cari işlemler dengesinin kamu harcamalarındaki yeniliklere kısa dönemde tepkisi için önemli bir uygulamaya sahiptir. Özellikle borçlanma-vergileme değiş tokuşu Avustralya'nın cari hesabını kötüleştirirken, Almanya'nınkini iyileştirir. Yazar, böyle bir olayı bu ülkelerdeki farklı dış varlıklar tarafından açıklamıştır.

2.3.3.3. Abell'in Uygulaması

Abell (1990), 1980'ler boyunca iç bütçe açıkları ve dış ticaret açıklarını ilişkilendiren makro bağlantılar kümesi 1979-1985 yıllarına ilişkin aylık veriler kullanarak ampirik biçimde incelemeyi amaçlamış ve çoklu zaman serileri analizi uygulamıştır.

Modelde kullanılan değişkenler şunlardır: Bu modelde mevsimsel dalgalanmalardan arındırılmış M1 para arzı, federal bütçe açıkları, Moody'nin AAA sıralı tahvillerden elde edilen getiri, Dallas Federal Reserve'in reel anlamda 101 ülkeyi kapsayan ticaret ağırlıklı olarak hesaplanan dolar kuru, dış ticaret bilançosu, kullanılabilir reel kişisel

gelir ve tüketici fiyat endeksi verileri kullanılmıştır. Bu değişkenler kullanılarak yedi denklemlilik bir matris oluşturulmuştur. Gecikmesi alınmış yedi değişken grubu içeren bir VAR modeli kurularak, bağlantılar içindeki değişkenlerin nedensellik sıralaması test edilmiştir. Nedensellik testi ve etki-tepki fonksiyonları ile ikiz açıkların döviz kuru ve faiz oranlarının aktarma mekanizmaları ile bağlandıkları şekilde deliller elde edilmiştir.

Abell çalışmasında, bütçe açığının dış ticaret açığı üzerinde doğrudan bir etkisinin olmadığı; tersine dış ticaret açıklarının bütçe açıkları üzerinde doğrudan etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca federal bütçe açıkları faiz oranları üzerinde; faiz oranlarının ise, döviz kuru üzerinde güçlü bir etkisi olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Aynı şekilde döviz kuru dış ticaret bilançosu üzerinde etkili olduğu gibi dış ticaret bilançosu da döviz kuru üzerinde etkili olduğu sonucuna da ulaşılmıştır.

2.3.3.4. Yılmaz'ın Uygulaması

Yılmaz (1993), Türkiye ekonomisinde reel faiz oranları ve reel efektif döviz kurları yoluyla merkezi hükümet bütçe açıkları ile dış ticaret açıklarının birbirleri üzerindeki etkileri anlamına gelen ikiz açıklar hipotezinin varlığı araştırmıştır. Bunun için 1987-1992 dönemi aylık verilerle tek taraflı Granger nedensellik ve çok yönlü OLS regresyon analizi uygulamıştır.

Sonuç olarak, bütçe açıklarının cari işlem açıkları üzerine direkt etkisinin olmadığını, ancak reel faiz oranları ve reel döviz kurları üzerinden bir mekanizma yoluyla etkili olduğunu ortaya koymuştur. Bununla birlikte cari işlem açıklarının bütçe açıklarını doğrudan etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

2.3.3.5. Anoruo ve Ramchander'in Uygulaması

Anoruo ve Ramchander (1998), 1975-1996 yıllık verileriyle cari işlemler ve bütçe açığı arasındaki ilişkiyi geliştirmekte olan ve sanayileşen Hindistan, Kore, Endonezya, Malezya ve Filipinler gibi Asya ülkeleri için test etmişlerdir. Çalışma sonrasında ABD ve diğer

gelişmiş ülkelerde elde edilen bulguların tersine iki açık arasındaki ilişkinin cari işlemler açığından bütçe açığına doğru tek yönlü bir nedensellik içerdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmacılar, hükümetin, bir ticaret dengesizliğinin yol açtığı finansal ve ekonomik kötüleşmeyi azaltmak için kamu harcamalarını artırma girişiminde bulunduğu bulgusuna ulaşmıştır. Örneğin, büyük çaplı ticaret açıklarının olması işsizliğe ve dış piyasa payında kayba neden olduğundan yerli imalat sanayine zarar verir. Bu yüzden hükümet bu endüstrilere yardım etmek amacıyla harcamalarını bilinçli bir şekilde artırmayı tercih edebilir. Bu senaryo altında hem hükümet harcamalarının yükselmesi hem de ihracat sektöründe ticaret hacmindeki azalma hükümet gelirlerinin azalmasına neden olacaktır. Buna ilaveten çalışma bulguları gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında var olan yapısal farklılıkları gözler önüne sermektedir.

2.3.3.6. İslam'ın Uygulaması

İslam (1998), ikiz açıkları Brezilya açısından ele almış ve 1973:1-1991:1 dönemi verilerini kullanmıştır. Burada ikiz açıklar arasındaki nedenselliğin yönünün araştırılması için Granger nedensellik testine başvurulmuştur. Çalışma sonucunda ticaret ve bütçe açıkları arasında iki yönlü nedenselliğin bulunduğu ortaya konulmuştur.

2.3.3.7. Khalid ve Guan'ın Uygulaması

Khalid ve Guan (1999), cari işlemler açığı ile bütçe açığı arasında bir ilişkinin var olup olmadığını koentegrasyon tekniği ve Granger nedensellik testi ile analiz etmişlerdir. Çalışmada kullanılan veriler gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için farklı zamanları kapsamaktadır. Gelişmiş ülkeler için 1950-1994 ve gelişmekte olan ülkeler için 1955-1993 dönemine aittir. Uygulama yapılan on ülkeden beşi gelişmiş ülkelere (ABD, Fransa, İngiltere, Kanada ve Avustralya), diğer beşi ise gelişmekte olan ülkelere (Hindistan, Endonezya, Pakistan, Mısır ve Meksika) seçilmiştir. Cari işlemler açığı, bütçe açığı, döviz kuru ve nominal GSMH çalışmada kullanılan değişkenlerdir.

Koentegrasyon tekniği gelişmiş ũlkeler için iki açık arasında uzun dönemde bir ilişkinin olmadığını ifade ederken gelişmekte olan ũlkelerde kullanılan veriler için böyle bir ilişki reddedilememektedir. Geliřmekte olan ũlkeler için böyle bir ilişkinin mevcudiyeti, ulusal sermaye piyasasının derin olmaması nedeniyle bŸyŸk bŸte açıklarının bŸyŸk dış finansman yoluyla karşılanması ile açıklanabilir. Ūstelik gelişmekte olan ũlke, ekonomik bŸyŸmesinin bŸyŸk lŸde dış sermaye girişine ve borçlanmaya bağlı olduğu borçlu bir ũlke olabilir. Buna ilaveten, etkisiz vergi sistemi ve bŸyŸk kamu harcaması, bŸte açığı ve cari işlemler açığı arasında nedensel bir ilişkiye neden olabilecektir.

Sonuçlar, gelişmiş ũlkelerde bŸte açığındaki artışın ABD, Fransa ve Kanada'nın cari işlemler açığında bir patlamaya neden olduğunu gösterir. İngiltere ve Avustralya için cari işlemler açığı ve bŸte açığı birbirinden bağımsız olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kanada'da da iki ynlŸ nedenselliği destekleyen zayıf bulgulara ulaşılmıştır. Gelişmekte olan ũlkeler çok farklı sonuçlara sahiptir. Hindistan için tahminlerde, ancak %10 anlam seviyesinde iki ynlŸ nedenselliği gösteren zayıf bulgulara ulaşılmıştır. Endonezya ve Pakistan için sonuçlar nedenselliğin ynŸnŸn cari işlemler açığından bŸte açığına doğru olduğunu göstermiştir. Mısır ve Meksika'da ise yŸksek bŸte açıkları cari işlemler açığının kaynağıdır.

2.3.3.8. Alkswani'nin Uygulaması

Alkswani (2000), ihracatın, hŸkŸmet gelirinin ve ulusal gelirin; petrol gelirleriyle yakından ilişkili olduğu petrol sahibi ũlke (petrolium) ekonomilerinde bŸte ve ticaret açıkları arasındaki ilişkiyi ampirik olarak incelemiştir. 1970-1999 dönemini yıllık verileri kullanarak ECM, Johansen Koentegrasyon analizi ve Granger ift ynlŸ nedenselliği yöntemleriyle kısa ve uzun dönemde analiz etmiştir. Modelde kullanılan değişkenler şunlardır: Mal ve hizmet ihracatı (X) ve ithalatı (M) arasındaki fark olarak tanımlanan ticaret açığı, HŸkŸmet harcaması (G) ve hŸkŸmet geliri (T) arasındaki fark olarak tanımlanan bŸte açığı ve zamandır. Modelin istatistiksel analizinde T, G, X, M'nin logaritmaları alınmıştır.

Çalışma sonucuna göre ne Ricardocu denklik hipotezi ne de Geleneksel yaklaşım geçerlidir. Bununla birlikte Alkswani çalışmasında hem Geleneksel hem de Ricardocu görüşü reddetmemiştir. Diğer çalışmalardan farklı bir sonuca ulaşılmmasının nedeni ise, seçtikleri ülke gruplarının ekonomik karakterlerinin diğerlerinden farklı olmasıdır. Kamu bütçesi ve cari işlemler, petrol ihracatı sonucunda elde edilen gelirlerle yakından ilişkili olduğundan iki açık pozitif olarak ilişkilidir yani birindeki artış diğerini etkiler, fakat nedenselliğin yönü bütçe açıklarından ticaret açıklarına doğru değil ticaret açıklarından bütçe açıklarına doğrudur. Eğer hükümet ticaret ve bütçe açıklarını azaltmayı istiyorsa, işe ilk önce ticaret açıklarını azaltarak başlamalıdır. Ticaret açıkları petrol fiyatlarına bağlı olduğundan, hükümet ulusal gelir kaynaklarını çeşitlendirmek zorundadır. Petrol gelirlerinin, yurtiçi gelirdeki payı daha az önemli olduğu zaman, yapısal ekonomik değişim iki açık arasındaki nedenselliğin yönünü tersine çevirebilir ve Geleneksel yaklaşım geçerli olabilir.

2.3.3.9. Kulkarni ve Erickson'un Uygulaması

Kulkarni ve Erickson (2001), 1969-1997 dönemini bütçe açığı ve cari işlemler açığı yıllık verilerini kullanarak yıllık verilerini kullanarak Pakistan, Hindistan ve Meksika için Granger nedensellik testi ile ikiz açık hipotezini test etmişlerdir. Çalışma sonucunda üç ülke için de farklı bulgulara ulaşılmıştır. Meksika'da söz konusu dönemde nedensellik ilişkisinin hem bütçe açıklarından ticaret açıklarına hem de ticaret açıklarından bütçe açıklarına doğru olduğu şeklinde, eş-anlı bir ilişkiye ulaşılmıştır. Hindistan'da bütçe açıklarının ticaret açıklarına neden olduğunu ifade eden geleneksel teoriyi destekler kanıtlar bulunmuştur. Pakistan'da ise bütçe ve ticaret açığı arasındaki bir ilişkinin mevcudiyetine dair kanıtlar bulunmuş fakat nedensellik ters yönde işlemektedir. Pakistan'da araştırma yapılan dönemde ticaret açıkları bütçe açıklarını yaratmaktadır.

2.3.3.10. Kim ve Roubini'nin Uygulaması

Kim ve Roubini (2003), esnek döviz kuru rejiminde, 1973:01-2002:04 üçer aylık verileri kullanarak cari hesapta ve reel döviz kurunda bütçe açığının etkilerini VAR

modeline dayanarak açıklamışlardır. Modelde kullanılan değişkenler şunlardır: Cari işlemler açığı, bütçe açığı, reel döviz kuru.

Ampirik sonuçlar çoğu teorik modelin tersini tahmin etmesine rağmen, bütçe açığı şoklarının kısa dönemde reel döviz kurunda değer kaybına neden olduğunu ve cari hesabı iyileştirdiğini öne sürmüştür. Bu sonuçlar, kamu açığının alternatif ölçümleri, alternatif tanımlayıcı varsayımları, kamu harcamaları ya da kamu net vergileri gibi devlet bütçesinin çeşitli bileşenleri gibi yönleri ile tutarlıdır.

Ayrıntılı ampirik analizler cari işlemler hesabındaki iyileşmenin sebebi kısmi bir Ricordocu özel tasarruf davranışı (yani özel tasarruf artışları) ile reel döviz kurunun değer kaybı nominal döviz kuru değer kaybı sonucunda oluştuğunda yatırımlardaki meydana gelecek bir azalma (-ki bunun reel faiz oranlarındaki artış sebebiyle oluşması muhtemeldir) nedeniyledir. Gerçekten bazı analitik modellerde , bütçe açığı şokları, cari işlemler açığının iyileşmesine (özellikle net vergi şokları olduğu zaman) yol açabilir, fakat mevcut teoriler, bu çalışmadaki bulgularla tamamen örtüşmemektedir. Sonuçlar aynı zamanda “ikiz açıklardan” ziyade “ikiz fark”ın veriler içerisinde en düzgün model olduğunu gösterir.

Mali dengenin ve cari hesabın farklı yöndeki hareketleri, üretim ve/veya verimlilik şoklarına devrevi şoklar olduğunda meydana gelebilmektedir. Bütçe ve cari hesap dengesinin çoğu ortak hareketi, üretim ve/veya üretkenlik şokları tarafından yönlendirilmektedir. Fakat, ikiz fark, mali şoklar dışsal olarak düşünülse bile meydana gelmektedir. Üretim şoklarıyla karşılaştırıldığında, dışsal mali şokların cari hesaba katkısı küçük olsa da, sonuçlar, maliye politikasının cari hesabı nasıl etkilediğinin analitik olarak yeniden düşünülmesinin iyi olacağını önermektedir.

Bütçe ve cari işlemler açığı arasında bir ilişkinin olup olmadığı ile ilgili olarak ampirik çalışmaların çoğunluğu ABD ekonomisine yönelik olduğundan gelişmekte olan ekonomilerin verilerini analiz eden daha çok ampirik çalışma yapılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Çünkü bir teorinin geçerliliği veya kabul edilebilirliği; o teorinin farklı boyut ve yapılarıdaki ekonomilerde ampirik olarak test edilmesiyle anlamlılık kazanmaktadır (Kutlar ve Şimşek 2001, 1).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1980 SONRASI TÜRKİYE EKONOMİSİNDE CARİ İŞLEMLER VE BÜTÇE AÇIĞININ GELİŞİMİ

Bu bölümde 1980 sonrası dönemde Türkiye’de cari işlemler açıklarının ve bütçe açıklarının gelişiminden bahsedilecek ve son olarak bu iki açığın birlikte seyri ele alınacaktır.

3.1. 1980 SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE’DE CARİ İŞLEMLER AÇIĞININ GELİŞİMİ

Dış dengeyi daha kapsamlı ölçen gösterge, ülkenin cari işlemler dengesidir. Cari işlemler dengesi geniş anlamda döviz gelir ve giderlerini içermektedir. Cari işlemler dengesindeki gelişmeler ile dış ticaret dengesindeki gelişmeler birbirine paralel olmakla beraber cari işlemler açığı dış ticaret açığının altında bir seviyede kalmaktadır. Bu durum dış ticaret açığı dışındaki diğer kalemlerin önemli oranda fazla vermesinden kaynaklanmaktadır. Aşağıdaki tabloda Türkiye’nin cari işlemler dengesi ana kalemlerindeki değişimler yıllar itibarıyla gösterilmiştir.

Tablo 3.1: Cari İşlemler Dengesi Ana Kalemlerindeki Gelişmeler (1980- 2003, Milyon Dolar)

Yıllar	Cari İşlemler Dengesi	İthalat	İhracat	İhracat/İthalat (%)	Dış Ticaret Dengesi
1980	-3.408	7.513	2.910	36,8	-4.603
1981	-1.936	8.567	4.703	52,6	-3.864
1982	-952	8.895	5.890	65,7	-3.005
1983	-1.923	8.518	5.905	62,0	-2.613
1984	-1.439	10.138	7.134	66,3	-3,004
1985	-1.013	11.000	7.959	70,2	-3,041
1986	-1.465	10.559	7.457	67,1	-3.102
1987	-806	13.463	10.190	72,0	-3.273
1988	1.596	13.545	11.662	81,4	-1.883
1989	938	15.923	11.625	73,6	-4.298
1990	-2.625	22.535	12.959	58,1	-9.576
1991	250	21.047	13.594	64,6	-7.453
1992	-974	22.871	14.715	64,3	-8.156
1993	-6.433	29.428	15.345	52,1	-14.083
1994	2.631	22.270	18.106	77,8	-4.164
1995	-2.339	35.709	21.637	60,6	-14.072
1996	-2.437	43.627	32.067	53,2	-11.560
1997	-2.638	48.553	23.225	54,1	-25.328
1998	1.984	45.921	26.974	58,7	-18.947
1999	-1.344	40.671	26.587	65,4	-14.084
2000	-9.819	54.503	27.775	51,0	-26.728
2001	3.390	41.399	34.373	75,7	-7.026
2002	-1.522	51.554	31.334	69,9	-20.220
2003	-8.037	65.216	51.206	78,5	-14.010

Kaynak: <http://www.dpt.gov.tr> ve TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi.

Türkiye’de cari işlemler dengesini çok büyük ölçüde mal ve hizmet dengesi belirlemektedir. Dış ticaretteki bozulma ise, ihracattaki artışa karşılık, ithalat oranının sürekli yükselmesinden kaynaklanmaktadır.

Aşağıda 1980 sonrası dönemde Türkiye’de cari işlemler açıklarının gelişimi üç farklı dönem itibariyle ele alınmıştır.

3.1.1. 1980’li Yıllarda Cari İşlemler Açığının Gelişimi

Türkiye 1970’lerin sonunda içine düştüğü ekonomik buhrandan kurtulmak amacıyla 24 Ocak 1980’de uygulamaya koyduğu istikrar programı ile dışa açık bir ekonomi için gerekli yapısal dönüşümleri tamamlama çabasına girmiştir. 1980 istikrar programı, ihracatın geliştirilmesi, fiyatların piyasa koşullarında belirlenmesi ve özelleştirme temeline dayalı yapısal dönüşüm ve enflasyonla mücadele programı olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda 1980 sonrasında piyasa ekonomisine geçmeye karar verilmiş ve buna paralel olarak da temel ekonomik stratejilerde önemli değişiklikler yapılmıştır. İlk olarak istikrar önlemleri çerçevesinde 1980 yılında ihracatı artırmak için öncelikle devalüasyon uygulamasına başvurulmuştur. Bir diğer uygulama ise ihracatın özendirilmesi için parasal desteklerin verilmesi ve ihracat fiyatlarının düşürülmesi için iş gücü ücretlerinin azaltılmasıdır.

1980’li yılların ilk yarısında özellikle ihracata yönelik teşviklerin ve 1980’deki devalüasyonun da etkisiyle ihracatta önemli artışlar olmuştur. 1983-1986 yılları arasında ihracata verilen teşviklerin hızla artırılmasıyla ihracat artışı ivme kazanmıştır. Çakman ve Çakmak (2003), Türkiye’de 1980’li yıllarda uygulamaya konulan ihracata dayalı büyüme stratejisinin uygulanmasında bir takım yanlışlıkların mevcut olduğunu ifade etmişlerdir. Bu politika uygulanırken kamu/özel işbirliği vasıtasıyla ve orta ve uzun vadeyi kapsayan bir plan çerçevesinde, bazı sektörler global pazarlarda rekabet için seçilir ve özellikle desteklenir. Türkiye’de ise gerek 1980’lerde gerekse 1990’larda stratejik bazı endüstri sektörleri seçilerek teşvik edilmemiştir. Aksine hem tarıma, hem çeşitli hizmet sektörlerine hem de endüstride düzinelerce sektörün hepsine birden teşvik verilmiştir.

İç ve dış tasarruf açığı hızla büyüyen ekonominin dış kaynak ve fonlara yönelebilmesi bu açıkların kapatılabilmesi ve 1988- 1989 yılında durgunluğa giren ekonominin 1983 yılından sonra yakaladığı büyüme dinamizmini devam ettirebilmesi için gerekli politika arayışları sonucunda 1989 yılında yapısal uyum politikalarında bir değişikliğe gidilerek dış finansal serbestlik kararı alınmıştır.

Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi sonrasında ekonomide sürdürülebilir ve nispeten daha istikrarlı bir büyüme süreci sağlanabilmesi için birtakım ön koşulların sağlanması gerekmektedir (Çakman; Çakmak 2003, 31). Bu koşullar:

- İç ve dış tasarruf açığının kapatılmasını sağlayacak yapısal reformların gerçekleştirilmesi,
- Bankacılık sisteminin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması ve etkin bir şekilde denetlenmesi,
- Bütçe dengesinin sağlanması,
- Dolayısıyla yüksek ve kronik olan enflasyonun ve yüksek risk primleri ve faiz oranlarının aşağıya çekilmesi,
- Böylece kamunun artan borç-servis oranından kaynaklanan yükün hafifletilmesi,
- Borcun piyasalarda dışlama etkisi yaratmayarak finanse edileceği bir ortamın yaratılmasıdır.

Bu şartlar yerine getirilmeden uygulamaya konulan finansal serbesleştirme politikaları, yurtiçi faiz haddinin yükselmesinde ve ekonomideki sermayenin reel üretici alanlardan finansal/spekülatif alanlara kaymasında önemli bir rol oynamaktadır. Nitekim bu uygulama sonrasında Türkiye'ye aşırı bir sermaye girişi yaşanmıştır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde sıcak para olarak adlandırılabilir kısa dönemli sermaye girişleri ile bir yandan döviz bulunabilirliği kısıt olmaktan çıkmakta, diğer yandan ise yerli paranın değerlenmesi nedeniyle ihraç mallarının fiyatı uluslar arası fiyatlara göre yükselmekte, ithal malları ise ucuzlamaktadır.

Yerli paranın değerlenmesinin dış ticaret üzerindeki etkileri çok önemlidir. Özellikle ihracatçı sektörlerin rekabet gücü ve dış ticaret dengesi üzerinde önemli olumsuz etkileri olmakta, ithalat hacmi ve ekonominin dış alıma bağımlılığı artmaktadır. Türkiye uluslar arası rekabet gücünü teknolojik gelişme, verimlilik gibi yapısal faktörlere

oturtamamıştır. Bunun yanı sıra, fiyata dayalı bir rekabet gücü hala çok etkili olduğundan yerli paranın değerlenmeye başlaması uluslar arası rekabet gücünü olumsuz etkilemektedir (Kepenek 2001, 216).

1980–1989 döneminde ihracat ve ithalat değerlerinde oldukça hızlı gelişmeler olmuştur. İhracat 1980 yılında 2,9 milyar dolar iken 1989’da 11,6 milyar dolara yükselmiştir. Özellikle dönemin ilk yıllarında ihracattaki gelişme ithalattaki gelişmeden daha hızlı olmuştur. İhracatın ithalatı karşılama oranı %37’den %81’e ulaşmıştır

1980 yılında 3.4 milyar dolar cari işlemler açığı vardır. 1988 ve 1989 yıllarında hizmet hesabı fazlası ile net karşılıksız transferler, dış ticaret bilançosu açığından daha büyük olduğundan cari işlemler bilançosu fazla vermiştir.

3.1.2. 1990’lı Yıllarda Cari İşlemler Açığının Gelişimi

1990’lı yıllarda sermaye hesabına ilişkin beklenti, yabancı sermaye girişinde önemli miktarlarda artışlar olacağına, bu açıkların süreklilik göstereceğine ve ekonominin daha evvel yakalamamış olduğu yüksek büyüme hızının bu yolla sürdürülebileceği şeklindedir. Ancak 1990 yılında yabancı sermaye girişinde önemli artışlar yaşanmışsa da bu hem süreklilik göstermemiş hem de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında önemli ve kalıcı bir artış gerçekleşmemiştir. Kısa vadeli ve yoğun spekülasyon sermaye girişi geliştirmekte olan ülkelerde yurtiçi harcamaları artırarak iç talebi şişirmektedir. Artan iç talebin yatırımlar üzerinde olumlu bir etki yaratabilmesi ise, yerli paranın değerlenmesi sonucu artan tüketim malı ithalatı ile ortadan kalkmaktadır (Kepenek 2001, 217).

Ülkeye giren yabancı sermayenin ithalat hacmini artırması ve yerli paranın değerlenmesinin bir ölçüde önlenmesi için merkez bankası döviz rezervi biriktirmeye başlamıştır. 1990 yılından itibaren Türkiye’de uluslar arası rezervler hızla artmıştır. Türkiye kriz yılları dışında 1990’larda cari açıklardan daha yüksek tutarda yabancı sermaye çekebilmiştir. Dolayısıyla merkez bankası on yılı aşkın süredir hemen hemen her yıl döviz rezervi pozisyonunu güçlendirebilmiştir.

Sermaye girişi olduğu müddetçe, Türkiye ithalatını yapabilmekte, dış açığı finanse edebilmektedir. Tüketim ve yatırım malı ithalatını normal olarak yapabilen bir ekonomi, büyüyen bir ekonomidir. Dış açığı finanse edecek sermaye girişi sağlanamaz ise, ithalat ve ekonomi hızlı bir daralma sürecine girer. Daralmanın hızı ve boyutuna göre, bu kriz olarak da ortaya çıkabilir. Normal koşullarda, cari işlemler açığı olan bir ülkenin sermaye hareketlerinde fazla olur. Döviz açığı dışarıdan gelen sermaye ile finanse edilir.

1990 yılı sonunda dışa açık büyüme modelinin altüst olmasına neden olan ithalatta ve dolayısıyla dış ticaret açığındaki büyük sıçrayış, 1988 ve 1989 yılında fazlalık veren cari işlemler dengesinin yeniden büyük çapta açık vermesine yol açmıştır. 1990 yılında cari işlemler açığı 2.6 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiştir.

1980’li yıllarda olduğu gibi 1990’lı yıllarda da cari işlemler dengesi istikrarsız bir seyir izlemiştir. 1990 yılında dış ekonomik ilişkilerde belirlenmiş hedeflerde büyük sapmalar olmuştur. Türkiye ekonomisi tarihinde ilk kez ithalat %41 düzeyinde artarak 22.3 milyar dolara ulaşmıştır. Buna karşılık ihracattaki artış oranı hedefin altında bir oranla %12 oranında artarak 13 milyar düzeyinde kaldı. Bu durum Cumhuriyet Türkiye’sinde ilk kez “dış ticaret açığının 9.5 milyar dolara ulaşmasına neden olmuş ve ihracatın ithalatı karşılama oranı ilk kez %58 gibi çok düşük düzeyde gerçekleşmiştir. Bu gelişmenin doğal sonucu olarak ihracatın GSMH’ye oranı bir önceki yılda %14.5 iken 1990 sonunda %12’ye düşmüştür.

1991 yılında seçim ekonomisi içinde tüm kamu kaynaklarını seferber eden hükümetin, büyüme olmadan dış ticaretle ihracatı artırması mümkün değildir. 1990 yılına göre 1991’de yaklaşık %15 oranında artacağı ve ihracatın 14.1 milyar dolar olacağı ve ithalatında 23.1 milyar dolara çıkacağı tahmin edilmiştir. Her ikisi de gerçekleşme hedeflerinin altında olmuş, ihracat 13 milyar dolar, ithalat 21 milyar düzeyinde kalmıştır. Böylece makro düzeyde daralan ekonomide dış ticaret açığı da daralarak 7.3 milyar dolara düşmüştür. Turizm gelirlerinde ve işçi dövizli gelirlerinde de gerçekleşme beklenenin altında kalmıştır. Fakat dış ticaret açığı daraldığı için cari işlemler dengesi hemen hemen denk kapanmıştır. Bu durumun oluşmasında körfez savaşı nedeniyle yapılan hibeler de etkili olmuştur.

Yüksek harcamalar ve düşük oranlı devalüasyonlar ile ithalat talebinin şişirilmesi neticesinde cari işlemler açığı 1992’de 950 milyon dolara yükselmiştir. 1992 yılında ihracat 14.9 milyar dolar ithalat 22.9 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiş ve dış ticaret açığı 8 milyar dolar olmuştur.

1990-1993 arasında, cari işlemler açıkları toplamı 10 milyar doların altında kalmış; net yabancı sermaye girişi 24,5 milyar dolar ve Türkiye’de özel ve tüzel kişilerin yabancı varlık alım satımlarından kaynaklanan net sermaye çıkışı ise 10,3 milyar dolar olmuştur. Net sermaye girişi ve çıkışı arasındaki yaklaşık 14 milyar dolarlık pozitif net sermaye akımının nispeten küçük bir kısmı rezervlere eklenmiş, daha büyük kısmı ise, Türkiye’de özel ve tüzel kişilerin portföylerini çeşitlendirmek amacıyla yaptıkları yabancı varlık satın alımında kullanılmıştır (Akyüz; Boratav 2002, 22). Net sermaye girişindeki yüksek derecedeki artış, 1992-1993 yıllarında güçlü bir büyüme dalgası yaratmıştır. Bu durum aynı zamanda TL’nin aşırı değerlenmesine ve cari işlemler açığının giderek büyümesine yol açmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti ekonomi tarihinin en büyük dış ticaret açığı, 1993 yılında 14.1 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. İthalat bir önceki yıla göre %28.7 artarak 29.4 milyar dolar olurken; ihracat %4.3’lük artışla 15.3 milyar düzeyinde kalmıştır. İç pazar hızla genişleyince her türlü yabancı mala talep artmış, sadece altın ithalatına 1.8 milyon dolar ödenmiştir. Cari işlemler dengesi de rekor kırarak 6.4 milyar dolara yükselmiştir. Bu aşırı tüketim ve ithalat yabancı tasarruflarla beslendiği için dış borçlar %21 oranında artarak 55.6 milyar dolar’dan 67.4 milyar dolara çıkmıştır. Cari işlemler dengesini olumsuz yönde ve giderek artan ölçüde etkileyen bir diğer kalem, dış borç faiz ödemeleridir. 1980 yılında 1.1 milyar dolar olan dış borç yıllık faiz ödemeleri 1994 yılında 4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

1993 yılında cari işlemler açığının çok yüksek bir seviyede gerçekleşmesinin iki nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki yatırımların hızlı bir şekilde yükselmiş olmasıdır. Bu yılda artan cari işlemler açığı ile birlikte yatırım harcamaları %29,1 oranında yükselmiştir. İkinci neden ise, bütçe açığının büyümesidir. Lawson Doktrinine göre, artan cari işlemler açığının özel kesim kaynaklı ve üretim kapasitesini artıcı nitelikte olması, bütçe dengesizliğinin bulunması durumunda sürdürülebilirlik açısından bir

endişeye yol açmamalıdır. Ancak 1993 yılında KKBG/GSMH %12 seviyesinde gerçekleşmiştir (Akyüz; Boratav 2002, 25).

1994 yılında ekonomiyi ciddi bir mali krize götüren iki önemli faktörden söz edebilir. Birincisi 1989 yılından beri uygulanan yüksek faiz düşük kur nedeniyle kısa vadeli yabancı sermaye girişine dayanan borçlanma politikasıdır. İkinci neden OECD ülkelerinde yaşanan durgunluk ve fiyat istikrarıdır. Bu durum OECD ülkelerine ihracatı zorlaştırırken, bu ülkelere mal ve sermaye ithal etmek ve iç piyasada kullanmak çok karlı olmuştur. Bu nedenle 1993 yılında rekor düzeyde tüketim malı ve otomobil ithalatı gerçekleşmiştir.

1993 yılında cari işlemler açığının bu denli yüksek olması bu açığın sürdürülemeyeceğine dair bir beklenti oluşmasına neden olmuştur. Cari işlemler açığının sürdürülemeyeceğine dair bir beklenti oluştuğunda ise, aşırı değerlenmiş ülke parasında gerçekleşen düzeltme yumuşak bir biçimde değil de mahalli paraya saldırı biçiminde olur. Ülke parasının aşırı değerlenmesi ne denli fazlaysa ve gerekli düzeltme ne kadar gecikmiş ise ülke parasının değer kaybı o kadar şart olacaktır (Çakman; Çakmak 2003, 38). Nitekim 1994 yılında yapılan yüksek devalüasyon sonucu TL'nin büyük değer kaybetmesi durumu tersine çevirdi. İthalat daraldı. İhracat rekor düzeyde yükselerek 18 milyar dolara çıkmıştır. Dış ticaret açığı döneminin en düşük miktarına inerken, cari işlemler bilançosu 3 milyar dolar artı bakiye vermiştir.

1995-1999 yıllarını kapsayacak biçimde hazırlanıp 1 Ocak 1995'de yürürlüğe konulması gereken Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, ülkenin 1994 yılında yaşadığı büyük kriz neticesinde uygulanamamıştır. Dolayısıyla 6. Plan ile 7. Plan arasında bir köprü vazifesi görececek bir geçiş programı uygulamaya konulmuştur. 1995 Geçiş Programında, dış ticaret dengesinde 6,5 milyar dolar açık, cari işlemler dengesinde ise 0,4 milyar dolarlık fazlalık öngörülmüştür. Ancak öngörülenin aksine dış ticaret açığı 13 milyar dolar olmuştur. İhracat %19.5 artarak 21.6 milyar dolara çıkarken ithalat %53.5 yükselerek 34.7 milyar dolar düzeyine çıkmıştır. Cari işlemler dengesi ise, 2.3 milyar dolar açık vermiştir.

1995 Geçiş Programının temel sonuçları üzerinde biri olumlu diğeri olumsuz iki önemli gelişme etkili olmuştur. Olumlu gelişme, 6 Mart 1995’de Avrupa Birliği (AB) ile Gümrük Birliği Antlaşmasının imzalanmasıdır. Piyasalar bu antlaşmanın getirdiği iyimser yorumların etkisi altında kalmıştır. Olumsuz gelişme ise, yılın ikinci yarısından itibaren ülkede siyasal belirsizliklerin hakim olmasıdır. Bu durum 24 Aralık’ta erken genel seçime gidilmesine neden olmuştur. Bu yüzden yılın son üç ayında kamu harcamaları kontrolden çıkmıştır. Ayrıca parlamento ve hükümet iş birliği olmadığı için, 1996 Mali Yılı Genel ve Katma bütçelerinin yasalaşması mümkün olmamış, ve üç aylık “Geçici Bütçe” ile devletin yönetilmesi kararlaştırılmıştır. Bu sonuç ülkenin iç ve dış piyasalarda itibar kaybetmesine yol açtığı için, borçlanmanın maliyeti yükselmiştir (Tokgöz 1997, 238).

1996 yılında ihracattaki artış %13 düzeyinde kalırken, plan hedefinin altında, ithalat ise %26’lık bir artış göstererek plan hedefinin üstünde bir gelişme göstermiştir. Bu durum ihracatın ithalatı karşılama oranını etkileyerek ve 1995’de %60 civarındayken 1996’da %54.2 düzeyine inmiştir. Çünkü 1996 yılı dış ticaret açığı 20 milyar doları aşmıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında Türkiye’de Katma Protokolde öngörüldüğü üzere 1995 yılı başından itibaren, AB ülkelerinden ithal ettiği mallarda yüksek oranlarda gümrük indirimi uygulamaya başlanması etkili olmuştur.

1996 yılında görünmeyen işlemler 14 milyar dolar civarında bir fazlalık vermiştir. Bu gelirler içinde turizm, faiz gelirleri, taşımacılık, müteahhitlik ve diğer gelirlerde net artışlar gerçekleşmiştir. Cari işlemler açığı sermaye girişleriyle karşılanmıştır.

1995-1997 yılları arasında sermaye akımı yeniden önemli pozitif bakiyeler vermiş, TCMB; devalüasyon oranının enflasyon oranına paralel gitmesini sağlayan politikaları başarıyla yürüttüğü için TL aşırı değerlenmemiştir. TCMB’nin bu bağlamda gösterdiği başarı ve 1994 resesyonu sırasında TL yeterli reel değer kaybına uğramış düzeydeyken iktisadi toparlanmanın başlamış olması, ihracat artışlarının sürmesi ve hızlı büyümeye rağmen cari işlemler açığının sürdürülebilir düzeylerde kalmasını sağlamıştır. Bu arada Türkiye’de özel ve tüzel kişilerin hareketlerinden kaynaklanan sermaye çıkışı da yavaşladığı için, net yabancı sermaye girişinin önemli bir kısmı rezerv artışları olarak yansımıştır (Akyüz; Boratav 2002, 27).

TCMB'nin uyguladığı istikrarlı bir reel kur politikası sonucunda, ekonominin cari işlemler dengesi reel sektör gelişmeleri tarafından belirlenmektedir. İthalat azalırken dış ticaret dengesinde önemli bir iyileşme kaydedilmiştir. Bunun sonucu olarak, Türkiye 1998 yılını 1.871 milyon dolarlık bir cari işlemler fazlası ile kapatmıştır.

Aralık 1999'da uygulamaya konulan kur-çığıpası bazlı istikrar programı neticesinde hızlı bir sermaye girişi, iç talepte canlanma, ülke parasının aşırı değer kazanması dış ticaret hesabının ve cari işlemler dengesinin bozulmasına neden olmuş ve hızla artan bir kur riskini ortaya çıkarmıştır.

1990'lı yıllar Türkiye'nin dış ticaret açığının arttığı, buna bağlı olarak döviz ihtiyacının yükseldiği yıllar olmuştur. Artan döviz ihtiyacının önemli bir bölümü turizm gibi diğer gelir kalemlerinden karşılanmış, karşılanamadığı yılların sonunda döviz kriziyle başlayan ekonomik krizler yaşanmıştır (Arslanoğlu 2003, 69). Nitekim cari işlemler açığı en yüksek seviyelere 1993 ve 2000 yıllarında ulaşmıştır. Bunları takip eden yıllarda Türkiye'de ağır iki ekonomik kriz yaşanmıştır.

3.1.3. 2000'li Yıllarda Cari İşlemler Açığının Gelişimi

2000 yılı itibariyle, Türkiye ithalatının %13'ü tüketim malları, %65'i ara malı ve %22'si sermaye malları iken; ihracatın %53'ü tüketim malı, %40'ı ara malı ve %57'si sermaye mallarından oluşmaktaydı (Enç 2001, 35). Kısmen aşırı değerli TL, kısmen de 2000 yılında %7 gibi yüksek düzeyde büyüme nedeniyle, %87'si ara mal ve yatırım malından oluşan ithalat %23 artarken, ihracat artışı sadece %2,2 olarak gerçekleşmiştir. Burada hızla düşen faiz nedeniyle tüketici kredilerinin %300 artışı, bunun neden olduğu iç talep patlaması sonucu üretimin ihracat yerine iç tüketime yönelmesi, ihracattaki olumsuz gelişmelerin bir diğer nedeni olarak görülebilir. Euro/Dolar çapraz kurunda dolar lehine gelişme de ihracatın dolar değerini düşüren bir faktör olmuştur (Keyder 2001, 38).

2000 yılında uygulamaya konulan program için cari açığı GSMH'nin %1,5-2'si dolayında, 3-4 milyar dolar arasında öngörmüştür. 2000 yılı cari işlemler açığı 9,8 milyar dolar olarak GSMH'nin %4,9'u seviyesine ulaşarak kritik kabul edilen değerin

oldukça üzerine çıkmıştır. Cari işlemler açığının bu kadar yüksek çıkmasında petrol fiyatlarındaki artışın etkisi olmakla birlikte asıl önemli olan neden dayanıklı tüketim mallarına olan talepteki artıştır.

Giderek büyüyen cari işlemler açığının sürdürülebilmesi için mutlaka dış kaynak girişi gerekiyordu. Ancak Türkiye 2000 yılı içinde gelen yabancı doğrudan yatırım, varsayılanın tersine çok sınırlıydı. Diğer yandan, giriş yapan yatırım sermayesi kadar çıkış yapan yatırım sermayesinin olmasıdır (Uygur 2001, 16).

Kasım 2000'de yaşanan finansal kriz, bankacılık kesimi başta olmak üzere ekonominin tüm alanlarını olumsuz etkilemiştir. Krizi izleyen iki ayda IMF'nin ek dış finansman sağlaması ve alınan önlemler sayesinde ekonomik ortam ve beklentiler görece olarak iyileşmiş ancak cari işlemler ve bütçe açıkları gibi yapısal sorunlar mevcudiyetini sürdürmüştür. Bu iki açığın uzun yıllar büyümesi sonucunda Türkiye ekonomisi 2001 yılında büyük bir krizle karşı karşıya kalmıştır.

Krizin nedenlerini uygulanan politikalarda da aramak gerekmektedir. Türkiye'nin 1994-1999 yılları arasında 6 yılda toplam cari açığı 4.1 milyar dolar iken, 2000 yılında 9.7 milyar dolara çıkmasının nedeni uygulanan dezenflasyon programıdır. Bu programda döviz çıpası ele alınmıştır. Döviz kontrol altına alınarak, faiz oranlarının dış kaynak girişi ile de düşürülmesi; kur ve faiz oranlarının düşürülmesi ile de enflasyon oranının azaltılması hedeflenmiştir. Fakat enflasyonun hedeflenen kadar düşürülememesi, TL'nin aşırı değerlenmesine, ithalatın hızla artarak cari açığı da artırmasına, bu durum da devalüasyon beklentisi ile döviz atağına yol açarak programın başarısızlıkla sonuçlanmasına yol açmıştır (Enç 2001, 32).

2001 Şubat krizinden sonra yine IMF destekli olarak Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı uygulamaya konulmuştur. Bu program esas olarak Türkiye'nin yapısal programlarından biri olan kamu açığını çözümlenmeyi amaçlamaktadır. Dış açığı çözmeye yönelik doğrudan yapısal reform, güçlü ekonomiye geçiş programında bulunmamaktadır. Bu sorun geçici olarak dalgalı kur sisteminde piyasa dinamikleriyle çözüme bırakılmıştır.

Türkiye'nin cari açığı 2002 başından bu yana bozulmaktadır. 2002 yılında 1.5 milyar dolar düzeyinde olan cari açık, 2003'te 8 milyar dolara yükselmiştir.

3.2. 1980 SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE'DE BÜTÇE AÇIKLARININ GELİŞİMİ

Türkiye'de kamu açığını ölçen en önemli gösterge, kamu kesimi borçlanma gereğinin GSMH'ye oranıdır (KKBG/GSMH). Kamu sektörünün gelir ve giderini gösteren bu oran, konsolide bütçe, KİT, yerel idareler, döner sermayeli kuruluşlar, sosyal güvenlik kuruluşları ve fonların açıklarından oluşmaktadır. 1980'li yılların başında KKBG/GSMH oranının büyük bir bölümünü merkezi idare ve katma bütçeli idarelerin finansman dengesini içeren Konsolide Bütçe Açığı/GSMH oranı ve KİT açıkları oluşturmaktadır. Aşağıdaki tabloda bütçe türlerine göre KKBG/GSMH oranının yıllar itibariyle aldığı değerler gösterilmektedir.

Tablo 3.2: Bütçe Türlerine Göre KKBG/GSMH Oranları (1980-2003, %)

Yıllar	Toplam	Konsolide Bütçe	KİT	Yerel İdareler	D.Serm. Kuruluşlar	Sos.Güv. Kuruluşlar ¹	Fonlar
1980	8,8	3,1	4,9	0,3	0,5	-	-
1981	4,0	1,5	2,4	0	0	-	-
1982	3,5	1,5	1,9	0	0,1	-	-
1983	4,9	2,2	2,2	0	0,5	-	-
1984	5,4	4,4	1,9	0,1*	0	0,3*	0,5*
1985	3,6	2,3	2,5	0,1*	0,4*	0	0,6*
1986	3,7	2,8	2,6	0,3	0,3	0	1,7*
1987	6,1	3,5	3,3	0,5	0	0,6*	0,6*
1988	4,8	3,1	2,2	0,4	0,1	0,4*	0,5*
1989	5,3	3,3	1,9	0,2	0	0,4*	0,4
1990	7,4	3,0	3,8	0	0	0,3*	0,6
1991	10,2	5,3	3,1	0,3	0	0,1	0,9
1992	10,6	4,3	3,3	0,8	0	0,2	1,3
1993	12,0	6,7	2,4	0,7	0	0,6	0,9
1994	7,9	3,9	1,4	0,4	0	0,6	0,9
1995	5,0	4,0	0,2*	0,2	0	0,6	0,6
1996	8,6	8,3	0,6*	0,3	0	0,2	0,1
1997	7,7	7,6	0,4*	0,3	0	0	0
1998	9,4	7,3	1,3	0,4	0	0,4	0
1999	15,6	11,9	2,3	0,4	0,1*	0,2	0,7
2000	12,1	10,9	1,6	0,4	0,1*	0,2	1,2*
2001	16,4	16,0	0	0,3	0,1*	1,1*	0,5*
2002	12,8	19,0	1,1*	0,1	0,2*	1,0*	0
2003	8,7	16,6	0,5*	0,1	0,2*	1,1*	0,6*

Kaynak: <http://www.dpt.gov.tr>

*Fazlayı gösterir.

1990'lı yıllarda KKBG/GSMH'nin kompozisyonu değişmiştir. KİT açıklarının KKBG içindeki payı küçülürken konsolide bütçe açığı KKBG'yi oluşturan en önemli kaleme haline gelmiştir. Ayrıca sosyal güvenlik kuruluşlarının ve yerel idarelerin payı büyümeye başlamıştır. Ancak alınan tedbirler sayesinde bu kuruluşların açıkları kısmen de olsa kontrol altına alınabilmiştir.

Arslanoğlu (2003), konsolide bütçede parasal, yatırım, diğer faiz harcamalarının yanı sıra KİT'ler, yerel yönetimler ve sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan transferlerin bulunduğunu ifade etmektedir. Bu nedenle KKBG içinde görece düşük görülen bu kurumların açıkları yanıltıcı olmaktadır. Bu kurumların açıklarının önemli bir bölümü konsolide bütçede gizlidir.

Bu tablodan da görüldüğü üzere 1980-2003 döneminde KKBG/GSMH oranları Konsolide Bütçe Açığı/GSMH oranlarının üzerinde seyretmiştir. Bu durum KKBG/GSMH oranının diğer kamu kuruluşlarının açıklarını içermesinden kaynaklanmaktadır.

1980 sonrası dönemde Türkiye'de bütçe açıklarının gelişimi 1980'li yıllarda, 1990'lı yıllarda ve 2000'li yıllarda bütçe açıklarının gelişimi olmak üzere üç başlık altında incelenmektedir.

3.2.1. 1980'li Yıllarda Bütçe Açıklarının Gelişimi

Türkiye 1980'li yıllara yüksek oranlı bütçe açığı ile girmiştir. İkinci petrol krizinin etkisiyle ekonomik faaliyetlerin daralması KKBG'nin yüksek seviyelere ulaşmasına neden olmuştur. 1980 yılında KKBG/GSMH oranı %8.8'dir. 24 Ocak 1980 kararları ile vergi gelirlerinin artırılması, buna karşın kamu harcamalarının kısılması yönünde karar alınarak mali göstergelerdeki bozulmanın kontrol altına alınması bütçe açıklarının sürdürülebilir bir düzeye çekilmesi hedeflenmiştir. Bunun yanı sıra 1980'li yılların başından itibaren ihracata dayalı bir büyüme politikasını gerçekleştirebilmek için bir taraftan iç talebi kısıtıcı tedbirler yürürlüğe konulurken diğer taraftan da çeşitli teşvik araçları kullanılarak ihracatın teşvik edilmeye çalışılmıştır (Ünsal 2004, 97). Vergi politikası da bu doğrultuda şekillendirilerek ihracata önemli vergisel teşvikler

sağlanırken, firmaların ödeyecekleri gelir ve kurumlar vergileri önemli ölçüde azaltılmış, vergi gelirleri ağırlıklı olarak ücretli kesim ile tüketim vergilerinden sağlanmaya başlamıştır.

Bu amaçların gerçekleştirilebilmesi için ilk olarak 1981’de hem kişisel gelir vergisi dilimleri hem de oranlarının yükseltilmiştir. Kişisel gelir vergisi kanununda yapılan bir değişiklikle bir önceki dönemde uygulanan en yüksek vergi dilimi en düşük vergi dilimi olarak kabul edilmiş ve üst dilim 25 kat yükseltilirken vergi oranı %60’tan %66’ya yükseltilmiştir. Kamu harcamalarının kısılması amacıyla da, kamuda istihdam edilenlerin sayısını sabit tutmak ve bu çalışanların maaş ve ücret artışlarının enflasyonun gerisinde tutulması, KİT ürünlerinin fiyatlarının artırılması gibi tedbirler alınmıştır (Şen; Sağbaş 2004, 136).

Alınan tedbirler sonucunda KKBG/GSMH oranı gerileyerek 1981 yılında %4, 1982 yılında da en düşük değeri olan %3.5’a ulaşmıştır. 1983 yılında yapılan genel seçimlerin etkisiyle bütçe açıkları tekrar artış eğilimine girmiştir

Mali disiplinin bozulmasında bütçe dışı fon uygulamalarının da önemli derecede etkili olduğunu ifade etmiştir. Bütçe dışı fonlar hükümetlere bazı kamu gelirlerini genel bütçe dışına çıkarma olanağı vermiştir. Fon uygulaması, öngörülemeyen ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkabilecek bazı harcamaların finansmanı için kurulmuş bir sistem olduğu halde, 1980 sonrasında bu genel amacın dışına çıkmış ve fon uygulaması bir çeşit gelir sağlama, böylece belli gelirleri belli amaçlara tahsis etme ve bu kanaldan bütçe usul ve denetimi dışında harcama yapma düzenine dönüştürülmüştür. 1984 yılından itibaren konsolide bütçe gelirlerinin önemli bir kısma fonlara aktarılmıştır (Şen; Sağbaş 2004, 138).

1986’da IMF ile yapılan stand-by’ın sona ermesi ve 1987’de erken seçim kararının alınması genişletici maliye politikasının uygulanmasına zemin hazırlamıştır. Ayrıca kamu çalışanlarının maaş ve ücretlerinin enflasyonun gerisinde tutulması politikası yerine daha esnek bir ücret politikasının uygulanması ve kamuda istihdamın artırılması nedeniyle personel ücretlerindeki artışlar konsolide bütçe üzerine yük oluşturmuştur.

1980'lerin ilk yarısında bütçe açığının tamamına yakını Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) kaynakları kullanılarak finanse edilirken, 1980'li yılların ortalarından itibaren ülkemizde borçlanma politikası ön plana çıkmıştır. Bütçe dengesi sağlanmadan ve enflasyon kontrol altına alınmadan, mahalli piyasalarda liberalizasyona gidilmiştir. Faiz oranlarının deregülasyonu ve Hazinesin doğrudan TCMB kaynaklarını kullanmak yerine kamu kağıtları çıkarıp satmaya yönelmesi, kamu açıklarının finansman maliyetini artırmıştır. Dolayısıyla kamunun iç borç servisi ve iç borç servisinin GSYİH'e oranı 1980'lerin ortalarından itibaren yükselmeye başlamıştır.

Özetle 1980'li yıllarda, ihracatı artırmaya odaklı bir vergi politikası, sağlıklı ve konjonktüre uygun bir finansman politikasının oluşturulmasını engellemiştir (Ünsal 2004, 97). İktidara gelen hükümetler, hızla artan kamu açıklarını finanse edebilmek için sağlıklı bir vergi politikası oluşturmak yerine iç ve dış borçlanmayı tercih etmişlerdir.

3.2.2. 1990'lı Yıllarda Bütçe Açıklarının Gelişimi

Borçlanmanın en önemli sonucu ise borç faizi ödemeleridir. Borç faizi ödemelerindeki artışlar, kamu harcamalarını artıran en önemli etkenlerdendir. 1990'lı yıllarda kamu harcamaları içinde borç faizi ödemeleri önemli bir paya sahip olmaya başlamıştır. Aşırı borçlanma, giderek daha yüksek faiz oranı ile borçlanma eğilimini beraberinde getirmektedir. Biriken borçları ve bunların faizini ödemek için yüksek faizle yeniden borçlanma gereği, hem bütçe açığının yükselmesine hem de açığın büyüyerek kalıcılık kazanmasına neden olmaktadır.

1990 yılından sonra uygulanan yüksek faiz düşük kur politikası, kamu kesimi finansman politikasının şekillenmesinde de etkili olmuştur. Yurtiçi faiz oranlarının yükselmesi iç borçlanmayı daha maliyetli hale getirirken, enflasyon oranlarının yükselmesi de emisyonla başvuru imkanlarını kısıtlamıştır. Uygulanan düşük kur politikası ise dış kaynak maliyetlerini azaltmıştır. Vergi yapısındaki bozukluk ve kayıt dışı ekonominin varlığı gerekli finansmanı sağlayacak vergi hasılatının elde edilmesini engellemiştir (Ünsal 2004, 97). Bu durum hükümetin finansman politikası aracı olarak dış borçlanmaya başvurmasına neden olmuştur. Dolayısıyla 5 Nisan öncesinde Türk ekonomisi, kamu kesimi açığı ve bunun finansmanı ile ilgili olarak dar boğaza girmiştir.

Devamlı artan kamu açıklarının faiz oranları üzerinde yarattığı baskı ile yurtdışından kısa vadeli sermaye girişi artmış, kısa vadeli borçlanma sonucunda ortaya çıkan kaynak transferinin boyutları çok büyümüştür. Bunların sonucunda iç talep baskısı hızlı olan ve kısa vadeli dış borçla finanse edilen ve gittikçe bozulan bir ekonomi oluşmuştur (Evgin 1994, 30).

KKBG 1988 yılından başlamak üzere sürekli bir artış eğilimine girmiş ve 1993 yılında en yüksek seviyesine ulaşmıştır. KKBG/GSMH oranı 1988 yılında %4.8 iken, 1993 yılında %12 seviyesine yükselmiştir. Kamu kesiminde çalışan işçi ve memur maaşlarına yapılan zamlardan kaynaklanan yüksek harcamalar, gereğinden fazla tarımsal destekleme politikaları ve KİT'lerin giderek bozulan dengeleri kamu kesimi borçlanma gereğindeki artışın arkasındaki nedenlerdir. Ayrıca 1991 yılına kadar sosyal güvenlik kuruluşları açık vermemişken bu yıldan itibaren açık vermeye başlaması da KKBG'deki bu artışta etkili olmuştur.

1990-1993 döneminde KKBG/GSMH'nin ortalama olarak %10 seviyesine ulaşması Türk ekonomisinin 1994 yılında ekonomik krize taşınmasında en önemli etkenlerden birisi olmuştur. KKBG arttıkça devlet daha çok borçlanmak zorunda kalmıştır. Türkan (1997), 1993 yılında oluşan, ancak 1994 yılı yükümlülüğü olarak ertesi yıla sarkan faiz ödemeleri göz önünde bulundurulduğunda, kamu dengesinde 1993 yılında yaşanan bozulmanın ne kadar büyük boyutlara ulaştığını ve ekonomik krizin oluşmasındaki rolünün daha iyi anlaşılabilmesini ifade etmektedir.

1994 yılındaki krizden çıkış için uygulanan istikrar programı ile kamu açıklarının ortadan kaldırılması ve enflasyonun düşürülmesi amaçlanmıştır. 5 Nisan kararları doğrultusunda alınan gelir artırıcı-harcama kısıcı tedbirler neticesinde KKBG/GSMH oranının 1994'te %7.9, 1995 yılında ise %5.2 seviyesine çekilebilmesi mümkün olabilmiştir.

5 Nisan kararları da bütçe açıklarının kontrol altına alınmasında kalıcı bir başarı sağlayamamıştır. Bu kararlara rağmen, bütçe içinde personel giderleri ve faiz ödemelerinin yüksekliği nedeniyle harcamalarda kısıntıya gitmek ve bunu uzun süre devam ettirmek mümkün olmamıştır. 5 Nisan kararları doğrultusunda uygulamaya

konulan daraltıcı maliye politikaları 1995'in ikinci yarısından itibaren yerini genişletici politikalara bırakmıştır. Daraltıcı maliye politikalarının yerini genişletici maliye politikalarına bırakılmasında 1995 yılında yapılan seçimlerin önemli etkisi olmuştur. 1995 seçimleri, bütçe açıklarının azaltılmasını güçleştirmiş ve bütçe açıklarının borçla finansmanı artarak devam etmiştir (Şen; Sağbaş 2004, 143).

1997-1999 enflasyonla mücadele programı ve 1998 para politikasıyla enflasyon düşürülmeye, Asya ve Rusya krizlerinin ekonomiyi ciddi bir şekilde etkilemesi önlenmeye çalışılmıştır. Ancak yaşanan krizler sonucu yabancı sermaye kaçıışı piyasalara müdahale gerektirmiştir. 1998 yılının ikinci yarısından itibaren bir yandan döviz ve para piyasalarına yapılan müdahaleler rezervlerin azalmasına, faiz oranlarının yükselmesine ve bütçe açıklarının daha da artmasına neden olmuştur. 1997'den bu yana %8'in altına inmeyen KKBG/GSMH oranı, özellikle 1999 yılında önemli düzeyde artış göstererek %15,6 olmuştur.

1990'lı yılların ilk yarısı ile ikinci yarısına ait KKBG/GSMH rakamları değerlendirildiğinde, KKBG/GSMH oranının inişli-çıkışlı bir seyir izlediği ve bazı dönemlerde bu oranlardaki düşüş şeklinde gerçekleşen iyileşmelerin geçici olduğu görülmüştür.

3.2.3. 2000'li Yıllarda Bütçe Açıklarının Gelişimi

Türkiye'de yaşanan uzun süreli, yüksek kamu açıkları yüzünden hükümetler sık sık iç borçlanmaya, dış borçlanmaya ve TCMB kaynaklarına başvurmuşlardır. Kamu açıklarının dış borçlanma ve TCMB kaynaklarıyla finansmanı parasal tabanı genişleterek doğrudan, iç borçlanma ise dışlama etkisi ve faiz oranlarındaki artış sonucu dolaylı olarak enflasyona yol açmıştır. Yüksek iç borçlanma özel kesimin fon kaynaklarını daraltmış, faiz oranlarını artırarak özel yatırımları, istihdamı ve üretimi olumsuz etkilemiştir. Kronik yüksek enflasyon tahsil edilecek vergilerin reel değerini aşındırarak günlük satın alımlarda devletin daha çok ödeme yapmasına yol açarak döviz kurları ve faiz oranlarını artırıp ulusal para cinsinden kamunun dış ve iç borçlarını artırarak kamu açıklarını beslemektedir (Demir 2001, 57). Faiz ödemelerinin artması sonucu kamu yatırımları aşırı daralmıştır. Devlet iç borçlanmayı büyük ölçüde

bankalardan yapınca Türkiye’de bankalar uzun zamandır girişimcilere fon arz etmek olan mali fonksiyonlarını terk etmişler ve yüksek faizle devlete finansman sağlayan kurumlar haline gelmişlerdir. Böylece ticari bankaların portföyünün büyük bir kısmı kamu kağıtlarından oluşmuştur. Bankalar bu yolla, güvenli, yüksek faiz kazançları elde etmişlerdir.

Bütçe açıklarının borçla finansmanına ağırlık verilmesinde, 5 Nisan 1994’de yaşanan ekonomik krizin hemen sonrasında Hazine’ye kısa vadeli avans oranının 1 Ocak 1995 tarihinden geçerli olmak üzere takip eden yıllarda kademeli olarak düşürülmesi kararı etkili olmuştur (Şen; Sağbaş 2004, 143). 1997 yılında ise Hazine ve TCMB arasında yapılan protokol gereğince Hazine’nin TCMB’den kısa vadeli avans kullanamayacağı hükme bağlanmıştır. Ancak TCMB açık piyasa işlemleri yoluyla bütçe açıklarını dolaylı yoldan finanse etmeye devam etmektedir. Türkiye’de özellikle son yıllarda iç borçlanma ticari bankalardan yapılmaktadır. Ticari bankalar ise ellerinde tuttıkları kamu borçlanma kağıtlarını likidite ihtiyaçlarını gerekçe göstererek TCMB’ye satmaktadır. Böylece TCMB dolaylı yoldan ve daha yüksek maliyetle bütçe açıklarını finanse etmiş olmaktadır.

Türkiye 2000’li yıllara, sürdürülmesi olanaksız gözüken iç borç artışını durdurmak ve enflasyonu aşağıya çekmek amacıyla, IMF ve Dünya Bankası desteğiyle uygulamaya konulan ve 36 aylık bir dönemi kapsayan döviz kuru çıpasına dayalı bir program uygulamaya başlamıştır. Bu tarihi takip eden 9 ay boyunca iyi bir performans sergilemiş; hem kamuoyunun güvenini ve desteğini hem de IMF yetkililerinin takdirini kazanan program sayesinde KKBG/GSMH oranı %12,1’e gerilemiştir. Bu orandaki düşüş, ek vergi düzenlemelerine bağlı olarak vergi gelirlerinin artması, faiz dışı harcamaların kontrol altına alınması, faiz oranlarının düşmesi, dış borçlanma imkanlarının artması ve 2000 yılının ilk altı ayında özelleştirmeden elde edilen gelirlerin artmasından kaynaklanmaktadır.

2000 yılının ikinci yarısından itibaren ise, özellikle özelleştirme yapısal reformlardaki gecikmeler ve enflasyondaki düşüşün öngörülenden çok daha düşük olması iç ve dış piyasalarda programın sürdürülebilirliği konusunda kuşkulara yol açmıştır. Ayrıca 2000 yılında uygulanan istikrar programının bir sonucu olarak devlet iç piyasadan düşük

faizle borçlanabilme imkanı bulması, bankaların önemli gelir kaybına uğramalarına yol açmıştır. 2000 yılının kasım ayında ciddi sorunlar ortaya çıkmış ve ekonomi bu tarihten itibaren likidite krizine doğru sürüklenmiştir. Uygulanan program IMF'nin yardım paketiyle ancak iki ay kadar sürdürülebilmiştir. Siyasi gelişmelerin etkisiyle hızlı sermaye çıkışlarının yaşanması üzerine Şubat 2001 krizi patlak vermiştir. Bu nedenle kur çıpası terk edilerek serbest dalgalanan kur rejimi uygulamaya konulmuştur.

2001 şubat krizi yaşanana kadar doğrudan kamu açığı olarak gözükmeyen, fakat dolaylı yoldan büyüyen bir kamu açığı daha vardı. Kamu bankalarının görev zararı olan bu açıklar, 2000 yılı sonuna kadar yaklaşık 25 milyar dolar seviyesine gelmiştir. Bu rakam GSMH'nin yaklaşık %12'sine denk geliyordu. O yıl için %12,1 olan KKBG/GSMH oranına eklendiğinde toplam kamu açığı %24-25 seviyelerine çıkmıştır (Arslanoğlu 2003, 68).

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin ardından Mart 2001'de Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı hazırlanmış ve özellikle kamu maliyesi ve bankacılık alanlarında reform yapılması hedeflenmiştir. Kamu maliyesi tarafında, kamunun mümkün olduğu kadar küçültülmesi, hesapların konsolide edilmesi, şeffaflık ve etkinliğin artırılması başlıca hedefler olarak belirlenmiştir. KKBG'nin zaman içinde düşürülmesi ve kamunun özel sektör üzerindeki dışlama etkisinin (crowding-out effect) kalıcı bir şekilde azaltılması amaçlanmıştır. 1999 yılında GSMH'ya oran olarak %15,6'ya tırmanan KKBG, 2000 yılında uygulanan makroekonomik uyum programı ile birlikte %12,1 seviyelerine inmiştir. Şubat 2001 krizi sonrasında faizlerin yükselmesi ve bankacılık operasyonu çerçevesinde kamu bankaları görev zararı stokunun Hazine tarafından üstlenilmesine paralel olarak konsolide bütçe açığı %16 gibi rekor bir seviyeye erişmiştir. Bunun sonucunda, alınan önlemlerle KİT açıkları daraltıldığı halde, KKBG %16,4'e çıkmıştır.

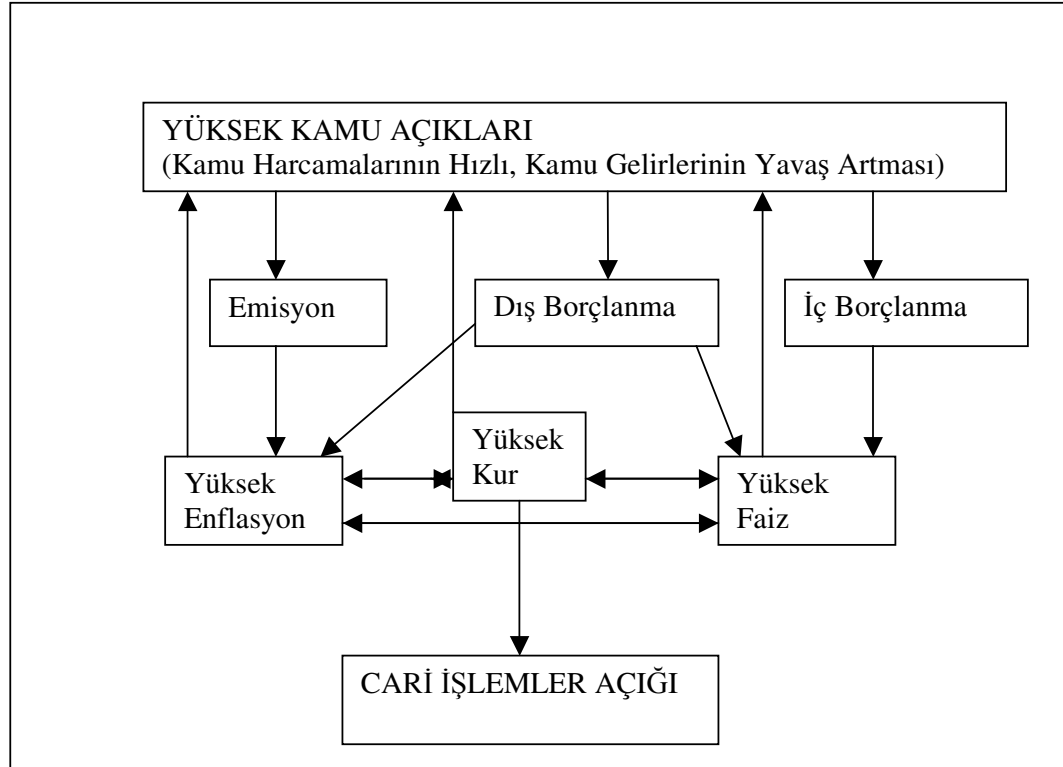
Özetle, 1980 sonrası dönemde Türkiye'de bütçe açıkları çok yüksek boyutlara ulaşmıştır. Bu açıkların finansmanı nedeniyle devlet borç tuzağına düşmüş, kamu yatırımları aşırı daralmış, bankalar devleti fonlar hale gelmiş, faiz oranlarının artması özel yatırımları olumsuz etkilemiş, enflasyon beklentisi kuvvetlenmiştir. Bunun yanı sıra bütçe açıklarının kontrol altına alınması, uygulanan bütün istikrar paketlerinin temel

hedeflerinden biridir. Ancak bir türlü kontrol altına alınamamış ve bazı yıllar hariç bütçe açıkları 1980 sonrası süreçte sürekli büyümeye devam etmiştir.

3.3. 1980 SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE'DE CARİ İŞLEMLER VE BÜTÇE AÇIĞI İLİŞKİSİNİN SEYRİ

Yukarıda da belirtildiği gibi, 1980 sonrasında Türkiye ekonomisinde bütçe açığındaki yükseklik ve cari işlemler dengesindeki bozulmalar dikkati çekmektedir. Cari işlemler açığı 1980'de 3,4 milyar dolardan 1999'da 14,4 milyar dolara yükselmiştir. Yine aynı dönemde bütçe açığı 3,5 milyar dolardan 21,5 milyar dolara yükselmiştir. Kriz sonrası dönemlerde uygulanan politikaların etkisiyle bu açıklarda azalmalar görülse de artışlar devam etmektedir. Türkiye'de cari işlemler ve bütçe açığının işleyişi Tablo 3 vasıtasıyla gösterilmiştir.

Tablo 3.3: Türkiye Ekonomisinde Cari İşlemler ve Bütçe Açıklarının İşleyişi

Kaynak: Demir 2001, s.58.

Vergi reformları yapılarak gelirler artırılmadığı için ve de harcama kalemlerinde yapılan kesintiler toplam faiz ödemelerindeki artışları karşılayamadığı için bütçe açıkları artmaktadır. Bu ise iç borç stokunun yükselmesine ve enflasyonist baskıya neden olmaktadır. Yüksek enflasyona bağlı belirsizlikten kaynaklanan yüksek faiz ve ortalama vadesi kısa iç borç stoku ise, yüksek borç servis oranı ve yüksek bütçe açıkları ve yüksek KKBG yaratmaktadır. Böylece iç tasarruf açığına ilişkin yapısal kaynaklı, kendi kendini besleyen bir dizi kısır döngü oluşmaktadır. Bu arada, yüksek faizler TL'nin uzunca bir süre değer kazanmasına ve zamanla aşırı değerli bir konuma gelerek, eninde sonunda idare ettirilmesi mümkün görünmeyen boyutta cari işlemler açığı verilmesine neden olmaktadır (Çakman; Çakmak 2003, 32).

1990'lı yıllardan itibaren KKBG/GSMH oranındaki artışa paralel olarak yükselen yurtiçi faiz oranları, Türkiye'yi sıcak para açısından cazip hale getirmiştir. Nitekim 1990'lar boyunca sıcak para girişi hızlanmıştır. Bu gelişme ister istemez bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Sıcak para girişi TL'nin reel olarak değerlendirilmesine neden olmuştur. Yüksek enflasyon ortamında değerlendirilen TL, işgücü maliyetlerinin artması, ihracat teşviklerinin azalması gibi diğer unsurlarla birleşince Türkiye'nin dış rekabet gücü zayıflamıştır.

Kısa vadeli sermaye girişi bir taraftan artan ithalatın finansmanını sağlarken, diğer taraftan da kamu açıklarının iç borçlanma yoluyla kapatılabilmesi için ek kaynak yaratmıştır. Ancak bu finansman yöntemi bir yandan Türk Lirasının yabancı paralar karşısında reel olarak değer kazanmasına yol açarken diğer taraftan kısa vadeli ve çok yüksek dış borçlanmayı beraberinde getirmiştir. Kurdaki bu aşırı değerlendirme ihracatın karlılığını düşürürken ithalatı ucuz hale getirmiştir. Sonuç itibariyle artan bütçe açıkları, olumsuz etkilerini dış denge üzerinde de göstermeye başlamıştır. İthalat artarken, ihracat azalmış ve dış ticaret açığı önemli bir boyuta ulaşmıştır. Hızla bozulan iç ve dış dengeler 1994 yılı başında para, sermaye ve döviz piyasalarında ciddi bir krize yol açmıştır.

Türkiye'de yabancı sermaye sadece cari açıkların finansmanında kullanılmamış, aynı zamanda Merkez Bankası rezerv artışlarını da finanse etmiştir. Türkiye ekonomisinde kamu kesimi ve cari işlemler açıkları yabancı sermaye akımlarına gereksinimi

artırırken, yabancı sermaye akımlarının Türkiye ekonomisinde hem iç hem de dış dengeleri bozucu etkiler yaratması engellenememiştir. Kamu kesimi ağırlıklı olarak iç borçlanmayı sürdürürken, özel sektörün, özellikle bankaların, dışarıdan borçlanarak bu kaynağı bir yandan yurt içinde yüksek faizli hazine kağıtlarında kullanmaları, diğer yandan da yüksek faizle kredi vermeleri hem kamu açığının daha da büyümesine hem de yatırımların olumsuz yönde etkilenmesine neden olmuştur. Öte yandan ulusal paranın değer kazanması, bir yandan ihracat/ithalat oranının ihracat aleyhinde değişmesine, diğer yandan dış borç ödemelerinin azalmasına neden olmuştur.

Aşırı sermaye girişi ile birlikte, gelişmekte olan ülkelerde önemli oranlarda sermaye kaçıışı yaşanmaktadır. Özellikle artan cari açık ve kamu açığı nedeniyle ortaya çıkan devalüasyon beklentileri ve belirsizlik, sermaye kaçıışının en temel nedenlerini oluşturmaktadır. Bir anlamda aşırı borçlanma sermaye kaçıışının taşıyıcısı olmakta, yurtiçi tasarrufları kovarak ülkenin tasarruf yatırım dengesinin kurulmasında ve yatırımların artmasında olumsuz etkide bulunmaktadır (Kepenek 2001, 218).

Gerçekleşen ve beklenen cari açık büyükse, ülke devalüasyona davetiye çıkarmaktadır. Bu durumda faiz oranları ne kadar yükseltilirse yükseltilsin, sermayenin geri kaçıışı ve bir devalüasyon önlenemez (Enç 2001, 32).

1980 sonrası Türkiye ekonomisi cari işlemler ve bütçe açığı ilişkisini öne süren ikiz açık hipotezi çerçevesinde değerlendirilmeye tabi tutulduğunda bütçe açığındaki artışların cari işlemler açığını artırıcı yönde etkide bulunduğu görülmektedir. Bu sonuç ampirik olarak dördüncü bölümde ele alınacaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE EKONOMİSİNDE CARİ İŞLEMLER VE BÜTÇE AÇIĞI
İLİŞKİSİNİN ANALİZİ

Bu bölümde Granger nedensellik testi kullanılarak cari işlemler açığı ve bütçe açığı ilişkisi analize tâbî tutulacaktır. Bu açıdan ilk olarak uygulamada kullanılan veriler tanıtılacak ve söz konusu ilişkinin değerlendirilmesinde kullanılacak yöntem açıklanacaktır. Daha sonra uygulama sonucunda elde edilen bulgular sunulacak ve yorumlanacaktır.

4.1. VERİLER

Türkiye'nin 1985 birinci üç aylık döneminden 2003 dördüncü üç aylık dönemine ait veriler kullanılarak bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Veri seti, TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden (EVDS) ve International Financial Statistic (IFS) online veri tabanlarından alınmıştır.

Tablo 4.1: Uygulama Verileri ve Kodları

Veriler	Verinin Elde Edildiği Yer	Verinin Kodu
Cari İşlemler Açığı	IMF-IFS	18678ALDZF
Konsolide Bütçe Açığı	TCMB-EVDS	TP.KB.K20.1

4.2. YÖNTEM

Çalışmada ekonometrik yöntem olarak zaman serisi yaklaşımı kullanılmıştır. Bu çalışmada uygulanan ekonometrik analiz iki aşamadan oluşmaktadır: İlk aşamada; kullanılan değişkenlerin durağanlığı ADF (Augmented Dickey-Fuller) tekniği kullanılarak test edilmiştir. Durağan olmayan zaman serisi verileri kullanılarak oluşturulan modellerde sahte regresyon olasılığı nedeniyle, tahmin sonuçlarının sahte bir ilişkiyi yansıtması sözkonusu olabilir. Bunun yanı sıra, değişkenlerin durağan olmaması aralarında gerçekte bir ilişki olmasa bile anlamlı ilişkiler bulunduğu şeklinde yorumlanmasına yol açabilecektir. İkinci aşamada; değişkenler arasında bir sebep sonuç ilişkisinin var olup olmadığını ya da bir değişkenin diğer bir değişkenin tahmininde kullanılıp kullanılmayacağını görmek açısından Granger nedensellik testi uygulanmıştır.

4.2.1. Birim Kök Testi

Bir serinin uzun dönemde sahip olduğu özellik, bir önceki dönemde değişkenin aldığı değeri, bu dönemi ne şekilde etkilediğinin belirlenmesiyle ortaya çıkartılabilir. Bu nedenle, serinin nasıl bir süreçten geldiğini anlamak için, serinin her dönemde aldığı değerlerin daha önceki dönemdeki değerleriyle regresyonunun bulunması gerekmektedir. Bunun için değişik yöntemler geliştirilmiş olmakla birlikte, ekonometride birim kök analizi olarak bilinen yöntemle, serilerinin durağan olup olmadıkları belirlenebilmektedir.

Y_t değişkeninin bu dönemde aldığı değerlerin geçen dönemdeki değeri olan Y_{t-1} ile ilişkisi

$$Y_t = PY_{t-1} + u_t \quad (4.1)$$

biçiminde kurulabilir. Burada, u_t stokastik bir hata terimidir. Bu model birinci dereceden otoregresif AR(1) modelidir. Bu regresyonda P katsayısı bire eşit (P=1) bulunursa, birim kök sorunu ortaya çıkmaktadır ve ilişkisi,

$$Y_t = Y_{t-1} + u_t \quad (4.2)$$

biçimini almaktadır. Bu, bir önceki dönemde iktisadi değişkenin değerinin ve dolayısıyla da o dönemde maruz kaldığı şokun olduğu gibi sistemde kalması anlamına gelmektedir. Bu durum bütün bir dönem boyunca düşünüldüğünde, yukarıda ortaya çıkan sonuç bütün dönemler için geçerli olduğundan, bu daha önceki dönemlerde ortaya çıkan şokların da değişkenin bu dönemdeki değerine etkisinin sürdüğü ve dolayısıyla geçmişteki bütün şokların bir toplamından oluştuğu anlamına gelir. Bu şokların kalıcı nitelikte olması, serinin durağan olmaması ve zaman içinde gösterdiği trendin stokastik olması demektir. Eğer P katsayısı birden küçük çıkarsa, geçmiş dönemlerdeki şoklar belli bir dönem etkilerini sürdürseler bile, bu etki giderek azalacak ve kısa bir dönem sonra tamamen ortadan kalkacak demektir.

Yukarıdaki 1 nolu denklemin sağ ve sol tarafından $Y_t - 1$ çıkarılarak,

$$\Delta Y_t = (P-1)Y_{t-1} + u_t \quad (4.3)$$

ilişkisi elde edilebilir. Burada, $\Delta Y_t = Y_t - Y_{t-1}$ (birinci fark)dir. (P-1)de δ olarak ifade edilirse ilişki,

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + u_t \quad (4.4)$$

olarak yazılabilir. P=1 olduğunda $\delta = 0$ olacaktır. $\delta = 0$ olduğunda da,

$$\Delta Y_t = (Y_t - Y_{t-1}) = u_t \quad (4.5)$$

olacak ve dolayısıyla Y_t (birinci fark) durağan olacaktır. Böylece, orijinal bir serinin birinci farkı durağan ise orijinal seriye birinci dereceden entegre olmuş denir ve I(1) olarak ifade edilir. Eğer seriyi durağan yapmak için iki defa fark almak gerekirse I(2) ve d defa fark almak gerekirse I(d) olarak yazılır. Bu durumda, durağan olmayan bir seri, farkları alınarak, durağan hale getirilebilmektedir. Bu işlem, serinin içerdiği kalıcı

şokun etkisinin yok edilmesini ve dolayısıyla serinin durağan hale gelmesini sağlamaktadır.

Bir serinin durağan olup olmadığı birim kök testi ile şu işlemlerle araştırılmaktadır. Bu testte hipotez (4.1) nolu denkleme göre $H_0 : P = 1$ ve (4.4) nolu denkleme göre ise $H_0 : \delta = 0$ olup serinin durağan olmama durumunu gösterir. Yani sıfır hipotezi; serinin durağan olmadığı varsayımına dayanırken; buna karşılık alternatif hipotez, serinin durağan olduğu düşüncesini ifade etmektedir.

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + u_t \quad (4.6)$$

biçimindeki sabit terimsiz ve trendsiz,

$$\Delta Y_t = b_0 + \delta Y_{t-1} + u_t \quad (4.7)$$

sabit terimli ve trendsiz ile,

$$\Delta Y_t = b_0 + b_1 t + \delta Y_{t-1} + u_t \quad (4.8)$$

sabit terimli ve trendli regresyonlar bulunarak, bunlarla birlikte τ (tau) istatistikleri veya ADF (Augmented Dickey-Fuller) istatistikleri ile MacKinnon kritik değerleri elde edilmektedir. ADF test istatistiğinin mutlak değeri çeşitli anlamlılık düzeylerine göre bulunan MacKinnon kritik değerlerinin mutlak değerinden küçükse serinin durağan olmadığı ya da bu seride birim kök bulunduğunu ifade eden sıfır hipotezi reddedilir; büyükse serinin durağan olduğu sonucuna ulaşılır ve sıfır hipotezi kabul edilir.

4.2.2. Granger Nedensellik Testi

Gecikmeli regresyon modelleri konusu içinde son olarak, esasen bu modellere dayanmakta olan, nedensellik testleri ele alınacaktır. Granger nedenselliği, zaman serileri kullanılarak ileriye dönük tahminler yaparken oluşturulacak modeller açısından

geçerliliği olan bir kavramdır. Bu kavramın içerdiği ilişkinin sınanması bir zaman serisinin gelecekteki değerlerinin tahmininde kendi geçmiş değerleri yanında, bir başka değişkenin geçmiş değerlerinin katkısı olup olmadığı konusunda bilgi verecektir (Erlat 1983, 90).

Regresyon analizi, değişkenler arasındaki bağımlılık ilişkileri ile uğraşmaktadır. Ancak, değişkenler arasındaki bu bağımlılık, mutlaka bir nedensellik ilişkisi ifade etmez. Yani, mutlaka bağımsız değişken X'in sebep ve bağımlı değişken Y'nin sonuç olduğu anlamına gelmez. İstatistiksel olarak, iki değişken arasındaki sıkı bir ilişki, bir birlikteliğin ifadesidir. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi ise, iktisat teorisi tarafından doğrulanmalıdır.

Örneğin, zaman serisi verilerine dayalı bütçe açığı (BD) ve cari işlemler açığı (CA) değişkenleri arasında sıkı bir ilişki bulunsun. Bu sadece cari işlemler ve bütçe açığı değişkenleri arasında bir birliktelik olduğunu ifade eder. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi ise, iktisat teorisi ve nedensellik testi ile belirlenebilir. Bütçe açığı mı cari işlemler açığını etkilemekte, cari işlemler açığı mı bütçe açığını etkilemekte, yoksa her ikisi de birbirini karşılıklı olarak etkilemektedirler? Ayrıca, dördüncü bir olasılık da iki değişken arasında bir nedensellik ilişkisi olmaması durumudur. Kısacası, cari işlemler ile bütçe açığı arasında şu dört durum ortaya çıkabilir:

1. $BD \rightarrow CD$ (bütçe açığı cari işlemler açığını etkilemektedir)
2. $CD \rightarrow BD$ (cari işlemler açığı bütçe açığını etkilemektedir)
3. $BD \Leftrightarrow CD$ (her ikisi de birbirini etkilemektedir)
4. $BD \not\leftrightarrow CD$ (aralarında bir nedensellik yoktur)

İşte iktisadi değişkenler arasındaki bu sebep sonuç ilişkileri, nedensellik testleri ile araştırılmaktadır. Granger tarafından 1969 yılında başlatılan iktisatta nedensellik testleri, değişik yazarlar tarafından kullanılan farklı yaklaşımlarla geliştirilerek sürdürülmektedir.

Granger nedensellik testinin nasıl yapıldığını, yukarıdaki bütçe açığı-cari işlemler açığı örneği üzerinde görmeye çalışalım. Bu test için,

$$CD_t = a_0 + \sum_{i=1}^m a_i CD_{t-i} + \sum_{i=1}^m b_i BD_{t-i} + u_i ;$$

$$BD_t = b_0 + \sum_{i=1}^m b_i BD_{t-i} + \sum_{i=1}^m a_i CD_{t-i} + u_i$$

ilişkilerini ele alalım. Bu test her eşitlik için ayrı ayrı yapılır. Önce birincisi üzerinde açıklamaya çalışalım. Şu altı aşama izlenebilir:

1. Aşama: Hipotezin Kurulması

Burada test edilen hipotez, $\sum_{i=1}^m b_i = 0$ olup, $BD_{t-1}, \dots, BD_{t-m}$ gecikmeli değişkenlerinin ilişkide yeri olmadığı ve dolayısıyla BD'den CA'ya nedensellik olmadığı anlamına gelir. Bunun alternatifi ise, $\sum_{i=1}^m b_i \neq 0$ olup, BD'den CA'ya nedensellik olduğunu gösterir.

2. Aşama: Kısıtlamalı ilişkideki hata kareleri toplamının bulunması

$$\sum_{i=1}^m b_i BD_{t-i}$$

terimi dışarıda bırakılıp, geride kalan,

$$CD_t = a_0 + \sum_{i=1}^m a_i CD_{t-i} + u_i$$

ilişkisi tahmin edilerek, bu kısıtlamalı ilişkinin hata terimlerinin kareleri toplamı $\sum_{t=1}^n e_t^2$

bulunur. Bu, İngilizce kısaltmalarla RSS_R olarak ifade edilir.

3. Aşama: Kısıtlamasız ilişkideki hata terimleri kareleri toplamının bulunması

$$CD_t = a_0 + \sum_{i=1}^m a_i CD_{t-i} + \sum_{i=1}^m b_i BD_{t-i} + u_i$$

şeklindeki kısıtlamasız ilişki tahmin edilerek, bunun da hata terimleri kareleri toplamı $\sum_{t=1}^n e_t^2$ bulunur. Bu da, İngilizce kısaltmalarla RSS_{UR} olarak gösterilir.

4. Aşama: Test istatistiğinin hesaplanması

Hipotezin testinde aşağıdaki F değeri hesaplanır:

$$F = \frac{(RSS_R - RSS_{UR})/m}{RSS_{UR}/(n-k)}$$

Burada, RSS_R : kısıtlamalı ilişkideki hata terimlerinin kareleri toplamını, RSS_{UR} : kısıtlamasız ilişkideki hata terimlerinin kareleri toplamını, m: dışarıda bırakılan gecikmeli değişken sayısını, n: örnek hacmi ve k: kısıtlamasız regresyonda tahmin edilen parametre sayısını gösterir.

5.Aşama: Tablo değerinin bulunması

F tablosundan $F_\alpha(m, n-k)$ değeri bulunur.

6.Aşama: Karşılaştırma ve karar aşaması

Hesaplanan F değeri tablodan bulunan F değerinden küçük ise, BD'den CD'ye doğru nedensellik olmadığı hipotezi kabul edilir; büyük ise, hipotez red edilerek, BD'den CD'ye nedensellik vardır şeklindeki alternatif hipotez kabul edilir.

4.3. TAHMİN SONUÇLARI

Bu başlık altında birim kök testi ve Granger nedensellik testinin uygulama sonuçlarına yer verilmiştir.

4.3.1. Birim Kök Testi Sonuçları

Zaman serisi içeren birçok ekonometrik analiz, birim kök içeren durağan olmayan serilere sahiptir. Bu analizde serilerin durağanlığı ADF birim kök testi ile incelenmiştir.

Tablo 4.2: ADF Birim Kök Test İstatistikleri (Level)

Değişkenler	Sabit Terimli			Sabit Terimli ve Trendli		
	ADF	MacKinnon Kritiği	Qprob	ADF	MacKinnon Kritiği	Qprob
BA	-2,797 (3)	%1 -3,5226 %5 -2,9017 %10 -2,5879	0,140 (18)	-3,348 (3)	%1 -4,0890 %5 -3,4721 %10 -3,1629	0,145 (18)
CA	-4,594 (4)	%1 -3,5239 %5 -2,9023 %10 -2,5882	0,173 (18)	-4,675 (4)	%1 -4,0909 %5 -3,4730 %10 -3,1635	0,170 (18)

Tablo 4.2'den de görüleceği üzere bütçe açığı ve cari işlemler açığı değişkenleri sabit terimli ve sabit terimli ve trendli denklemlere göre %5 seviyelerinde durağan bulunmuştur.

4.3.2. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Granger nedensellik testi kullanılarak bütçe açıkları ile cari işlemler açıkları arasındaki etkileşimin yönü tespit edilmeye çalışılmıştır. Gecikme sayısı için Denklem 1'e göre AIC' ye göre m=8, SBC'ye göre m=2 alınmıştır.

Denklem 1

$$CD = a_0 + \sum_{i=1}^m b_i CD_{t-i} + \sum_{i=1}^m a_i BD_{t-i} + u_i$$

Denklem 2

$$BD = a_0 + \sum_{i=1}^m b_i BD_{t-i} + \sum_{i=1}^m a_i CD_{t-i} + u_i$$

1. Aşama: Hipotezlerin Kurulması

Burada test edilen hipotez, $\sum_{i=1}^m b_i = 0$ olup BD_{t-i} , BD_{t-m} gecikmeli değişkenlerinin ilişkide yeri olmadığı ve dolayısıyla bütçe açığından cari işlemler açığına yönelik nedensellik olmadığı anlamına gelir. Bunun alternatifi ise, $\sum_{i=1}^m b_i \neq 0$ olup, bütçe açığından cari işlemler açığına nedensellik olduğunu gösterir.

2. Aşama: F istatistiğinin hesaplanması

1 nolu denklem ve 2 gecikmeyle F değeri

F=10,6059 P(F)=0,000 hesaplandı.

Bu sonuca göre, bütçe açığı cari işlemler açığına neden olmaktadır.

1 nolu denklem ve 8 gecikmeyle F değeri

F=4,346 P(F)=0,000 hesaplandı. Dolayısıyla sıfır hipotezi reddedilirken alternatif hipotez kabul edilmiştir. Yani bütçe açığından cari işlemler açığına yönelik nedensellik vardır.

Bu çalışmada Bernheim (1988), Bahmani-Oskooe (1989), Zietz ve Pemberton (1989), Latif-Zaran ve Dacosto (1990), Rosenweig ve Tallman (1991), Bachman (1992), Mohammadi ve Skaggs (1996), Diboğlu (1997), Eroğlu (1998), Vamvoukas (1999), Vyshnyak (2000), Zengin (2000), Kutlar ve Şimşek (2001), Akbostancı ve Tunç (2002), Ata ve Yücel (2003) ve Ghebreselassie ve Burger (2003)'in çalışmalarında elde ettikleri bulgulara paralel sonuçlar elde edilmiştir. Dolayısıyla bütçe açığı cari işlemler açığına neden olmaktadır.

2. Aşama: F istatistiğinin hesaplanması

2 nolu denklem ve 12 gecikmeyle F değeri

F=1,908 P(F)=0,06 hesaplandı.

Bu sonuca göre, H_0 hipotezi kabul edilir yani cari işlemler açığı bütçe açığına neden olmamaktadır.

2 nolu denklem ve 11 gecikmeyle F değeri

$F=1,718$ $P(F)=0,102$ hesaplandı.

İki sonuca göre, H_0 hipotezi kabul edildi yani cari işlemler açığı bütçe açığına neden olmamaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasındaki bağlantılar ve etkileşimler açıklanmaya çalışılmıştır. Bütçe açıklarının cari işlemler açığını etkileyip etkilemediği konusunda şimdiye kadar yapılmış olan çalışmalar arasında görüş birliği söz konusu değildir. Çalışmalardan elde edilen bulgular; uygulama yapılan ülkeye, kullanılan modele, modelde kullanılan değişkenlere, değişkenlerin seviye ve fark değerlerinin kullanılmasına ve incelenen döneme bağlı olarak farklılık göstermektedir. Bununla birlikte, farklı dönem ya da farklı gözlem sayılarına bağlı olarak ortaya çıkan sonuçlar, başka ülkelere ait veri ve/veya ekonometrik metotlar ile yeniden değerlendirilebilir.

Bu çalışmada Darrat (1988), Latif-Zaran ve Docosto (1990), Anouruo (1998), Islam (1998), Khalid ve Guan (1999), Alkswani (2000), Vyshnyak (2000), Kulkarni (2001), Ghebreselassie ve Burger (2003), Ata ve Yücel (2003)'in çalışmalarında takip ettikleri yöntem kullanılmıştır. 1985:01-2003:04 dönemi üç aylık verileriyle Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi yapılmış ve Granger Nedensellik Testi kullanılarak bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasındaki etkileşimin yönü bulunmaya çalışılmıştır.

Türkiye için yapılan analizde bütçe dengesinin cari işlemler dengesi üzerinde bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Bu sonuç Ricardocu görüşü reddederken, Geleneksel teoriyi desteklemektedir. Dolayısıyla Türkiye ekonomisinde ikiz açık hipotezi geçerlidir.

İkiz açık hipotezinin kabul edilmesinin bir ekonomi için bazı önemli sonuçları vardır. İlk olarak, cari işlemler açığında bir azalma, mali ayarlamaları gerektirmektedir. Özellikle bütçe açığındaki azalma cari işlemler açığını ortadan kaldırmak için gerekli bir koşuldur. Diğer yandan, cari işlemler açığındaki bir azalma ulusal tasarruflarda bir artışı gerektirecektir, o da güçlü bir finansal sektörünün gelişimini gerektirecektir. Eğer

finansal sektör iyi bir şekilde çalışırsa ekonomideki finansal kaynaklar tasarruf edenlerden borç alanlara aktarılmasında bir güçlükle karşılaşılmaz.

Çalışmanın en önemli sonucu, nedensellik iç dengeden dış dengeye doğru olduğuna için Türk ekonomisindeki temel problemin iç dengesizliklerden kaynaklandığını ifade etmesidir. Bu nedenle ekonomik istikrar programlarında başlangıç noktası iç dengeyi sağlamak olmalıdır. İç dengede bir gelişme dış denge üzerinde pozitif bir etkiye sahip olacaktır. Ayrıca iç dengenin kontrol edilmesi, varolan nedensellik ilişkisi sayesinde otomatik olarak dış denge üzerinde de kontrol sağlayacaktır.

Literatürdeki ikiz açık hipotezinin Türkiye örneği için doğrulanmasının iktisat politikası önerisi ise şudur: Bütçe açığı değişkeni tarafından temsil edilen maliye politikası, Türkiye'nin cari işlemler açığını gidermede anlamlı ve etkili bir iktisat politikası aracıdır. Bu anlamda bütçe açıklarını kapatmadan cari işlemler açığını kapatmanın güç olacağı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Bütçe açıklarının azaltılması için de, mali disiplin anlayışı göz ardı edilmeden bir yandan vergi gelirlerini artırıcı, diğer yandan kamu harcamalarını azaltıcı önlemlere ihtiyaç vardır. Kamu gelirlerini artırmak için vergi oranları üretimi teşvik edecek şekilde yeniden gözden geçirilmeli, kayıt dışı ekonomi kayıt altına alınmalı, iade ve istisnalar azaltılmalı, vergi denetimi ve cezaları artırılmalı, kamu kesiminde aşırı istihdam ve ücret dengesizlikleri giderilmelidir. Kamu harcamalarını azaltmak için ise, bu kesimdeki eş-dost kayırma, savurganlık ve yolsuzluklar önlenmeli, fiyat mekanizmasını bozan mali yardım ve sübvansiyonlar azaltılmalı, siyasal ve bürokratik mekanizmalar işler hale getirilmeli, saydamlık ve denetim artırılmalıdır.

Devlet gelirlerindeki istikrarsızlık, aşırı harcama baskısı, kaynak dağılımının bozukluğu ve özel yatırımların yetersizliği gibi etmenler, Türkiye'de giderek büyüyen ve kronikleşen bütçe açıklarına yol açtığı gibi; Türkiye'yi bütçe açıklarının finansmanında daha fazla borçlanma ağırlıklı politikalar uygulamaya yöneltmiştir. Bu gelişmeler doğrultusunda iç ve dış borç faiz ödemeleri açıkların giderek artmasında önemli bir rol oynamıştır. Dolayısıyla bütçe açıklarının finansmanı için kalıcı çözümlere ulaşılmalıdır. Kalıcı çözüm ise, borçlanma ve veya monetizasyonla değil, vergi gelirlerini artırmakta

aranmalıdır. Bu çerçevede vergilendirilemeyen kesimleri ve grupları vergilendirecek kapsamlı bir düzenlemenin yapılması gerekli gözükmektedir.

Türkiye çok borçlu, yüksek reel faizlerle borçlanabilen ve yabancı doğrudan yatırım alamayan bir ülke olarak bütçe açıkları ile cari işlemler açıkları konusunda dikkatli olmak durumundadır. Türkiye’de bu iki açığı azaltmadan uzun süreli makro ekonomik istikrarın sağlanması olanaklı değildir. İç ve dış dengede istikrar sağlanamaz ise, krizlere kadar giden makro ekonomik istikrarsızlık kaçınılmaz olur.

YARARLANILAN KAYNAKLAR**a. Kitaplar:**

Arasıl, Ömer; “Bütçe Açığı Finansman Yöntemleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, TC. Marmara Üniversitesi Maliye ve Uygulama Merkezi Yayın No:10, İstanbul 1998.

Kepenek, Yakup; Nurhan Yentürk; Türkiye Ekonomisi, Geliştirilmiş 10. Baskı, Remzi Kitabevi, 2000.

Rock, James M.; Debt and the Twin Deficits Debate, Mayfield Publishing Company, California 1991.

Romer, David; Advanced Macroeconomics, 2. nd. ed., McGraw-Hill, New York, 2001.

Seyidoğlu, Halil; Uluslararası İktisat Teori ve Uygulama, Geliştirilmiş 13. Baskı, İstanbul, 1999.

Şen, Hüseyin; İsa Sağbaş; Bütçe Açıkları Teori ve Türkiye Uygulaması, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık 2004.

Tokgöz, Erdinç; Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-1997), Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 4. Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara, 1997.

Tarı, Recep; Ekonometri, Güncelleşmiş 2. Basım, Alfa Yayınevi, Ankara, 2002.

b. Makaleler

Abell, John D.; “Twin Deficits During the 1980: An Emprical Investigation”, Journal of Macroeconomics, Vol.12, 1990, pp. 81-96.

Alkswani, Mamdouh Alkhatib; “The Twin Deficit Phenomenon in Petroleum Economy: Evidence from Saudi Arabia”, Seventh Annual Conference, Economic Research Forum, Amman, 2000, pp.1-25.

Akbostancı, Elif; Gül İpek Tunç; “Turkish Twin Deficits: An Error Correction Model of Trade Balance”, Middle East Technical University Economic Research Center Working Paper (<http://www.econ.metu.edu.tr/erc/2001series/0106.pdf>), 21.08.2004, pp.1-16.

Anoruo, E.; S. Ramchander; “Current Account and Fiscal Deficits: Evidence from Developing Economies of Asia”, Journal of Asian Economics, Vol.9, No.3, 1998, pp. 487-501.

Akyüz, Yılmaz; Korkut Boratav; “Türkiye’de Finansal Krizin Oluşumu”, İktisat İşletme ve Finans, Yıl 17, Ağustos 2002, s. 14-46.

Arslanoğlu, Erhan; “Türkiye Ekonomisinin Yapısal Sorunları ve Mevcut Durum”, İktisat İşletme ve Finans, Yıl 18, Nisan 2003, s. 62-77.

Ata, Ahmet Yılmaz; Fatih Yücel; “Eş-Bütünleşme ve Nedensellik Testleri Altında İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye Uygulaması”, Ç.Ü. SBE Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:12, Sayı:12, 2003, s.1-13.

Bachman, Daniel David; “Why is the US Current Account Deficit so Large? Evidence From Vector Autoregressions”, Southern Economic Journal, Vol.59, 1992, pp. 232-240.

Bahmani-Oskooee, Mohsen; “Effects of the US Government Budget on its Current Account: An Empirical Inquiry”, Quarterly Review of Economics and Business; Vol.29, No.4, Winter 1989, pp. 76-91.

Barro, Robert J.; “The Ricardian Approach to Budget Deficits”, Journal of Economic Perspectives, Vol.3, No.2, 1989, pp. 37-54.

Bernheim, B. Douglas; “Budget Deficit and the Balance of Trade. Summers, Lawrence H., ed. Tax policy and the Economy”, Vol. 2, Cambridge, Mass.: National Bureau of Economic Research; 1988, pp. 1-31.

Bilgili, Emine; Faik Bilgili; “Bütçe Açıklarının Cari İşlem Dengesi Üzerindeki Etkileri: Teori ve Uygulama”, İktisat İşletme Finans Dergisi, Yıl 13, 146. Sayının Eki, 1998, s. 4-16.

Bilgili, Faik; “Testing The Ricardian Equivalence Theorem in the Framework of the Permanent Income Hypothesis”, METU-ERC, International Conference in Economics I, “F27 Macroeconometric Studies I, METU, September 19, 1997, pp. 1-20.

Blejer, Mario I.; Adrienne Cheasty; “Mali Açık Nasıl Ölçülür”, Çev. Hüseyin Şen, Maliye Dergisi, Mayıs-Ağustos, Sayı:131, 1999, s. 141-147.

Çakman Kemal; Umut Çakmak; “1989 Sonrası Türkiye Ekonomisinde Kriz Dinamikleri”, İktisat İşletme ve Finans, Yıl 18, Aralık 2003, s. 29-62.

Darrat, Ali F.; “Have Large Budget Deficit Caused Rising Trade Deficits?”, Southern Economic Journal , Vol.54, 1988, pp. 879-887.

Demir, Osman; “2000 Yılı Sonunda Yaşanan Finansal Kriz ve Uygulanan İstikrar Programı Üzerine Düşünceler”, İktisat İşletme ve Finans, Yıl 16, Sayı 184, Temmuz 2001, s. 55-65.

Dewald, William G.; Michael Ulan; “The Twin Deficits Illusion ”, Cato Journal, Vol.9, No.3, 1990, pp. 689-707.

Dibooğlu, Selahattin; “Accounting for US Current Account Deficits: An Empirical Investigation ”, Applied Economics, Vol.29, 1997, pp. 787-793.

Edwards, Sebastian; “Does the Current Account Matter?”, NBER, Working Paper No. 8275, 2001, pp. 1-70.

Egeli, Haluk; “Gelişmiş Ülkelerde Bütçe Açıkları”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 2, Sayı 4, 2000, s. 62-78.

Egeli, Haluk; “Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açıkları”, 2002, http://www.canaktan.org/ekonomi/kamumaliyesi/maliyegenel/digeryazilar/egeli_gelistmekte-olan-butce.pdf, 20.04.2004, s. 1-14.

Ejder, Haydar Lütfü; “Kamu Açıkları ile Enflasyon Arasındaki İlişkinin Analizi ve Değerlendirilmesi”, G.Ü.İİBF Dergisi, Cilt 3, 2002, s. 189-208.

Enç, Ercan; “Dış Ticaret, Cari Açık ve Kriz”, G.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi, 2/2001, s. 31-38.

Enders, Walter; Bong-Soo Lee; “Current Account and Budget Deficit: Twin or Distant Cousins?”, The Review of Economics and Statistics, Vol. 72, No.3, 1990, pp. 373-381.

Erdem, Ekrem; Esra Demircan; “Türkiye’de Kamu Açıklarının Yapısı ve Dağılımı”, Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Dergisi Sayı 3, Yıl 1, Temmuz-Ağustos-Eylül 2001, s. 67-92.

Erlat, Haluk; “Nedensellik Sınamaları Üzerine”, ODTÜ Gelişme Dergisi, 10(1), 1983, s. 65-96.

Evgin, Tülay; “90’lı Yıllarda Bütçe ve Bütçe Açığının Finansmanı”, Ekonomik Yaklaşım, Cilt 5, Sayı 13, 1994, s. 19-48.

Ghebreselassie Yt ; P. Burger; “Twin Deficit Problems in Developing Countries: The Case of Eritrea”, Economics Working Paper Series Department of Economics, UFS, WP04/03, 2003, pp. 1-22.

Günaydın, İhsan; “Vergi-Harcama Tartışması: Türkiye Örneği / The Tax-Spend Debate: The Case Of Turkey”, Doğu Üniversitesi Dergisi, Cilt:5, Sayı:2, 2004, s. 163-181.

Hakkio, Craig S.; Mark Rush; “Is The Budget Deficit Too Large?”, Economic Inquiry, Vol. 29, July 1991, pp. 429-445.

Islam, M.F.; “Brazil’s Twin Deficits: An Emprical Examination”, Atlantik Economic Journal, Vol.26, No.2, 1998, pp. 121-128.

İnsel, Aysu; “Türkiye Ekonomisinde Göstergeler Arası İlişkiler ve Enflasyon Analizi”, İktisat İşletme ve Finans, Mayıs 2001, s. 43-59.

Jacobs, Davina; Niek Schoeman; Jan Van Herden; “Alternatif Definitions of the Budget Deficit and its Impact on the Sustainability of Fiscal Policy in South Africa” (<http://www.essa.org.za/download/papers/006.pdf>), 21.05.2005, 1-12.

Kearney, Colm; Mehdi Monadjemi; “Fiscal Policy and Current Account Performance: International Evidence on the Twin Deficits”, Journal of Macroeconomics; Vol.12, No.2, Spring 1990, pp. 197-219.

Khalid, A. M.; T. W. Guan; “Causality Tests of Budget Deficit and Current Account Deficits: Cross-Country Comparisons”, Empirical Econometrics, 1999.

Kim, Soyoung; Nouriel Roubini; “Twin Deficit or Twin Divergence? Fiscal Policy, Current Account, and Real Exchange Rate in the US”, (<http://econ.korce.ac.kr/prof/sykim/files/fiscalus9.pdf>), 06.12.2004, pp. 1-50.

Kulkarni, K. G.; E. L. Erickson; “Twin Deficit Revisited: Evidence from India, Pakistan and Mexico”, Journal of Applied Business Research, Vol. 17, No. 2, 2001, pp. 87-100.

Kutlar Aziz; Muammer Şimşek; “Türkiye’de Bütçe Açıklarının Dış Ticaret Açıklarına Etkileri, Ekonometrik Bir Yaklaşım: 1984(4)-2000(2), D.E.Ü. İİBF Dergisi, Cilt 16, Sayı 1, 2001, s. 1-13.

Latif-Zaman, Nazma; Maria N. Dacosta; "The Budget Deficit and the Trade Deficit: Insights into This Relationship", *Eastern Economic Journal*; Vol.16 No.4, Oct.- Dec. 1990, pp. 349-354.

Mann, Catharine L.; "Perspectives on the US. Current Account Deficit and Sustainability", *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 16, No. 3, Summer 2002, pp. 131-152.

Milesi-Ferretti, Gian Maria; Assaf Razin; "Current Account Sustainability", *Princeton Studies in International Finance*, No. 81, 1996, pp. 1-50.

Mohammadi, Hassan; Neil T. Skaggs; "U.S. Fiscal Policy and Trade Deficits: A Broad Perspective", *Southern Economic Journal*, Vol. 62 No. 3, January 1996, pp. 675- 689.

Obstfeld, Maurice; "International Macroeconomics: Beyond the Mundell-Fleming Model", University of California, Berkeley, NBER Working Paper No.8369, December 2000, pp. 1-54.

Özen, Ahmet; "Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açığının Gelişimi", *Maliye Dergisi*, Sayı 141, 2002, s. 21-41.

Özmen, Erdal; "Cari Açık ve Ekonomi Politikaları Üzerine", *İktisat İşletme ve Finans*, Yıl 19, Ekim 2004, s. 5-17.

Özmen, Erdal; Çiğdem İzgi Koğar; "Sustainability of Budget Deficits in Turkey with a Structural Shift, METU Studies in Development", Vol. 25, No. 1, 1998, pp. 107-127.

Rosenweig Jeffrey A.; Ellis W. Tallman; "Fiscal Policy and Trade Adjustment: Are The Deficits Really Twins?", *Economic Inquiry* ,Vol. 31, 1991, pp. 580-594.

Roubini, Nouriel; David Backus; *Lectures in Macroeconomics, Chapter 1: Monitoring Macroeconomic Performance*, <http://pages.stern.nyu.edu/~nroubini/NOTES/CHAP1.HTM>, 11.03.2003, s. 1-33.

Saleh, Ali Salman; "The Budget Deficit and Economic Performance: A Survey", The University of Wollongog, Economics Working Paper Series, WP 03-12, September 2003, pp.1-54.

Saraçoğlu, Bedriye; "Mali Açıkların Türkiye Ekonomisindeki Rolü ve Enflasyonla Mücadelede Etkili Politika Seçimi", ODTÜ Gelişme Dergisi, Cilt 25, Sayı 2, 1998, s. 329-359.

Seater, John J.; "Ricardian Equivalence", Journal of Economic Literature, Vol. 31, 1993, pp. 142-190.

Sönmez, Sinan; "Bütçe Açığının Finansmanı ve Enflasyon", ODTÜ Gelişme Dergisi, Cilt 21, No 4, 1994, s. 579-603.

Şimşek, Muammer; "Bütçe Açıklarının Finansmanı ve Ekonomik Etkileri", Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi, Sayı 16, 2000, s. 49-73.

Tanzi, V.; M.I. Blejer; "Inflation and The Measurement of Fiscal Deficits, IMF Staff Papers, Vol. 34, No.4, December 1987, pp. 711-738.

Trehan, Bharat; Carl E. Walsh; "Testing Intertemporal Budget Constraints: Theory and Applications to US. Federal Budget and Current Account Deficits", Journal of Money, Credit and Banking, Vol.23, No. 2, May 1991, pp. 206-223

Tüğen, Kamil; "Bütçe Açıkları, Finansmanı ve Sonuçları (Gelişmiş Ülkeler Yönünden Bir Değerlendirme), D.E.Ü. İİBF Dergisi, Cilt 6, Sayı 2, 1991, s. 89-105.

Türkan, Ercan; "Alternatif Kamu Açığı Tanımları: İşlevsel Kamu Açığı", ODTÜ Gelişme Dergisi, Cilt 24, Sayı 4, 1997, s. 549-573.

Utkulu, Utku; "Türkiye'de Dış Açıkların Belirleyicileri: Ekonometrik Bir İnceleme", D.E.Ü. İİBF Dergisi, Cilt 16, Sayı 2, 2001, s. 113-132.

Uygur, Ercan; "Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri", Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, No:2001/01, Ankara, 2001. (<http://www.econturk.org/turkiye.htm>), 28.08.2004, s. 1-41.

Uygur, Ercan; "Cari Açık Tartışmaları", İktisat İşletme ve Finans, Yıl 19, Eylül 2004, s. 5-17.

Ülengin, Burç; "Bütçe Açığı Parasal Büyüme, Enflasyon, Döviz Kuru ve Üretim Arasındaki Nedensellik İlişkileri: Türkiye Üzerine Bir Uygulama", ODTÜ Gelişme Dergisi, Cilt 22, Sayı 1, 1995, s. 101-116.

Ünsal, Hilmi; "Kamu Finansman Aracı Olarak Dış Borçlanma ve 1994 Sonrası Türkiye Uygulaması", İktisat, İşletme ve Finans, Yıl 19, Haziran 2004, s. 93-106.

Wilcox, D.W.; "The Sustainability of Government Deficits: Implications of Present Value Borrowing Constraint", Journal of Money Credit and Banking, Vol. 21, No.3, 1989.

Vamvoukas, George A.; "The Relationship Between Budget Deficits and Money Demand: Evidence From a Small Economy", Applied Economics, Vol. 30, 1998, pp. 1-18.

Vamvoukas, George A.; "The Twin Deficits Phenomenon: Evidence From Greece ", Applied Economics, Vol. 31, 1999, pp. 1093-1100.

Vyshnyak, Olga; "Twin Deficits Hypothesis: The case of Ukraine" <http://eerc.kiev.ua/research/matheses/2000/pdf/Vyshnyak.pdf>, 05.11.2004, pp. 1-51.

Zengin, Ahmet; "The Twin Deficits Hypothesis (The Turkish Case)" <http://opf.slucz/vvr/akcel/turecko/pdf/Zengin.pdf>, 20.04.2005, pp. 217-228.

Zietz, Joachim; Donald K. Pemberton; "The US Budget and Trade Deficits: A Simultaneous Equation Model ", Southern Economic Journal, Vol. 57, 1990, pp. 23-34.

ÖZGEÇMİŞ

1979 Göle doğumlu olan Yasemin Timur, ilk öğrenimini Kıbrıs'ta, orta öğrenimini Van'da ve lise öğrenimini Çankırı'da tamamladıktan sonra 1997 yılında Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat bölümünde yüksek öğrenimine başlamıştır. 2002 yılında lisans eğitimini tamamlamış ve aynı yıl Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat programında yüksek lisans eğitimine başlamıştır.

Adres: Cumhuriyet M. İldem Yapı Koop. A/28 No:28 38180 Gesi/KAYSERİ

Telefon: 0 537 667 3804

Elektronik posta: yasemin_timur@hotmail.com